

LIBERAALIN MAAILMAN ÄÄNI JA PUNAINEN UHKA

Kommunismi *New York Timesissa* kylmän sodan aikana, 1939-1985

Matti Puranen

Pro gradu -tutkielma

Yleinen historia

Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän
yliopisto

Lokakuu 2014

LIBERAALIN MAAILMAN ÄÄNI JA PUNAINEN UHKA

Kommunismi *New York Times*issa kylmän sodan aikana, 1939-1985

Matti Puranen

Pro gradu -tutkielma (Yleinen historia)

Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto

Lokakuu 2014

Ohjaaja: Simo Mikkonen

138 sivua

Tiivistelmä

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan *The New York Timesin* esittämää kuvaa kommunismista kylmän sodan aikana 1939-1985. Kylmä sota oli poliittinen ja taloudellinen, mutta erityisesti myös ideologinen konflikti kapitalistisen ja kommunistisen maailman välillä. Koska sotavoimien käyttö ei tullut ydinsodan riskin vuoksi kysymykseen, yrittivät osapuolet nujertaa toisensa kulttuurisella yliveraisuudellaan. Tärkeimmiksi ”aseiksi” muodostuivatkin siten pian propaganda ja kulttuurituotteet, sekä ideat ja mielikuvat.

New York Times on yksi Yhdysvaltain ja koko maailman merkittävimmistä ja arvovaltaisimmista sanomalehdistä. Sen voi katsoa osallistuneen merkittävänä toimijana kylmän sodan kamppailuun ”ihmiskunnan sielusta”, mutta myös merkittävänä äänenä länsimaiseen keskusteluun siitä, mitä kommunismi oli ja mihin se tähtäsi. Tutkimus tarkastelee *New York Timesin* luomaa, kriittiseksikin luonnehdittavaa kuvaa kommunismista ensinnäkin ideologisella tasolla, mutta se analysoi myös kommunismin erilaisia ilmentymiä; sitä millaisina *Times* esitti kommunistiset yhteiskunnat ja valtiot. Tarkastelukohteina ovat siten esimerkiksi kommunistiset valtiot ja niiden kommunismien erikoisuudet, kuten esimerkiksi Jugoslavian ”titolaisuus” tai Kiinan ”maolaisuus”, mutta myös abstrakti kommunismin teoria, joka pohdiskelee maailmankommunismin tilaa tai kommunistisen utopian luonnetta. Huomattava osa työstä tarkastelee Neuvostoliittoa ja sen saarnaamaa ”ortodoksista kommunismia”, koska *Times* oli kaikista kommunistisista maista eniten kiinnostunut juuri Neuvostoliitosta.

Tutkimuksesta käy ilmi, että *New York Times* tarjosi kriittisyydestään huolimatta hyvin monipuolisen ja kattavan näkökulman kommunistiseen ideologiaan, sekä kommunistisen maailman tapahtumiin. Tutkimuksen pitkä aikajänne paljastaa myös *Timesin* muuttuvan määrätietoisesta 1950-luvun ”kylmästä sotilaasta” 1970-luvun kriittiseksi ”vallan vahtikoiraksi”, jonka suhtautuminen kommunismiin oli huomattavasti neutraalimpaa ja värikkäämpää.

Asiasanat: kylmä sota, kommunismi, yhdysvallat, neuvostoliitto, new york times, kulttuuri

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimuskysymys.....	1
1.2. Tutkimuskohde ja alkuperäislähde New York Times.....	4
1.3. Tutkimuksen aikarajaus ja rakenne.....	9
2. 1939-1953: Stalinin valtakausi.....	13
2.1. Merkillinen liittouma	13
2.2. Sodasta rauhaan.....	18
Sosialismin nousu.....	19
Kohti kylmää sotaa.....	20
Kommunismi Yhdysvaltain maaperällä.....	24
2.3. Kommunismi leviää.....	27
Itäblokki muodostuu.....	27
Jugoslavian nationalistinen kommunismi.....	31
Proletaarinen maailmanvallankumous Euroopan ulkopuolella.....	34
2.4. Neuvostoliitto - sosialistisen maailman vatikaani.....	37
Tiede ja taide vallankumouksen palveluksessa.....	39
Kommunismen kasvot: Josef Stalin.....	42
3. 1953-1968: Destalinisaatiosta ihmiskasvoiseen sosialismiin.....	45
3.1. Destalinisaatio	45
Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 20. puoluekokous.....	46
Eurooppa vavahtelee.....	48
3.2. Kehityskulkuja kommunistisessa maailmassa.....	53
Kommunistisen maailman kylmä sota: Kiina ja Neuvostoliitto.....	54
Kommunismia Karibiassa: Kuuban vallankumous	59
3.3. Aasia – kapitalismin takaovi.....	63
Taistelu Vietnamista.....	63
Maon Kiina suuresta harppauksesta kulttuurivallankumoukseen.....	66
3.4. Uudistuva Neuvostoliitto rynnistää kohti kommunismia.....	70
Henkinen elämä ja kulttuuri Neuvostoliitossa.....	74
Neuvostoliiton arkipäivää.....	78
3.5. Eurooppa.....	79
Monimuotoinen Itä-Eurooppa.....	80
Länsi-Euroopan kommunismi menettää viehätysvoimaansa.....	87
Tšekkoslovakia yrittää sosialismin uudistamista.....	91
4. 1968 - 1985: Suuri, mahtava ja pysähtynyt kommunismi.....	96
4.1. Maailmanvallankumouksen verkkainen tahti.....	100
Kehitystä Afrikassa.....	104
Aasian dominot kaatuvat.....	107
Kiina etsii tietään.....	111
4.2. Hyvinvoiva Itäblokki ja ”eurokommunismi”.....	116
Eurokommunismi.....	120
4.3. Pysähtynyt jättiläinen.....	122
Kuihtuva vallankumous.....	123
Lopun alkua.....	128
5. Päätäntö.....	131
Lähteet.....	135
Alkuperäislähteet.....	135
Kirjallisuus.....	135

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymys

Kylmä sota oli toisen maailmansodan jälkeen alkanut ideologinen ja poliittinen konflikti, jossa kapitalistinen ja kommunistinen ideologia kamppailivat maapallon herruudesta. Niiden maailmankuvat olivat sovittamattomasti ristiriitaiset, ja ne ajautuivat pian syventyvän vihanpidon ja asevarustelukierteen syövereihin. Ydinaseet olivat kuitenkin tehneet ”konventionaalisen” sodankäynnin mahdottomaksi ja niinpä kylmä sota muodostui pian kamppailuksi vastustajan ”sielusta”. Molemmat ideologiat halusivat esittää itsensä parhaimpina vaihtoehtoina ihmiskunnan ikuisiin ongelmiin ja nujertaa toinen toistensa moraalisen selkärangan kulttuurisella ylivoimallaan. Propaganda, mielikuvat ja ideat tulivat tärkeimmiksi aseiksi kylmässä sodassa – sputnikit ja kulttuurituotteet korvasivat ydinohjukset ja panssarivaunut taistelun keskeisimpinä välikappaleina.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan Yhdysvaltain ja koko maailman vaikutusvaltaisimpiin sanomalehtiin lukeutuvan *The New York Timesin* rakentamaa kuvaa kommunismista kylmän sodan aikana 1939-1985. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti *Timesin* näkemykset kommunismista ideologiana, mutta myös lehden kuvaukset kommunistisista yhteiskunnista omine erityispiirteineen. Tutkimus pyrkii valottamaan miten lehti suhtautui kommunistiseen aatteeseen, mutta myös sitä miten lehti kuvasi ja hahmotteli kommunistisen maailman tapahtumia ideologisesta näkökulmasta erilaisissa historiallisissa tilanteissa, kuten sosialistisen leirin muodostamisen yhteydessä 1940-luvun lopulla, tai vuoden 1968 Prahan kevään aikaan. Tutkimus sijoittuu siten historiantutkimuksen kentällä jonnekin poliittisen historian ja kulttuurihistorian välimaastoon.

Kylmässä sodassa maailma jakautui vahvasti ”ensimmäiseen” ja ”toiseen” maailmaan osapuolten eristäessä toisensa ”rautaesiripulla”. Tiedonkulku leirien välillä oli hyvin rajoittunutta ja rautaesiripun takainen sosialistinen maailma näyttäytyi länsimaille hyvin mystisenä ja eksoottisena. Sen tavoitteiden ja päämäärien ymmärtämisessä tartuttiin usein kommunistiseen ideologiaan, jonka ajateltiin tuovan paremman tiedon puutteessa vastauksia rautaesiripun takaisiin tapahtumiin. Pro gradu -tutkielmassani tarkastellaan *Timesin* kuvauksia

siitä mitä kommunismilla oikein tarkoitettiin ja minkälaiseen utopistiseen yhteiskuntaan ja maailmaan kommunistit pyrkivät. Lehden tarkkailun kohteena oli usein Neuvostoliiton julistama ”ortodoksinen” marxismi-leninismien teoria, mutta kylmän sodan edetessä yhä enemmän myös muunlaiset kommunistisen ideologian ilmentymät. Esimerkiksi maailmankommunismien yhteydessä *Times* keskittyi usein analysoimaan kommunismin variaatioita kuten Titon ”kansallista kommunismia”, Kiinan maolaisuutta tai 1970-luvulla Länsi-Euroopan kommunististen puolueiden keskuudessa syntynyttä ”eurokommunismia”.

Puhtaan kommunistisen ideologian analyysin ohella tutkimus tarkastelee myös *New York Timesin* kuvauksia kommunistisista yhteiskunnista omine erityispiirteineen. *Times* halusi läpi kylmän sodan ikään kuin raottaa rautaesirippua ja tuoda esiin sosialistisissa maissa vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen erikoisuuksineen. Se yritti selvittää miten uuden ja uljaan yhteiskunnan rakentaminen eteni, ja millä tavoin se vaikutti kommunististen hallintojen alla elävien ihmisten tavalliseen arkeen. Tutkimuksessa keskitytään yleisesti kaikkiin tutkitulla aikakaudella vaikuttaneisiin kommunistisiin valtioihin, mutta tarkastellaan silloin tällöin myös kommunistisen aatteen ilmentymiä esimerkiksi länsimaissa tai Chilen lyhytaikaisella sosialistisella kaudella.

Mikä tekee juuri kommunismista mielekkään tutkimuskohteen? Historian- ja politiikantutkimuksen piirissä suhtautuminen ideologioihin ja niiden merkitykseen on vaihdellut huomattavasti läpi 1900-luvun. Kylmän sodan aikana vallinneen maailmanpolitiikan realistisen tulkinnan mukaan ideologiat näyttelevät vain sivuroolia maailman suurissa tapahtumissa ja historian käännekohtissa. Kylmän sodan maailmankuvaan ja Yhdysvaltain ulkopoliittiseen oppiin merkittävästi vaikuttaneen realistin, Hans Morgenthauin tunnettujen teosten mukaan kaikki valtiot olivat ihmisten kaltaisia toimijoita, ja niiden käyttäytyminen kumpuili pitkälti ihmisen omista sisäisistä peloista. Valtiot havittelivat ainoastaan lisää valtaa oman selustansa turvatakseen ja toimivat siten ikään kuin poliittisen vallan determinoimina. Morgenthauin tulkinnan valossa kylmä sota oli siten ensisijaisesti supervaltojen kamppailua vallasta – ideologiat olivat vain voimapolitiikan päälle liimattuja selityksiä, joilla maailman herruuden tavoittelu voitiin perustella eettisesti.¹

1 Morgenthau, Hans J. (1973) – *Politics Among Nations : The Struggle for Power and Peace*, s. 3-15

Realismin tulkinta kylmän sodan dynamiikasta on varsin yksipuolinen, ja yhä useammat historioitsijat ja politiikantutkijat pitävät juuri ideologioita ja identiteettejä merkittävinä tekijöinä kylmässä sodassa. Esimerkiksi Neta Crawfordin mukaan ”kovan vallan”, eli taloudellisten tekijöiden ja sotilaallispoliittisen voiman lisäksi maailmanpolitiikkaan ovat aina vaikuttaneet vahvasti myös ”pehmeän vallan” välikappaleet: maailmankuvat ja argumentit.² Robert Jervisin mukaan kylmän sodan supervaltojen toiminta olikin paljon enemmän kuin vain reaalipolitiikkaa, sillä molemmat valtiot olivat syntyneet vallankumouksista omien ideologioidensa pohjalta. Molempia kylmän sodan ideologisia leirejä motivoi vahva usko oman järjestelmänsä paremmuuteen, ja molemmat kuvittelivat olevansa historian puolella – valmiina lopulliseen taisteluun koko ihmiskunnan tulevaisuuden puolesta.³

Nykypäivänä, kylmän sodan jo päätyttyä kommunismi nähdään helposti eräänlaisena 70 vuotta kestäneenä ”anomaliana”; aivan kuin tilapäisenä jarruna maailmankapitalismin kehityksen rattaissa. Sitä pidetään mahdottomana ja ikään kuin luonnonvastaisena järjestelmänä, jonka tuho oli alusta lähtien väistämätön. Pian kylmän sodan päätyttyä Francis Fukuyaman kaltaiset liberaalit politiikantutkijat esittivätkin, että viimeinen este kapitalismin ja liberaalidemokratian rynnistykselle oli tullut hävitetyksi.⁴ Myös Eric Hobsbawm arveli kylmän sodan näyttäytyvän tulevaisuuden historioitsijalle lähinnä kolmekymmenvuotisen sodan kaltaisena lyhyenä kiistana.⁵ Käsitykset tuhoon tuomitusta ja aikaa vastaan taistelevasta kommunismista syntyivät kuitenkin pitkälti vasta kylmän sodan päätyttyä. Kylmän sodan maailmassa eläneet ihmiset eivät tienneet, että kommunismi tulisi romahtamaan, eivätkä he myöskään osanneet odottaa sen tapahtuvan. Narratiivi voittoisana etenevästä ja ”luonnollisesta” kapitalismista ei vaikuttanut uskottavalta, ja päinvastoin, vielä 1950- ja 1960-luvuilla, Juri Gagarinin avaruuslennon ja Itä-Euroopan sosialistimaiden huikean talouskasvun aikaan kommunismia saatettiin pitää hyvinkin relevanttina, ellei peräti edistyksellisempänä vaihtoehtona länsimaiselle kapitalismille. Vielä 1970-luvullakin, länsimaisen maailman kärvistellessä öljykriisin kourissa Neuvostoliitto vaikutti kovin vahvalta ja vankkumattomalta – se ei olisi menossa minnekään.

2 Crawford, Neta C. (2002) – *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization and Humanitarian Intervention*, s. 11-16

3 Jervis, Robert (2010) – *Identity and the Cold War*, s. 22-43

4 Fukuyama, Francis (1992) – *Historian loppu ja viimeinen ihminen*

5 Hobsbawm, Eric (2000) – *Äärimmäisyyksien aika*, s. 23

Juuri kommunismin uskottavuus vaihtoehtoisena poliittistaloudellisena järjestelmänä sai aikaan laajoja reaalipoliittisia vaikutuksia: Yhdysvallat luopui 1940-luvulla lopullisesti eristäytymispolitiikastaan nimenomaan oletetun kommunismin uhan vuoksi. Tämän tutkimuksen näkökulmasta olennaista onkin juuri se, että suurimpana uhkaajana ei ollut ainoastaan Neuvostoliitto mahtavine asevoimineen: erityisesti kommunismin vetovoimainen ideologia sinänsä uhkasi liberaalia maailmanjärjestelmää, sillä se houkutteli omalla nopean modernisaation ohjelmallaan köyhiä valtioita puoleensa kaikkialla sodanjälkeisessä, epävakaassa maailmassa.⁶

Koska uhkana oli erityisesti kommunismin ideologia, ja koska sitä ei voinut ydinaseiden jälkeisessä maailmassa enää nujertaa asevoimin, oli kylmälle sodalle ominaista kulttuurin ja propagandan keinoin käyty ”sodankäynti”, jolla pyrittiin vakuuttamaan vastapuoli oman järjestelmän ylivoimaisuudesta. Yhdysvalloissa tämä kamppailu käynnistettiin virallisesti keväällä 1950, kun presidentti Harry S. Truman julisti Yhdysvaltojen aloittavan ”totuuden kampanjan” (*Campaign for Truth*) taistellakseen Neuvostoliiton ja kommunististen hallintojen disinformaatiota ja propagandaa vastaan. Alkoi taistelu ihmisten mielistä ”vapauden asian edistämiseksi”.⁷ Yhdysvaltojen kärkilehtiin lukeutuva, ja eräänlaisena ”liberaalin maailman äänenä” tunnettu *The New York Times* tulee nähdä tärkeänä osana tätä ideoiden ja maailmankuvien välistä kamppailua: sen pääasiassa hyvin kriittiset huomiot kommunismista olivat mukana torjumassa maailmankommunismin ideologista offensiivaa, mutta samalla myös levittämässä Yhdysvaltojen propagoimaa maailmankuvaa.

1.2. Tutkimuskohde ja alkuperäislähde *New York Times*

Tutkimus asettuu osaksi laajempaa kartoitusta, jossa selvitetään Yhdysvalloissa vallinneita käsityksiä sekä kommunismista ideologiana että myös kommunistisesta maailmasta yleisemmin. Yhdysvalloissa suhtautuminen sosialismiin on vaihdellut rajustikin läpi 1900-luvun. Esimerkiksi vielä 1900-luvun alkupuoliskolla amerikkalaisten mielikuvat kommunismista olivat ajoittain varsin myönteisiäkin. Erityisesti 1930-luvun talouslaman kurimuksen keskellä Neuvostoliitto, joka vaikutti talousvaikeuksien suhteen täysin immuunilta sai osakseen ymmärrystä ja ihailua Yhdysvalloissa. Toisen maailmansodan jälkeen

6 Paterson, Thomas, G. (1988) - *Meeting The Communist Threat*, s. 6-11

7 Hixson, Walter L. (1998) - *Parting the Curtain: Propaganda, Culture and the Cold War 1945-1961*, s. 13-20

kommunismi yhdistettiin kuitenkin pian totalitarismiin, ja alettiin ymmärtää amerikkalaisen yhteiskunnan täydellisenä vastakohtana.⁸

Joukkoviestimiä ja erityisesti juuri sanomalehtiä on oletetun vaikutusvaltansa vuoksi kutsuttu peräti ”neljänneksi valtiomahdiksi”. Sanomalehdet ovat aina kiinnostaneet myös historiantutkijoita, sillä niissä käytävät keskustelut kuvaavat hyvin vallitsevaa poliittista ja henkistä ilmapiiriä, sekä maailmankuvaa.⁹ Tämän tutkimuksen näkökulmasta on olennaista, että sanomalehdet ovat myös merkittäviä mielipidevaikuttajia. Viestinnän tutkimuksessa niiden on ajateltu vaikuttavan julkiseen mielipiteeseen kahdella olennaisella tavalla. Niin sanotun ”agendan asettamisen” (*agenda setting*) teorian mukaan joukkoviestimet ensinnäkin päättävät mitä uutisia ylipäätään julkaistaan ja mitä jätetään julkaisematta. Joukkoviestimillä on siten valta asettaa valitsemiaan aiheita agendalle; suunnata suuren yleisön huomio haluamiinsa aiheisiin ja ikään kuin päättää mistä asioista yleensä keskustellaan ja mistä asioista ihmisillä tulisi olla mielipiteitä. Sen lisäksi että viestimet päättävät mitkä aiheet tulevat julkaistavaksi vaikuttavat ne myös oleellisesti siihen, miten uutinen kerrotaan. Viestinnän tutkijat käyttävät usein uutisten ”kehystämisen” (*framing*) käsitettä, millä tarkoitetaan uutisten esittämistä käyttäen tietynlaisia rajauksia tai näkökulmia, joita soveltaen uutiset asettuvat halutunlaiseen kontekstiin ja luovat halutunlaisia mielikuvia.¹⁰ Tämän tutkimuksen näkökulmasta *New York Timesin* voi katsoa kehystävän omaa, varsin kriittistä kuvaansa kommunismista, mutta samalla lehti pyrkii myös vahvistamaan liberaalin maailman arvoja ja rakentavan sen mukaista maailmantulkintaa.

Vaikka lehdistö soveltuu historiantutkimuksen lähteenä parhaiten maailmankuvien ja ideologioiden tarkasteluun olivat *New York Timesin* asemamaissaan pitkiä aikoja viettäneet kirjeenvaihtajat ja toimittajat erinomaisia havainnoijia ja omien tarkastelukohteidensa vankkoja asiantuntijoita. Heidän kirjoituksensa tarjoavat siten varmasti arvokasta tietoa myös tarkastelun alaisista maista itsestään. Yhtenä tämän tutkimuksen motivaattoreista onkin ollut päästä *Timesin* johdattamana kurkistamaan ”reaalisosialismin” maailmaan, samalla kuitenkin reflektoiden lehden tarjoamaa tietoa tämän päivän historiantutkimuksen tarjoamaan tietoon.

8 Shlapentokh, Shiraev & Caroll (2008) – *The Soviet Union: Internal and External Perspectives on Soviet Society*, s. 39-43

9 Nevakivi, Jukka & Hentilä, Seppo & Haataja, Lauri (1993) – *Poliittinen historia: Johdatus tutkimukseen*, s. 142-154

10 Kunelius, Risto (2003) – *Viestinnän vallassa: Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin*, s. 142-145

New York Times tarjoaakin erinomaiset puitteet pro graduni kaltaisen tutkimustyön tekemiselle. *Times* on yksi maailman arvostetuimmista sanomalehdistä. Se perustettiin jo 1850-luvulla, mutta alkoi saada nykyisen kaltaiset piirteensä vuonna 1896 kun Adolf Ochs osti lehden. Lehden linjana on ollut näistä päivistä lähtien pitäytyä asiallisessa ja rehellisessä uutisoinnissa sensaatiomaisten ja skandaalinhakuisten ”skuuppien” sijaan. *Times* oli (ja on edelleenkin) erikoistunut ulkomaan uutisiin, ja lehdellä oli jo tutkittavalla aikakaudella hyvin kattava ulkomaankirjeenvaihtajaverkosto, mikä palvelee pro graduni kaltaista tutkimusta erinomaisesti.¹¹

Asiallisen ja objektiivisen linjansa ohella *New York Times* on tunnettu liberaalien arvojen puolustajana, ja aina 1960-luvulle asti myös vastuullisen valtiovallan tukijana – Ochsin omin sanoin: ”so far as possible consistent with honest journalism, [*Times*] attempts to support those who are charged with responsibility for government”. Lehden suhtautuminen kommunismiin on vaihdellut läpi 1900-luvun ja esimerkiksi kirjoittelu Neuvostoliiton syntyvaiheessa oli hyvin kriittistä ja puolueellista. *Times* ennusti toistuvasti bolševikkien vallankumouksen kaatuvan hetkenä minä hyvänsä, ja muutamaan otteeseen jopa uutisoi näin tapahtuneen. 1920-luvulla lehteä kritisoitiinkin voimakkaasti jopa epärehellisestä suhtautumisesta kommunismiin ja bolševikkien vallankumoukseen.¹²

1920-1930-luvuilla suhtautuminen Neuvostoliittoon ja sen kommunistiseen ideologiaan oli puolestaan yllättävän suopeaa. 1930-luvulla *New York Timesin* Moskovan kirjeenvaihtaja toiminut Walter Duranty suorastaan ylisti sosialismin saavutuksia Neuvostoliitossa, ja jätti samalla huomioimatta stalinismin hirvittävimmit aikaansaannokset kuten esimerkiksi näytösoikeudenkäynnit ja Ukrainan nälänhädän. Duranty sai työstään Pulitzer-palkinnon vuonna 1932 – *New York Times* puolestaan pilkallisen kutsumanimen ”Uptown Daily Worker” Yhdysvaltain kommunistisen puolueen pää-äänenkannattajan mukaisesti.¹³

Kylmän sodan aikana *New York Timesiä* johtivat Adolf Ochsin vävy, Arthur Hays Sulzberger, sekä vuodesta 1963 lähtien hänen poikansa Arthur Ochs Sulzberger. Kylmän sodan kuluessa

11 Walker, Martin (1982) – *Powers of The Press*, s. 212-215

12 Ibid. s. 218-219

13 Shlapentokh, Shiraev & Carroll (2008) – *The Soviet Union: Internal and External Perspectives on Soviet Society*, s. 13-18

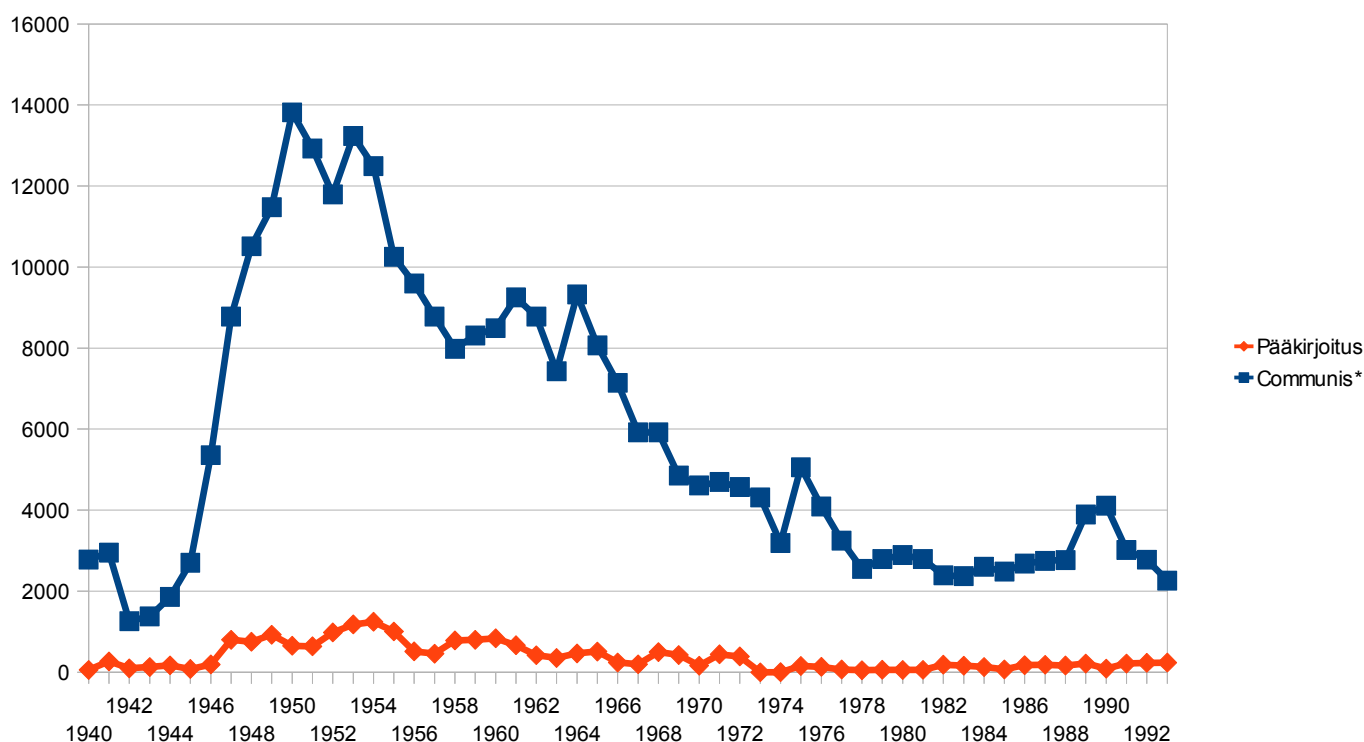
amerikkalaisen lehdistön luonne muuttui aluksi hallitusta kommunismin vastaisessa kamppailussa tukevasta kohti valtiovaltaan skeptisesti suhtautuvaa, ja sitä arvostelevaa ”vallan vahtikoira”. Myös *New York Times* seurasi tätä kehitystä. Vielä 1950-luvulla *Timesin* ja valtiovallan suhteita kuvasivat esimerkiksi lehden toimituksen läheiset ja ystävällismielisetkin suhteet CIA:han. Vasta 1960-luvun kriisien ja Vietnamin sodan yhteydessä, ja erityisesti 1970-luvulla Pentagon-asiakirjoja penkoessaan *Times* alkoi profiloitua hallitukseen hyvin kriittisesti suhtautuvaksi ja sananvapauden puolesta taistelevaksi ”neljänneksi valtiomahdiksi”.¹⁴

Tutkimuksen keskeisenä metodologisena ongelmana on ollut lähteiden valtava määrä. Kuvaajassa 1 on esitetty kaikkien *New York Timesissa* kylmän sodan aikana julkaistujen artikkelien määrä, joissa esiintyy hakutermi ”kommunismi”. Kuvaajasta käy ilmi, että kommunismia koskevan uutisoinnin kiihkein vaihe ajoittui 1950-luvulle, jolloin vuosittain saatettiin julkaista yli 10,000 artikkelia, mikä tarkoittaa noin 30 kirjoitusta vuoden jokaisen päivän lehdessä! Kommunismi alkoi sittemmin menettää hohtoaan lehden teemana 1960-luvun alusta lähtien, ja artikkelien määrä vakiintui lopulta 1980-luvulla noin 3000 artikkelin per vuosi tuntumaan.

Pelkkä kommunismin käsitteen mainitseminen ei tietenkään tee artikkelista tutkimuksen kannalta olennaista, ja Kuvaaja 1 havainnollistaakin karkeasti lähinnä *Timesin* yleistä kiinnostusta kommunismiin tutkitulla ajanjaksolla. Tässä tutkimuksessa on keskitytty ainoastaan pääkirjoituksiin ja ”vieraskynä” -tyyppisiin mielipidekirjoituksiin, sekä kolumneihin joissa on selkeä näkökulma ja ilmiön analyttistä pohdintaa. Varsinaiisiin uutisiin, jotka vain toteavat tapahtuneen, ei ole perehdytty ja näin on myös tutkimusaineiston määrä tullut hallittavammaksi. Tutkimuskysymyksen kannalta olennaista on ollut poimia laajasta ja monimuotoisesta lähdeaineistosta ne artikkelit, jotka käsittelevät kommunismia relevantilla tavalla. Aineiston valinnassa on noudatettu seuraavia päämääriä: ensisijaisena kriteerinä on ollut teeman tai ilmiön näkyvyys *New York Timesin* uutisoinnissa. Hakuja suoritettaessa analysoitavaksi on valikoitu eniten mediatilaa ja näkyvyyttä saaneet aiheet, eli ne asiat, jotka *New York Times* itse koki relevanteiksi ja tarkemman analyysin arvoisiksi; asetti agendalle.*

14 Walker, Martin (1982) – *Powers of The Press*, s. 225-234

* Tutkimuksessa on käytetty pääasiallisesti ProQuestin tietokantaa *Historical New York Times*, jossa lehden artikkeleita voi selaila asiasanahakuja käyttäen.

Kuvaaja 1: Kommunismia käsittelevien artikkelien määrä *New York Times*issa kylmän sodan aikana. Sininen käyrä kuvaa kaikkia artikkeleita, joissa on esiintynyt hakutermi ”communis?”. Oranssi kuvaa vain pääkirjoituksia.

Näkyvyyden lisäksi aineistoa on valittu myös historiallisen merkityksen perusteella, etsien *Timesin* analyyseja ja kommentteja kylmän sodan ja kommunismin historian merkittävimpiin tapahtumiin kuten ”destalinisaatioon”, Prahan kevääseen tai Neuvostoliiton Afganistanin operaatioon, ja painottaen kommunismin ideologiaan liittyviä näkökulmia. Tutkimuksessa käytettyjen kirjoitusten formaatti ja esitystapa vaihtelevat huomattavasti läpi tutkitun ajanjakson. Älymystön suosimana laatulehtenä *New York Times* tarjoaa hyvin rikkaan ja monimuotoisen kuvan kylmän sodan tapahtumiin ja ilmiöihin. Tutkimuksen lähdemateriaaliksi on siten valikoitunut ensinnäkin pääkirjoituksia ja kolumneja, mutta myös erilaisten asiantuntijoiden lausuntoja esimerkiksi taiteesta tai tieteestä. Usein on myös tarkasteltu ulkomaankirjeenvaihtajien laatimia laajoja raportteja jonkin valtion tilasta.

Lehden omista toimittajista kommunismia käsittelevät eniten muun muassa *Timesin* omistajan, Arthur Hays Sulzbergerin veljenpoika Cyrus ”Leo” Sulzberger (1912-1993), joka toimi ulkomaantoimituksen johdossa; *Timesin* oma Neuvostoliiton ja kommunismin tuntija Harry

Schwartz (1919-2004) sekä lehden Moskovan toimituksen esimies Harrison E. Salisbury (1908-1993). Myöhemmin 1960-1970-luvulla edellä mainittujen rinnalla aihetta käsittelevät myös muiden muassa Moskovan ja Euroopan uudet kirjeenvaihtajat kuten Christopher Wren (1936-) ja David Shipler (1946-) sekä Flora Lewis (1922-2002). Toimittajista koostuvan ydinjoukon lisäksi kommunismia analysoivat läpi tutkitun ajanjakson lukemattomat maailmanluokan asiantuntijat kuten esimerkiksi brittifilosofi Bertrand Russell, ja tunnetut sovjetologit kuten Robert Conquest ja Edward Crankshaw.

Rautaesiripun taakse kurkistelevia arvioita ja analyyssejä luettaessa on muistettava, että länsimaiden oli läpi kylmän sodan hyvin hankala arvioida sosialististen maiden tilannetta tarkasti. Nykytutkimuksen valossa tiedämme, että sosialististen maiden propagandakoneisto kykeni onnistuneesti rakentamaan kuvaa uhkaavasta ja toimivasta kommunismista, vaikka todellisuus oli jotain aivan muuta. Propaganda peitti alleen sosialistisia järjestelmiä kroonisesti vaivaavat systeemiset ongelmat, ja siten kommunismin romahtaminen 1980-luvun lopulla tuli suurelle osalle maailmaa valtavana yllätyksenä. Sovjetologeille jo pelkästään kommunistisen talouden analysointi oli vaikeaa. Kommunistinen talous ei toiminut länsimaisen talouden logiikan mukaan, koska hinnat olivat poliittisesti säädettyjä ja siten esimerkiksi bruttokansantuotteen arvioiminen oli erittäin haasteellista.¹⁵

1.3. Tutkimuksen aikarajaus ja rakenne

Tutkimus etenee kronologisesti toisen maailmansodan vuosista 1980-luvun alkuun kattaen kylmän sodan tärkeimmät vuodet 1939-1985, sekä kylmään sotaan johtaneen kehityksen. Aikarajauksen päättyminen vuoteen 1985 on osin mielivaltainen: tutkimuksen piti alun perin kattaa koko kylmän sodan aika aina 1990-luvun alkuun saakka, mutta varsin pian kävi ilmi, että näin suuren kokonaisuuden kattaminen alkoi osoittautua pro gradu -tasoiselle työlle liian mittavaksi haasteeksi. Aikarajaus, joka päättyy suurin piirtein Mihail Gorbatšovin valtaannousuun on kuitenkin luonteva, ja pitää sisällään lähes kaikki merkittävimmät tapahtumat, jolloin kommunismia käsiteltiin vielä lehdessä relevanttina vaihtoehtona kapitalistiselle järjestelmälle.

15 Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. s. 361-363

Tutkimus on jaettu kolmeen selkeärajaiseen aikakauteen, joiden ympärille myös luvut ovat rakentuneet. Ensimmäinen varsinainen luku kattaa stalinismin vuodet 1939-1953. Ajalle oli leimallista toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvalloissa vallinnut ”punaisen pelon” (*red scare*) vainoharhainen ilmapiiri, jolloin kommunismin pelko saavutti äärimmäisimmät mittasuhteensa. Kansallinen lojaalisuus tarkoitti yksinkertaisesti kommunismin vastustamista, ja esimerkiksi Yhdysvaltain patoamispolitiikan kritisointia pidettiin hyvin arveluttavana ja epäisänmaallisena toimintana.¹⁶

Stalinismin aikakaudella yleinen suhtautuminen kommunismiin seuraili sovjetologiassakin vallitsevaa ”totalitaristista” ajattelumaailmaa, jonka mukaan kommunistiset valtiot olivat perustavanlaatuisesti erilaisia ja totalitaristisen luonteensa värittämiä. Ajatuksen tunnetuimpiin kehittäjiin lukeutuva Hannah Arendt esitti vuonna 1951 julkaistussa teoksessaan *The Origins of Totalitarianism* ettei totalitaristisen yhteiskunnan – jollaiseksi hän laski yhtä lailla sekä natsi-Saksan että Neuvostoliiton – toimintaa voitu ymmärtää ”tervettä järkeä käyttämällä” ja rinnastamalla sitä tavalliseen kansallisvaltioon, vaan tarvittiin aivan uudenlainen, totalitarismin erikoislaatuisuutta korostava ajattelutapa.¹⁷ Totalitaristisen koulukunnan näkemykset vaihtelivat usein esimerkiksi siitä, kuinka merkittävä marxilainen ideologia oli kommunististen maiden toiminnan kannalta, mutta kaikkia näkemyksiä yhdisti kuitenkin sama periaate: Neuvostoliitto ja natsi-Saksa olivat ytimeltään samankaltaisia totalitaristisia yhteiskuntia ja kommunismi oli perusteltua käsittää ”punaiseksi fasismiksi”.¹⁸

New York Times toimi keskeisenä osana kommunismin vastaista kamppailua kylmän sodan kylmimpinä vuosina 1950-luvulla. Sen kirjoittelun voi katsoa seisseen pitkälti totalitaristisen tulkinnan takana tällä ajanjaksolla, ja esimerkiksi vertaukset natsi-Saksan ja Neuvostoliiton välillä olivat varsin yleisiä. ”Punaisen pelon” synkimpinä hetkinä *Times* esitti kommunismin ideologisenä voimana, joka kykeni mullistamaan perinteiset yhteiskuntarakenteet ja repimään jopa vanhat kulttuurit irti historiallisista juuristaan. Lehden kirjoittelulle olivat tyypillisiä myös uskonnolliset vertauskuvat ja esimerkiksi maailmankommunismin tapahtumia kommentoitiin usein käsitteillä kuten ”ortodoksinen kommunismi” tai ”titolainen kerettiläisyys”.

16 Fokusek, John (2000) – *To lead the free world: American nationalism and the cultural roots of the Cold War*, s. 13-15

17 Arendt, Hannah (1994 [1951]) – *The Origins of Totalitarianism*

18 Shlapentokh, Shiraev & Carroll (2008) – *The Soviet Union: Internal and External Perspectives on Soviet Society*, s. 21-25

Josef Stalinin kuolema vaikutti radikaalisti kommunistisen maailman kehitykseen. Luku kolme kattaa varsin dynaamiset vuodet 1953-1968, jolloin kommunistisia järjestelmiä pyrittiin uudistamaan voimakkaasti Neuvostoliiton uuden päämiehen, Nikita Hruštšovin antaman esimerkin johdattamana. Yhdysvalloissa pahimmat pelot valtiokoneistoon soluttautuneista kommunisteista alkoivat helpottaa, ja 1960-luvun alussa Neuvostoliiton ja Kiinan välillä syventynyt välirikko vei vähitellen pohjan myös ajatukselta ideologisesti yhtenäisestä maailmankommunismista. Samaan aikaan totalitaristiset käsitykset kommunismista alkoivat keventyä Yhdysvalloissa. Erityisesti historiantieteissä alaa valtasi ”revisionismina” tai ”normalisointina” tunnettu liikehdintä, joka pyrki etsimään objektiivisempia selityksiä kommunismille. Pisimmälle menneet revisionistit kyseenalaistivat jopa Stalinin roolin 1930-luvun puhdistusten johtajana. Myös maltillisemmissä tulkinnoissa alettiin vähitellen taipua näkemykseen, jonka mukaan kommunistiset yhteiskunnat olivat kenties loppujen lopuksi tavallisia valtioita siinä missä muutkin, mutta ne käyttivät vain erilaisia menetelmiä tavoitteidensa saavuttamiseksi. Kommunismista saavutuksetkin vaikuttivat talouskasvun ja erityisesti esimerkiksi avaruusteknologian saralla puhuvan puolestaan.¹⁹

1960-luku toi mukanaan Yhdysvalloissa niin sanotun ”uuden journalismin” käänteen. Uuden journalismin edustajien mukaan lehdistön ei tullut olla enää vain passiivinen tarkkailija, vaan sen oli osallistuttava entistä enemmän myös varsinaiseen poliittiseen toimintaan. Koska hallitus itsekin näytti käyttävän hämäräperäisiä ja epärehellisiä keinoja näkivät uuden journalismin kannattajat, että lehdistön tulisi ottaa kriittisempi ja objektiivisempi asenne omia päättäjiään kohtaan.²⁰ Muutos vaikutti luonnollisesti myös maan kärkilehdessä, *New York Timesissa*, joka alkoi etäännyttää aiemmasta asemastaan ”vastuullisen valtiovallan” tukena. Samalla *Timesin* kuvaukset kommunismista tulivat vähitellen monimuotoisemmiksi, luopuen yksinkertaistavista ”punaisen fasismista” ajatuksista. Kommunistisen ideologian kykyyn muovata ihmisten mieliä ei enää varauksettomasti uskottu, ja esimerkiksi *Timesin* raportit sosialistisesta Itä-Euroopasta keskittyivät kuvaamaan kuinka kommunistiset hallinnot olivat epäonnistuneet käännytystyössään, sillä alueen vanhat eurooppalaiset kulttuurit elivät pinnan alla voimakkaina ja elinvoimaisina. Vuosien 1956 ja 1968 vallankumousyritysten yhteydessä *Times* spekuloi useaan otteeseen kommunististen järjestelmien peräti horjahtelevan romahduksen partaalla.

¹⁹ Ibid. s. 25-34

²⁰ Davis, Richard (1992) – *The Press and American Politics: The New Mediator*, s. 100-103

Neljännän ja viimeisen varsinaisen käsittelyluvun tarkastelukohteena ovat vuodet 1968-1985. Tälle aikakaudelle oli leimallista kylmän sodan molempien leirien ulkopoliitikassa tapahtunut realistinen käänne, jonka myötä ideologioiden merkitys alkoi painua reaalioliittisten etujen alle. Supervallat alkoivat etsiä toisiaan liennytyksen kautta ja eräänlaisena liennytyksen hengen äärimmäisenä ilmentymänä presidentti Richard Nixon matkusti vuonna 1972 kaikkien osapuolien yllätykseksi valtiovierailulle kommunistiseen Kiinaan. Ideologiat alkoivat jäädä realistisen valtopoliitikan ja geopolitiikan jalkoihin maailmanpoliittisessa ajattelussa.

Myös *New York Timesin* näkökulmasta maailmasta oli tullut yhä monimutkaisempi paikka. Sitä ei ollut enää järkeä jakaa yksinkertaistaviin dikotomioihin hyvästä ”vapaasta maailmasta” ja pahoista kommunisteista, koska molemmat osapuolet vaikuttivat toimivan yhtä moraalittomasti. Myöskään kommunismia ei tullut enää pitää yksisilmäisesti ainoastaan pimeänä ja pahana voimana, mikä näkyi esimerkiksi lehden varsin ymmärtäväisessä suhtautumisessa Chilen demokraattisesti valittuun marxilaiseen hallitukseen 1970-luvun alussa. Hyvin yleisenä teemana *Timesin* artikkeleissa toistui kommunistisen ideologian kuihtuminen. Kommunistiset maat vaikuttivat *Timesin* mukaan keskittyvän nautiskelemaan kohenevasta elintasostaan ja jättävän ideologian päälle liimatuksi liturgiaksi, jolla ei ollut enää juurikaan merkitystä. Myös itse Neuvostoliitto vaikutti pysähtyneen ideologisesti, eikä se enää tavoitellut vakavissaan proletaarista maailmanvallankumousta. *Times* katsoi Neuvostoliiton päinvastoin kasvaneen hyvin riippuvaiseksi kapitalistisesta talousalueesta, eikä lehti esimerkiksi tulkinnut Neuvostoliiton vuonna 1979 suorittamaa interventiota Afganistaniin Neuvostoliiton yritykseksi levittää kommunismia.

Samalla kun *Timesin* suhtautuminen kommunismiin ja ideologioihin yleensä muuttui, tuli lehden linja omaa hallitustaan kohtaan yhä kriittisemmäksi. Vuonna 1971 *Times* näytteli keskeistä roolia niin sanottujen ”Pentagon -asiakirjojen” julkaisemisessa, mikä johti korkeimmassa oikeudessa asti käytyyn kamppailuun Nixonin hallitusta vastaan. Heti Watergate-skandaalin syvennyttyä *Times* oli keskeisenä lehtenä esittelemässä Nixonin ”putkimiesten” väärinkäytöksiä.²¹ Luottamus vapaan maailman moraaliseen ylivoimaan oli lopullisesti menetetty.

21 Emery, Michael & Emery, Edwin & Roberts, Nancy L. (2000) – *The Press and America: An Interpretive History of the Mass Media*, s. 436-442

2. 1939-1953: Stalinin valtakausi

2.1. Merkillinen liittouma

Yhdysvalloissa kytenyt epäluuloinen käsitys kommunismin ja fasismin välisestä voimakkaasta yhteydestä vahvistui entisestään kun natsi-Saksa ja Neuvostoliitto solmivat vuonna 1939 yllättäen hyökkäämättömyyssopimuksen. Kun liittolaiset ryhtyivät jakamaan Eurooppaa suunnitelmiensa mukaisesti hyökkäämällä Puolaan oli läntisen maailman järkytys hyvin ymmärrettävissä. *New York Timesin* aiemmin suopeahko ja ymmärtäväinen linja kommunismia kohtaan koveni välittömästi. Lehden sopimusta kommentoiva pääkirjoitus 18.9. 1939 julisti kyyniseen sävyyn kuinka kommunismi oli lopultakin paljastanut perimmäisen olemuksensa: ”Hitlerism is brown communism, Stalinism is red fascism”. Molemmat aatteet kuuluivat kirjoituksen mukaan samaan totalitaristiseen perheeseen, ja ainoa todellinen taistelu tultaisiin käymään demokratian ja totalitarismin välillä.²²

Kriittisyys jäi kuitenkin tilapäiseksi. Asetelmat kääntyivät pääläelleen 22. kesäkuuta 1941 aamuyöllä, kun Saksa yllättäen hyökkäsikin täydellä voimalla Neuvostoliittoon. Kun Saksan aasialainen liittolainen, Japani vielä hyökkäsi Yhdysvaltain kimppuun ja Saksa julisti salamasotansa huomassa sodan Yhdysvaltoja vastaan saavutti toinen maailmansota äärimmäisimmät mittasuhteensa. Yhdysvallat, Neuvostoliitto ja Iso-Britannia huomasivat muodostavansa nyt uuden, fasismin vastaisen liittouman, josta on usein käytetty varsin kuvaavaa nimitystä ”a strange alliance”. Samalla pelätyistä ”punaisista fasisteista” oli tullut Yhdysvaltain tärkeimpiä taistelutovereita.²³ Uuden liittosuhteen synnyttyä Neuvostoliiton ja läntisen liittouman väliset suhteet saavuttivat kaikkien aikojen huippunsa. Esimerkiksi Neuvostoliiton toimeenpanemat hirmutyöt, kuten puolalaisten upseerien joukkomurhat Katynissa tai kokonaisten kansakuntien (kuten tšetšeenien ja Krimin tataarien) pakkosiirtämiset Kazakstaniin ja Siperiaan jätettiin huomiotta. Brutaaleista otteistaan hyvin tunnettua Stalinia ryhdyttiin kutsumaan tuttavallisesti ”Joe-Sedäksi”.²⁴

22 NYT, 18.9. 1939, ”THE RUSSIAN BETRAYAL”, s. 15

23 Luukkanen, Arto (2004) – *Neuvostojen maa*, s. 244-246

24 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 140-143

Uusi ystävyys alkoi ilmetä välittömästi myös *New York Timesin* uutisoinnissa. Punaisen fasismien ideaan otettiin nopeasti etäisyyttä, ja kommunismi alettiin näkemään ja esittämään positiivisemmassa ja optimistisemmassa valossa. Varsin myönteisestä suhtautumisestaan Neuvostoliittoon tunnettu Yhdysvaltain entinen Moskovian suurlähettiläs, Joseph E. Davies arvioi kommunismin uhkaa keväällä 1942 *Timesissa* julkaistussa artikkelissaan *Is Communism a Menace to Us?* Daviesin mukaan kommunismin demonisointi oli lähinnä natsi-Saksan masinoimaa propagandaa, jonka tarkoituksena oli aiheuttaa hajaannusta uuden liittouman riveissä. Ensinnäkään kommunismi ei voinut olla merkittävä uhka Yhdysvalloille siitä yksinkertaisesta syystä, että sellaista ei ollut varsinaisesti olemassakaan, sillä Neuvostoliiton järjestelmä oli Daviesin mukaan lähinnä ”valtiokapitalistista sosialismia”. Erityisesti sotaponnistelijien massiiviset teollistamisohjelmat olivat muovanneet Neuvostoliiton järjestelmää kohti kapitalistisia ihanteita, jossa työläiselle maksettiin hänen tehokkuutensa mukaan – ei suinkaan ”jokaiselta kykyjensä mukaan, jokaiselle tarpeidensa mukaan”, kuten marxilainen ihanne käsitettiin.²⁵

Taloudellisen järjestelmän ohella myös monet muut kommunismin ”klassiset ideat” olivat Daviesin mukaan joutuneet väistymään Neuvostoliitossa. Esimerkiksi perinteistä kotia ja perhettä arvostettiin Neuvostoliitossa taas voimakkaasti kommuunien sijaan, ja lisäksi Neuvostoliitto oli ryhtynyt propagoimaan voimakkaasti nationalismia, mikä oli jyrkässä ristiriidassa sosialistisen internationalismin kanssa. Luokaton yhteiskunta oli myös jäänyt Neuvostoliitossa toteutumatta, sillä väestö jakautui yhä selkeästi useisiin epävirallisiin luokkiin virallisesta propagandasta huolimatta. Kommunismi ei siten voinut olla uhka Yhdysvalloille, koska sellaista ei ylipäätään ollut olemassakaan, eikä sitä ollut näkyvissä myöskään tulevaisuudessa. Neuvostoliiton järjestämä kommunistinen ”laboratorio” oli tarjonnut maailmalle paljon mielenkiintoisia opetuksia, mutta tärkein niistä oli se, ettei ihmiskunta ollut vielä valmis epäitsekäille perusteille rakennettuun yhteiskuntaan.²⁶ Yhdysvallat saattoi siis nukkua yönsä rauhassa. Sen todellinen vihollinen oli fasismi, jonka kommunismin vastaista propagandaa vastaan Davies selvästikin argumentoi.*

25 NYT, 12.4. 1942, Davies, Joseph E. – ”Is Communism a Menace to Us?”, s. SM3

26 Ibid.

* Davies julkaisi samana vuonna aiheesta myös kirjan *Mission to Moscow*, jossa hän käsitteli laajemmin samaa optimistista käsitystään Neuvostoliitosta ja sen tulevaisuudesta.

Myöhemmin samana vuonna julkaistu pääkirjoitus oli samoilla linjoilla Daviesin kanssa. Kommunismilla pelottelu oli epäilemättä ollut toimiva propaganda-ase Hitlerille tämän noustessa valtaan ja esiintyessä Euroopan pelastajana, mutta nyt se oli kuitenkin menettämässä merkitystään. Stalinin johtama Neuvostoliitto oli luopunut ”trotskilaisesta” maailmanvallankumousajattelustaan, eikä se enää pyrkinyt levittämään kommunismia omien rajojensa ulkopuolelle. Neuvostoliitossa oli oivallettu, että marxilaiset iskulauseet ja taistelu abstraktin, maailman proletariaatin yhdistämiseksi eivät yhdistäneet kansaa yhtä tehokkaasti kuin mielikuvat patriotismista ja isänmaasta.²⁷

Reaalipoliittinen vahvistus Neuvostoliiton nationalistisille tendensseille saatiin toukokuussa 1943, kun Neuvostoliitto länsimaiden suureksi huojennukseksi hajotti kansallisia kommunistipuolueita ohjailleen Kominternin. Komintern oli ollut pitkään piikkinä koko eikommunistisen maailman lihassa, sillä se oli pyrkinyt toiminnallaan sytyttämään vallankumouspesäkkeitä kaikkialle maailmaan.²⁸ Myös *New York Timesin* pääkirjoitus kommentoi Kominternin hajottamista hyvin positiiviseen sävyyn. Kominternin hajottaminen nähtiin siinä eräänlaisena loogisena päätepisteenä nationalistiselle kehitykselle, jonka arveltiin olleen käynnissä Neuvostoliitossa jo pidemmän aikaa.²⁹ Kommunismin ideologian esitettiin siis selvästi olevan hälventymässä paljon voimakkaamman nationalismin aatteen alle.

Neuvostoliiton kääntyminen kohti nationalistista ja omista asioistaan huolehtivaa ”tavallista kansallisvaltiota” ei ollut ainoa positiivinen muutos, jonka havaittiin tapahtuvan. Keväällä 1944 uutisia myös laajoista taloudellisista reformeista alkoi kantautua Neuvostoliitosta. Neuvostojohdon ajatuksia oli totuttu usein seuraamaan neuvostoliittolaisten akateemikkojen kannanotoista marxilaisiin oppeihin, sillä näiden kannanottojen arveltiin heijastelevan puolue- eliitin uusimpia poliittisia ratkaisuja. *New York Timesin* pitkäaikainen taloustoimittaja Will Lissner näki neuvostoliittolaisessa *The Foundations of Marxism* -lehdessä julkaistussa artikkelissa selviä merkkejä kommunistien kurssinmuutoksesta kohti kapitalistisia ideoita. Kommunististen dogmien uudelleenarvioinneissa esimerkiksi kapitalismi oli nyt määritelty edistykselliseksi järjestelmäksi. Kommunismi oli tietenkin yhä järjestelmistä edistyksellisin,

27 NYT, 20.12. 1942, ”POST-WAR WORLD”, s. E8

28 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 220-222

29 NYT, 24.5. 1943, ”DISSOLVING THE COMINTERN”, s. 14

mutta kapitalismin retorinen siirtäminen taantumuksellisesta edistykselliseksi oli nähtiin ymmärrettävästi hyvin merkittävänä symbolisena eleenä. Myös marxilaisissa kirjoituksissa romantisoitu ”primitiivinen kommunismi” hylättiin uudessa oppijärjestelmässä naiivina.³⁰ Lissner näki siten neuvostokommunismien olevan hitaasti perääntymässä myös talouden alueella. Lissnerin uutista kommentoiva pääkirjoitus iloitsi niin ikään kommunististen dogmien keventymisestä. Siinä tosin arveltiin retoriikan muovaamisessa olevan kyse osin puhtaasti reaalioliittisista ratkaisuista: uuden doktriinin avulla työskentely kapitalististen länsivaltojen kanssa voitiin vain tehdä ideologisesti lailliseksi.³¹

Muutokset Neuvostoliitossa valoivat uskoa sotaponnistelujen onnistumiseen, mutta toisaalta myös kommunismin ja kapitalismin onnelliseen yhteiseloon sodan jälkeen. Yhdysvaltojen silmissä Neuvostoliitto alettiin näkemään normaalina valtiona, jonka kanssa voitaisiin solmia tavanomaiset valtioidenväliset suhteet, ja jonka kanssa toimittaisiin samanlaisin ehdoin kuin muidenkin valtioiden kanssa. Yhdysvaltain kauppakamarissa Neuvostoliiton arveltiin sodan jälkeisessä tulevaisuudessa nousevan jopa maan tärkeimmäksi kauppakumppaniksi!³² Taloustieteilijä Geoffrey Crowther arvioi kapitalismin ja kommunismin yhteisen tulevaisuuden näkymiä hieman samaan sävyyn artikkelissaan *Must Capitalism and Socialism Clash?* loppukesästä 1944, kun liittoutuneiden joukot etenivät jo kahdella rintamalla kohti Berliiniä. Crowtherin mukaan erilaiset uskonnot ja ideologiat ovat eläneet rinta rinnan kautta aikojen, eikä maailma ole koskaan ollut ideologisesti universaali. Kapitalismin ja kommunismin välinen ero perustui kuitenkin vain taloudelliseen teoriaan – ei maailmankuvaan tai oppiin todellisuuden perimmäisestä olemuksesta. Crowther ei myöskään nähnyt kapitalismia tai kommunismia laajentumishaluisina ideologioina (toisin kuin fasismin) erityisesti nyt, kun Kominternkin oli lakkautettu. Ainoa konflikteille altis alue näiden järjestelmien välillä oli kauppa, ja sekin oli alkanut sujua varsin hyvin. Kapitalismin ja kommunismin välinen tulevaisuus ei siten näyttänyt ainoastaan valoisalta, vaan kapitalistisen maailman oli kenties jopa otettava oppia kommunismista, jonka Crowther tahtoisi nimetä uudelleen ”kollektiiviseksi organisoitumiseksi” kauhukuvien välttämiseksi.³³ Crowtherinkin artikkelista välittyy lähes kirkassilmäinen optimismi ja usko kommunismin ja kapitalismin yhteiseen tulevaisuuteen.

30 NYT, 2.4. 1944, Lissner, Will - ”COMMUNIST DOGMAS BASICALLY REVISED”, s. 6

31 NYT, 3.4. 1944, ”RUSSIAS NEW CAPITALISM”, s. 20

32 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 222-223

33 NYT, 6.8. 1944, Crowther, Geoffrey – ”Must Capitalism and Communism Clash?”, s. SM5

Sodan aiheuttama veljeys ei tietenkään sokaisut Yhdysvaltoja näkemästä kommunistisen järjestelmän pimeitä puolia, ja *New York Times* rohkeni tarttua myös kommunismin heikkouksiin. Esimerkiksi Neuvostoliittoa ja kommunismia tutkineen William Henry Chamberlinin artikkeli *How 170 millions are ruled* esitteli kommunistisen järjestelmän hallintoa kaunistelematta ja varsin suorasanaisesti. Sen mukaan kommunismi oli hyvin epädemokraattinen ja keskusjohtoinen järjestelmä, jossa pieni puolue-eliitti hoiti hallitsemisen 170 miljoonan ihmisen puolesta. Vaikka lehti oli sodan kuluessa esittänyt varsin optimistisia arvioita Neuvostoliiton kehityksestä, ei Chamberlin nähnyt ainakaan maan poliittisessa ilmapiirissä tapahtuneen minkäänlaista muutosta kohti vapaamielisempää linjaa.³⁴

Yhdysvaltojen oma kommunistinen puolue Communist Party of USA (CPUSA) ei myöskään saanut lehdeltä ymmärrystä. Kommunistinen puolue ei toiminut Yhdysvaltojen demokraattisen järjestelmän sisällä, vaan sitä ohjaili ”ulkomainen hallitus” ja sen edustama ideologia oli amerikkalaiselle maailmankuvalle vieras. Puolue lähinnä hankaloitti Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton ystävällismielisiä suhteita, joiden tulisi säilyä ideologioista riippumatta hyvinä myös sodan jälkeen.³⁵ Kommunismin olemassaolo siis hyväksyttiin, mutta Yhdysvaltain maaperälle sen ei toivottu saapuvan. Mielenkiintoisena seikkana kirjoitus ei yhdistänyt puoluetta suoraan Neuvostoliittoon ja näki ylipäättään itsensä puolueen sitä ohjailevaa Kominternia vahingollisempana.

Kokonaisuutta ajatellen sota-aikana *New York Times* suhtautui kommunismiin toisaalta epäilevästi, mutta toisaalta kuitenkin varovaisen positiivisesti. Kommunismin ei nähty muodostavan Yhdysvalloille merkittävää uhkaa, ja uhan lietsominen nähtiin lähinnä natsien – jotka olivat pyrkineet profiloitumaan kommunismin vastaisiksi ritareiksi – propagandana. Toisaalta kommunismia pyrittiin myös vähätteleämään ja sen ajateltiin olevan hälvenemässä nationalististen ja kapitalististen ideoiden alle. *New York Times* pyrki luomaan kuvaa Neuvostoliitosta, joka oli muuttumassa tavalliseksi valtioksi tavallisine kansallismielisine piirteineen, ja jossa kommunismi oli lähinnä päälle liimattua retoriikkaa. Myös kommunististen järjestelmien ja kapitalismin yhteinen tulevaisuus nähtiin lehden kirjoittelussa varsin mahdollisena. Osaltaan positiivinen suhtautuminen selittyy sillä, että sota-aikana ei osattu vielä

34 NYT, 9.4. 1944, Chamberlin, William Henry – ”How 170 Millions Are Ruled”, s. SM6

35 NYT, 29.5. 1943, ”THE 'AMERICAN' COMMUNISTS”, s. 12

ennustaa miten laajalle kommunistiset järjestelmät voisivat levittäytyä, ja lehdessä käsiteltiinkin pääasiassa Neuvostoliittoa ja yhteistä tulevaisuutta sen kanssa.

2.2. Sodasta rauhaan

Toinen maailmansota loppui dramaattisissa merkeissä vuonna 1945 kun Saksa antautui, ja Yhdysvallat iski yksin sitkuttelevaa Japania vastaan kahdella atomipommilla. Presidentti Harry S. Truman julkaisi mahtipontisen lehdistötiedotteen, jonka mukaan ”samat voimat, joista itse Aurinko saa energiansa oli vapautettu niitä vastaan, jotka lietsoivat sotaa Itä-Aasiassa”, ja Japania odottaisi ennennäkemätön tuho ja turmelus mikäli se ei välittömästi antautuisi Yhdysvaltain vaatimusten mukaisesti.³⁶ Japani ymmärsi viestin ja antautui ehdoitta. Samalla maailmalle oli esitelty atomipommi – elementti, joka tuli voimakkaasti muovaamaan globaalia dynamiikkaa ja suurvaltasuhteita seuraavat 45 vuotta.

Neuvostoliitto oli kärsinyt suunnattomat materiaaliset ja inhimilliset tappiot. Toisaalta Neuvostoliitto oli hirvittävällä menetyksillään ikään kuin lunastanut valtaisan globaalin arvovallan ja sitä ihailtiin maailmalla laajasti – erityisesti tietenkin maailman kommunistien keskuudessa. Olihan juuri Neuvostoliitto ja sen kommunistinen järjestelmä näytellyt pääroolia voittamattomalta vaikuttavan natsi-Saksan kukistamisessa.³⁷ Kommunismien ihailu herätti toisaalta ymmärrettävää pelkoa konservatiivisemmissä piireissä. Sodan murjoma ja rutiköyhä Eurooppa vaikutti mitä otollisimmalta laajentumis suunnalta ihailussa ja kunnioituksessa paistattelevalle kommunistiselle Neuvostoliitolle.³⁸ Vapaan ja demokraattisen Euroopan tulevaisuus näytti siten vähintäänkin arveluttavalta, vaikka sen päävihollisesta olikin päästy eroon. Juuri tästä asetelmasta alkoi uhkakuva kommunismista kasvaa ja voimistua Yhdysvalloissa.

36 NYT, 7.8. 1945, Presidentti Trumanin tiedote koskien Hiroshimaan pudotettua atomipommia. s. 4 (“The force from which the sun draws its powers has been loosed against those who brought war to the Far East”)

37 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 148-149

38 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 222-223

Sosialismin nousu

Pelot kommunismin leviämisestä eivät osoittautuneet aiheettomiksi, sillä kommunistiset puolueet saivat heti sodan jälkeen järjestetyissä vaaleissa näyttäviä vaalivoittoja useissa Länsi-Euroopan maissa kuten Ranskassa, Tšekkoslovakiassa, Italiassa ja myös Suomessa.³⁹ Myös sosiaalidemokraattiset puolueet menestyivät, mikä hankaloitti tilanteen hahmottamista, sillä suurelle yleisölle sosialismi ja kommunismi tarkoittivat yhtä ja samaa asiaa. Kun Ison-Britannian sosialistinen Työväenpuolue voitti Britannian parlamenttivaalit kesällä 1945 herätti vaalivoitto ymmärrettävää huolta Yhdysvalloissa, jonka poliittinen kenttä koostui pääasiassa republikaaneista ja demokraateista, ja jossa työväenliikkeellä ei ollut vahvaa perinnettä. Sosialismi yhdistettiin suoraan kommunismiin, ja niinpä työväenpuolueen vaalivoiton pelättiin ikään kuin avaavan ovet Neuvostoliiton rynnistykselle Eurooppaan. Tässä tilanteessa *New York Times* pyrki selkeästi rauhoittelemaan kiristynyttä ilmapiiriä ja tuomaan ilmi sosiaalidemokratian ja kommunismin välisiä eroavaisuuksia. Se esimerkiksi julkaisi pian vaalien jälkeen Työväenpuolueen puheenjohtajan Harold Laskin laatiman kirjoituksen, jossa Laski rauhoitteli amerikkalaisten pelkoja. Laskin mukaan sosialismia ja kommunismia ei missään nimessä tulisi sekoittaa toisiinsa, koska sosialismi tähtäsi sosialistiseen valtiojärjestelmään Ison-Britannian perustuslain sallimaa tietä pitkin. Se ei hyväksynyt luokkasotaa tai vallankumousta, jotka johtivat Laskin mukaan diktatorisiin otteisiin ja pahimmillaan demokratiaa vastustaviin vallankumouksiin, kuten Mussolinin ja Hitlerin esimerkit olivat hyvin osoittanut. Työväenpuolue oli siis sosialistinen, mutta erityisesti demokraattinen liike, joka sai mandaattinsa Britannian kansalta.⁴⁰

Vajaan vuoden kuluttua alettiin näkemään, että Laskin selonteon ydinkohdat pitivät melko hyvin paikkansa. Herbert Matthews arvioi helmikuussa 1946 julkaistussa sosialismia ja kommunismia vertailevassa analyysissään, että pelot kommunismin ja sosialismin muodostamasta liitosta, joka syöksisi Euroopan Neuvostoliiton valtapiiriin olivat olleet täysin perusteettomia. Päinvastoin, sosialistit ja kommunistit olivat kaikkialla olleet lähestulkoon toistensa kurkuissa kiinni. Matthews näki syyn siinä, että vaikka molemmat ideologiat olivat lähtöisin samasta marxilaisesta alkulähteestä, ne olivat vuosien kuluessa kehittyneet toisistaan täysin erilleen: sosialismi oli lähentynyt liberalismia kun taas kommunismi totalitarismia.⁴¹

39 Loth, Wilfried (2010) – *The Cold War and social and economic history*, s. 508-509

40 NYT, 26.8. 1945, Laski, Harold - ”It's Socialism, Not Communism, Says Laski”, s. SM5

41 NYT, 17.2. 1946, Matthews, Herbert L. - ”Socialism vs. Communism”, s. 88

Nykypäivänä tiedämme Matthewsinkin tulkinnan osuneen oikeaan, ja esimerkiksi Eric Hobsbawm on ajoittanut tämän eriytymisen vuoden 1917 lokakuun vallankumoukseen, jolloin aiemmin alkuperäisestä eurooppalaisesta vasemmistolaisuudesta ammentanut bolševikkipuolue joutui turvautumaan totalitaristisiin otteisiin säilyttääkseen juuri perustetun Neuvosto-Venäjän hengissä.⁴²

Suhtautuminen sosialismiin muuttui siten vähitellen huojentuneemmaksi, mutta sosialismin ja kommunismin väliset eroavaisuudet säilyivät tärkeänä teemana *Timesin* sivuilla vielä pitkään. Sosialismista (tai sosiaalidemokratiasta) kehittyi maailmansodan jälkeen yhä merkittävämpi poliittinen voima Euroopassa, eikä sen suhde kommunismiin ollut aluksi täysin selvä.⁴³ *Timesille* oli siten ilmeisen tärkeää korostaa näiden ideologioiden välisiä eroavaisuuksia, jotta sosialistien vaalivoitot eivät toisi Neuvostoliitolle propagandavoittoa, eivätkä toisaalta lietsoisi lisää pelkoa kylmän sodan viilenevässä ilmapiirissä.

Kohti kylmää sotaa

Sodan aikana kukoistanut ja myös *New York Timesin* artikkeleissa esiintynyt optimismi kapitalismin ja kommunismin välisestä rauhanomaisesta rinnakkaiselosta alkoi varisemaan sitä mukaa, kun Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välinen yhteistyö alkoi yskiä. Lehden helmikuussa 1946 julkaistava pääkirjoitus koetti jälleen arvioida Neuvostoliiton tulevia toimia kommunismin ideologian perusteella. Marxilaisuuden perimmäisiin opinkappaleisiinhan kuului, että kommunismi ja kapitalismi eivät voi elää rauhanomaisesti rinnakkain. Pääkirjoituksen mukaan tämä ei vielä tarkoittanut, että Neuvostoliitto olisi lähdössä sotajalalle länsimaita vastaan – ainoastaan, että se pyrki levittämään ideologiaansa voimakkaasti rauhanomaisin keinoin, kunnes koko maapallo oli saatu käännytettyä. Toisaalta Neuvostoliitto saattoi levittää järjestelmänsä myös puhtaasti reaalipoliittisista syistä valmistautuessaan kapitalistisen maailman mahdolliseen hyökkäykseen.⁴⁴ Maailmansodan aikana esitetyt arviot kommunismin hälvenemisestä eivät siten nekään näyttäneet osuneen oikeaan, ja tällaiset spekulatiot hävisivät nopeasti lehden sivuilta. Ne alkoivat korvautua kommunismin ekspansionistista uhkaa korostavalla kuvastolla. Sovjetologiassa, jonka piiriin myös *New York*

42 Hobsbawm, Eric (2000) – *Äärimmäisyyksien aika*, s. 484-489

43 Eley, Geoff (2002) – *The History of the Left in Europe 1850-2000*, s. 314-316

44 NYT, 24.2. 1946, ”WHAT DOES RUSSIA WANT?”, s. 74

Timesin Neuvostoliiton asioihin hyvin perehtynyt ulkomaantoimitus tulee laskea, siirryttiin vähitellen totalitaarisen ajattelun aikakaudelle, jossa kommunistisen ideologian kaikkialle läpitukevat vaikutukset nähtiin sosiaalisia ja taloudellisia seikkoja huomattavasti voimakkaampina.⁴⁵

Kylmän sodan katsotaan usein alkaneen varsinaisesti vuonna 1947, jolloin presidentti Truman ryhtyi julistamaan patoamispolitiikkaansa, eli niin sanottua Trumanin oppia. Trumanin hallitus näki sodanjälkeisen tulevaisuuden korostetun synkässä valossa. Sen mukaan yhteistyö Neuvostoliiton kanssa ei tulisi onnistumaan, vaan päinvastoin kommunismi muodosti vahvan ja relevantin uhan Euroopan ja koko ihmiskunnan tulevaisuudelle. Hyvin merkittävää roolia tämän politiikan laatimisessa näytteli Yhdysvaltain entinen Moskovian suurlähettiläs George F. Kennan, joka asetettiin ulkopoliittiseen suunnittelutyöryhmään määrittelemään Yhdysvaltain tulevia ulkopoliittisia suuntaviivoja.⁴⁶

Trumanin oppia ryhdyttiin toimeenpanemaan ulkoministeri George Marshallin mukaan nimetyllä Marshall -avulla. Sen tarkoituksena oli auttaa taloudellisella tuella Eurooppaa nousemaan köyhyydestä ja sekasorrosta, eli olosuhteista, joissa kommunismi saattoi parhaiten kukoistaa. Vaikka Neuvostoliitto ja Itä-Euroopan maat kiinnostuivatkin aluksi Marshallin suunnitelmista oli avun saajien täytettävä tarkat kriteerit. Niiden oli esimerkiksi avattava kauppansa Yhdysvalloille, mikä Neuvostoliiton näkökulmasta tarkoitti länsimaiden taloudellista tunkeutumisen sosialistisiin maihin. Tällaisiin ehtoihin Stalin ei luonnollisesti voinut suostua, mikä oli osin ollut Yhdysvaltain tarkoituskin. Vastatoimenpiteenä patoamispolitiikan ensimmäiselle aallolle Neuvostoliitto julkisti oman ”Molotovin ohjelmansa” ja kenties vielä provosoivampana toimenpiteenä herätti Kominternin uudelleen henkiin Kominformin nimellä syyskuussa 1947. Suurvaltojen suhteet olivat nyt ottaneet ensimmäiset askeleensa kohti suuntaa, josta ei ollut paluuta.⁴⁷

45 Malia, Martin (1999) – *Russia Under Western Eyes*, s. 367-370

46 Ambrose, Stephen E. & Brinkley, Douglas G. (1997) – *Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938*, s. 75-85

47 *ibid.* s. 86-94

Tulevaisuudenkuvat alkoivat vähitellen synkistyä myös *New York Timesin* toimituksessa. Kominformin perustaminen sai *Timesin* tärkeimpiin ulkomaantoimittajiin lukeutuvan Cyrus Sulzbergerin etsimään selitystä Neuvostoliiton uuteen politiikkaan marxilaisesta ideologiasta. Sulzbergerin mukaan itse Lenin oli aikoinaan laatinut kommunismin ”perimmäisen ohjelman”, jonka mukaan Neuvostoliiton tulisi aina ja kaikissa tilanteissa pyrkiä levittämään kommunismia. Tätä ohjelmaa oli tosiasiaa seurattu Neuvostoliiton perustamisesta lähtien, jolloin Lenin oli ohjeistanut vallankumouksellisia seuraavasti: ”[...] in order not get lost in the periods of retirement, retreat or temporary defeat, or when history or the enemy throws us back, the important and only theoretically correct thing is not to cast out the basic program.” Oli siten ollut optimistista harhaa kuvitella sota-ajan liittosuhteen aikana, että Neuvostoliitto olisi luopunut tästä opinkappaleesta.⁴⁸ Sulzbergerin artikkeli on mainio esimerkki *Timesin* lisääntyvistä yrityksistä tuoda valoa ”Neuvostoliiton enigmaan” kommunismin ideologian kautta. Painottamalla tarkastelussaan kommunistista ideologiaa lehdistön muodostama kuva imperialistisesta ja levittäytymishaluisesta Neuvostoliitosta kuitenkin vahvistui, mikä ei aina kuvannut todellista tilannetta realistisesti.

Suurvaltasuhteiden kiristyessä myös Trumanin patoamispolitiikka alkoi saamaan entistä voimakkaampia muotoja, kun taloudellisen painostuksen rinnalle ryhdyttiin kaavailemaan myös sotilaallisen painostuksen välineitä. Heinäkuussa 1948 Yhdysvallat sijoitti ydinasein varustautuneita pommikonelaivueita Isoon-Britanniaan, ja jo keväällä 1949 sen johdolla perustettiin Pohjois-Atlantin puolustusliitto (NATO). Saman vuoden syksyllä kaksi tapahtumaa järjestytti maailmaa: ensin Neuvostoliitto suoritti elokuussa ensimmäisen onnistuneen ydinkokeensa, ja lokakuussa 1949 perustettiin Mao Zedongin johdolla Kiinan kommunistinen kansantasavalta, jolloin kommunistisen maailman väkiluku kasvoi 450 miljoonalla.⁴⁹ Kiinalaiset antoivat heti pirteän lausunnon, jonka mukaan Neuvostoliiton ja Kiinan muodostama uusi ydinasein varustautunut liittouma tulisi ”jauhamaan tomuksi” (*pulverize*) kapitalistiset sodanlietsojat!⁵⁰

48 NYT, 16.10. 1947, Sulzberger, C.L. – ”World Reds Show Continuity of Adherence to Lenin”, s. 8 (Cyrus Leo ”Cy” Sulzberger oli Arthur Hays Sulzbergerin veljenpoika)

49 Ambrose, Stephen E. & Brinkley, Douglas G. (1997) – *Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938*, s. 101-113

50 NYT, 5.10. 1949, ”Soviet Might Stressed - Chinese Reds Predict Ability to 'pulverize' U.S., Britain”, s. 17

Vuoden 1950 tammikuussa Trumanin oli komennettava kansallinen turvallisuusneuvosto (*National Security Council*) laatimaan suunnitelmaa Yhdysvaltain roolista kommunismin vastaisessa kamppailussa, nyt kun myös Neuvostoliitto oli aseistautunut ydinasein. Näin syntyneen, niin sanotun NSC-68 -suunnitelman mukaan Yhdysvaltojen tulisi laajentaa kommunismin patoaminen globaaliksi, kaikkialle ulottuvaksi toiminnaksi. Puolustusmenoja olisi kasvatettava rajusti, ja kommunismin leviämispyrkimykset oli kyettävä pysäyttämään jo alkupisteissään. Samalla aseellisia ja taloudellisia keinoja ryhdyttiin täydentämään ”Campaign of Truth” propagandaohjelmalla, jonka oli tarkoitus tuoda ”totuus” esiin Neuvostoliiton viljelemän disinformaation keskeltä.⁵¹ Trumanin toimiin suhtauduttiin aluksi varautuneesti, mutta mielipideilmastoon tuli raju muutos kun kommunistien hallinnoima Pohjois-Korea hyökkäsi yllättäen Yhdysvaltain suojeleman Etelä-Korean kimppuun 25. kesäkuuta 1950. Se ikään kuin todisti hetkessä käsitykset laajentumishaluisesta maailmankommunismista, ja sai Yhdysvallat luopumaan lopullisesti perinteisestä ”isolationistisesta” ulkopolitiikastaan. Yhdysvallat vastasi välittömästi YK:n turvallisuusneuvoston mandaatilla toimivan liittouman muodossa, ja näin oli syttynyt Korean sota, jossa Yhdysvaltain patoamispolitiikka aktualisoitui ensimmäisen kerran aseelliseksi toiminnaksi.⁵²

Aseellisten ja taloudellisten keinojen rinnalle nousivat 1950-luvun vaihteessa kulttuurisen ja psykologisen sodankäynnin aseet ja vähitellen kylmästä sodasta muodostui oleellisesti ideologinen taistelu ihmisten mielistä. Vaikka *New York Times* kuuluikin vapaaseen lehdistöön, oli jo lehden perustaja Adolf Ochs 1800-luvun lopulla määritellyt lehden linjaksi pyrkiä ”rehellisen journalismin rajoissa” tukemaan vastuullista valtiovaltaa. Niinpä *New York Timesin* rooli kylmän sodan alkuvuosina oli toimia enemmän tai vähemmän yhteistyössä Yhdysvaltain hallituksen rinnalla, vapaan maailman äänitorvena. Yhteistyöllä oli myös hyvin konkreettinen puolensa, mikä näkyi esimerkiksi *New York Timesin* ja CIA:n välisissä kytköksissä. *Timesin* toimittajat ja salaisen palvelun edustajat tunsivat hyvin toisensa jo Ivy League -korkeakoulujen opiskeluaikojen kautta, ja vanhat ystävyysuhteet ja uskollisuudet säilyivät pitkään. Esimerkiksi *Timesin* ulkomaantoimituksen tärkeimpiin hahmoihin lukeutuva C.L. Sulzberger tunsu läheisesti CIA:n operatiivisen johtajan Frank Wisnerin, ja omien CIA-tuttaviensa kautta

51 Hixson, Walter L. (1998) – *Parting the Curtain: Propaganda, Culture and the Cold War 1945-1961*, 13-20

52 Ambrose, Stephen E. & Brinkley, Douglas G. (1997) – *Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938*, s. 101-123

Harrison Salisbury sai käsiinsä Hruštšovin salaisen puheen vuonna 1956.⁵³ *Times* katsoi olevansa yhteistyössä hallinnon kanssa ja sellaisena se otti osaa myös kylmän sodan kamppailuun ihmiskunnan sielusta. Kylmän sodan ”kylmimmän” vaiheen aikana lehden linja kommunismia kohtaan muodostui erittäin jyrkäksi.

New York Timesin roolia kuvastaa erinomaisesti esimerkiksi *The Economistin* ulkomaantoimittajan, Barbara Wardin arvio Korean sodan syttymisen seurauksista *New York Timesissa* julkaistussa laajassa katsauksessaan *A Crusading Faith to Counter Communism*. Wardin mukaan vapaan maailman ja kommunistisen maailman rauhallisen rinnakkaiselon etsikkoaika oli nyt päättynyt. Ward rinnasti kommunismin ja demokratian nyt ”virallisesti” alkaneen kamppailun muihin historiallisiin uskonsotiin, sillä hänestä kommunismin leviämisyrittäykset muistuttivat paljonkin islamilaisen imperiumin laajenemisvaihetta 600-700-luvuilla. Myöhemmin myös Osmanien Turkki yritti tuoda islamin uskonsotien vuoksi sekasortoiseen Eurooppaan 1500- ja 1600-luvuilla, mutta myös sen laajenemisyrittäykset saatiin padottua.⁵⁴ Artikkelit esittivät siis kommunismin muinaisen islamin kaltaisena sotaisana ideologiana, joka pysähtyi ainoastaan voimakkaaseen ja organisoituneeseen vastarintaan, jollaisen länsimaisen maailman oli nyt kyettävä muodostamaan. Kommunismin ja kapitalismin välinen taistelu liittyi siten historiallisten uskonsotien jatkumoon, jossa läntinen, vapaa maailma oli puolustautunut itäisiä ja barbaarisia invaasioita vastaan. Näin kommunismi näyttäytyi, kaikesta maallisuudestaan huolimatta uskontona, joka oli länsimaiselle maailmankatsomukselle vieras ja vihamielinen.

Kommunismi Yhdysvaltain maaperällä

Globaalin ja neuvostojohtoisen kommunismin lisäksi kommunismi vaikutti myös Yhdysvaltain omalla maaperällä. Kommunistit olivat ehtineet toimia Yhdysvalloissa vuosikymmeniä jo ennen kylmän sodan alkamista. Amerikkalaisten suhtautuminen kommunismiin oli ollut epäluuloista, mutta maailmansodan jälkeisessä ilmapiirissä asenteet kuitenkin kovenivat entisestään. Myös valtiovalta suhtautui kommunismin uhkaan asiaan kuuluvalla vakavuudella, ja Trumanin hallinto esimerkiksi aloitti maaliskuussa 1947 lojaalisuusohjelman, jolla ryhdyttiin valvomaan liittovaltion työntekijöitä mahdollisten kommunistisympatioiden varalta.⁵⁵

53 Walker, Martin (1982) – *Powers of The Press*, s. 225-227

54 NYT, 16.7. 1950, Ward, Barbara – ”A Crusading Faith to Counter Communism”, s. SM4

55 Gillon, Steven M. (2007) – *The American Paradox*, s. 57-58

Tällaisessa ilmapiirissä *New York Times* ei luonnollisesti voinut myöskään unohtaa omassa selustassaan häärivää Yhdysvaltain kommunistista puoluetta (CPUSA). Lehden pitkäaikainen työasioiden asiantuntija A.H. Raskin esitteli puoluetta perusteellisesti keväällä 1947 vierailtuaan puolueen päämajassa New Yorkissa, missä Thomas Jeffersonin, Marxin, Leninin ja George Washingtonin kuvat roikkuivat sulassa sovussa rinnakkain seinällä. Artikkelin sävy oli yllättävän neutraali, eikä se pyrkinyt hyökkäämään puoluetta vastaan yhtä voimakkaasti kuin useat muut aikakauden kirjoitukset. Se kuvaili puolueen kokoa, organisaatiota ja poliittisia tavoitteita, joihin kuuluivat esimerkiksi Ku Klux klaanin kaltaisten ”fasististen organisaatioiden” lakkauttaminen ja sosiaaliturvan vahvistaminen. Luonnollisesti puolue ajoi myös rautateiden, kaivosten ja muiden julkisten palveluiden kansallistamista. Jo kyseinen poliittinen vaatimuslista varmasti soti voimakkaasti amerikkalaista maailmankuvaa vastaan, mutta sitäkin enemmän kommunistisessa puolueessa herätti pelkoa sen läheinen suhde Neuvostoliittoon. Artikkelin loppuosan muodostikin väittely CPUSA:n pääsihteerin Eugene Denniksen, sekä Amerikan ammattiliittojen presidentin Matthew Wollin välillä. He esittivät eriävät mielipiteensä viiteen väitteeseen kommunistisesta puolueesta, jotka kaikki koskivat puolueen suhdetta Neuvostoliittoon.⁵⁶ Raskininkin artikkelin perusajatus oli, että kommunismia ei sinänsä pidetty merkittävänä uhkana, mikäli se toimisi Yhdysvaltain poliittisen järjestelmän sisällä ja sen sääntöjä noudattaen. CPUSA nähtiin kuitenkin liian selvästi Neuvostoliiton pelinappulana ja sen kanavana päästä soluttautumaan Yhdysvaltoihin, eikä sitä pidetty aitona ja rehellisenä poliittisena puolueena.

Suurvaltasuhteet muuttuivat vähitellen yhä jäätävämmiksi ja samalla kasvoi myös kommunismin Yhdysvalloille muodostama sisäinen uhka, tai ainakin sen herättämä pelko. Kommunismin voittokulku maailmalla ruokki vainoharhaisuuden kulttuuria entisestään. Moni kysyi miten oli mahdollista, että Yhdysvallat oli selvästi maailman mahtavin valtio, mutta sen yritykset padota kommunismin leviämistä olivat toistuvasti epäonnistuneet? Itä-Euroopan maat olivat vajonneet yksi kerrallaan, ja syksyllä 1949 menetettiin myös Kiina Yhdysvaltain vastatoimista huolimatta. Wisconsinin senaattori Joseph McCarthy tarjosi populistisen selityksen, joka upposi paranoiidiin ilmapiiriin kuin lämmin veitsi voihin: kommunistit olivat soluttautuneet hallintoon! Ongelma ei ollut siten resursseissa, jotka vaikuttivat rajattomilta, vaan sisäisessä maanpetoksessa. Mikäli maan hallintoon soluttautuneista kommunisteista

56 NYT, 30.3. 1947, Raskin, A.H. – ”Report on Communist Party (U.S.A.)”, s. SM12

päästäisiin eroon alkaisi patoaminenkin toimia niin kuin sen piti.⁵⁷ *New York Times* suhtautui McCarthyn metodeihin vihamielisesti, mutta puolustautui samalla itseään kohtaan esitetyiltä syytöksiltä. Lehti myös erotti kaksi työntekijää ja ajoi kolmannen eroamaan kommunismiin liittyvien sympatioiden vuoksi omista kommunismin vastaisissa puhdistuksissaan, jotka ajoittuivat ”mccarthyismin” synkimpiin vuosiin.⁵⁸

Mccarthyismin vainojen ollessa jo laantumassa *New York Timesille* kirjoittava kirjailija Elizabeth Janeway kysyi täysin aiheellisesti miksi kommunismi veti puoleensa amerikkalaisia, vaikka ideologia oli niin vieras, ja kommunistina eläminen oli tehty maassa hyvin vaivalloiseksi. Hän lähestyi kysymystä psykologisesta näkökulmasta ja esitteli joidenkin ”käännynnäisten” omia kokemuksia ja perusteluja kommunismin viehättävyydelle. Ensinnäkin kommunismi näytti muiden uskontojen tapaan tarjoavan vastauksia perimmäisiin kysymyksiin. Sen mukaan ihmiskunnan tila oli selitettävissä taloudellisilla rakenteilla, ja näitä rakenteita hallitsemalla voitiin ratkaista kaikki yhteiskunnalliset ongelmat. Atomisalaisuuksia Neuvostoliitolle paljastanut Klaus Fuchs kertoi kommunismin olevan vapauttava ideologia juuri siksi, että sen teorian historian hallitsemisesta saattoi käsittää myös subjektiivisella tasolla: ensimmäistä kertaa myös yksilö saattoi ottaa oman historiansa komentoonsa ja olla oikeasti vapaa. Toisaalta kommunistiksi tuleminen oli Janewayn mielestä osaltaan selitettävissä puhtaasti psykologialla: useilla kommunistiin ”kääntyneillä” oli ollut esimerkiksi kovin traumaattinen lapsuus. Kommunismin vakaa usko hallitsemiseen toi siten turvallisuuden ja kontrollin tunnetta kommunistiin hurahtaneille.⁵⁹ Janeway ei nähnyt kommunismia vain pelkkänä ideologiana tai uskontona, vaan siihen kääntymiselle oli etsittävä syvällisempiä ja ei-intellektuaalisia syitä. Hänen analyysinsä rivien välistä voidaan lukea, että joissain tapauksissa kommunismiin kääntyminen voitiin tulkita jopa mielisairauden kaltaiseksi ilmiöksi.

57 Ambrose, Stephen E. & Brinkley, Douglas G. (1997) – *Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938*, s. 108-110

58 Walker, Martin (1982) – *Powers of the Press*, s. 224-225

59 NYT, 14.6. 1953, Janeway, Elizabeth – ”Why They Become Communists”, s. SM13

2.3. Kommunismi leviää

Itäblokki muodostuu

Heti maailmansodan päätyttyä ei ollut vielä selvää millaiseksi uusi maailmanjärjestys tulisi muovautumaan. Oli epäselvää kuinka pitkälle kapitalismin ja demokratian rajat tulisivat ulottumaan, ja minne asti kommunistit saivat levitettyä valtansa. Ainoastaan pieni ja köyhä Albania oli ehtinyt livahtaa vähin äänin kommunismiin jo sodan raivotessa.⁶⁰ Kun suurvaltasuhteet kiristyivät pantiin Itä-Euroopassa käyntiin poliittinen näytelmä, jossa Stalinin hallinnoimat ”kansandemokratiat” käännyttiin yksi kerrallaan kommunismiin. Kenties hankalin maa oli Puola, jolla oli hyvin vahvat historialliset antipatiat venäläisiä kohtaan ja jonka voimakas katolilaisuus oli myös jyrkässä ristiriidassa kommunismin kanssa. Tavoite kuitenkin onnistui: tammikuussa 1947 järjestetyissä äärimmäisen epärehellisissä vaaleissa kommunistien ja sosialistien muodostama liittouma ”voitti” 80% äänisaaliin ja ryhtyi ajamaan läpi sosialistisia uudistuksiaan. Unkari, Bulgaria, Romania ja myöhemmin perustettu Saksan demokraattinen tasavalta liitettiin kommunistiseen blokkiin samankaltaisin keinoin. Vaalituloksia käsiteltiin, oppositiota uhkailtiin ja lopputuloksen kannalta kenties oleellisimpana seikkana Puna-armeijan panssarit varmistivat uhkaavalla läsnäolollaan, että vaaleissa äänestettiin oikeita henkilöitä.⁶¹

Tšekkoslovakia muodosti poikkeuksen ja sen tie kommunismiin erosi monessakin mielessä Stalinin pystyttämistä kansandemokratioista. Toisin kuin useilla muilla itäisen Euroopan mailla, tšekkoslovakialaisilla ei ollut vahvoja ja patoutuneita vastenmielisyyksiä venäläisiä kohtaan. Päinvastoin, aiemmin Itävalta-Unkarin valtakuntaan kuuluneessa Tšekkoslovakiassa oli aina koettu Venäjän olevan paremminkin ”slaavillinen isovelji” kuin alistaja. Tšekkoslovakian luottamus läntisiä demokratioita kohtaan oli myös kokenut kovan kolauksen vuoden 1938 Münchenin kokouksen yhteydessä, jolloin länsimaat käytännössä luovuttivat Tšekkoslovakian sudeettialueet Saksalle.⁶² Toisaalta Tšekkoslovakialla oli myös suhteellisen pitkä demokraattinen perinne, ja kun maassa viimein alkoi näkökulmasta riippuen kommunistien ”voittoisa helmikuu” tai ”vuoden 1948 vallankaappaus” oltiin länsimaissa ymmärrettävän tyrmistyneitä. *New York Timesin* Albion Ross kuvaili katkeraan sävyyn

60 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 149-151

61 Ibid, s. 165-178

62 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 154-160

vallankumousta ”kommunistiseksi” tavaksi ottaa valta. Maailmalle oli nyt todistettu, että kommunismi ja demokratia eivät voi toimia rinnakkain saman valtion sisällä, vaan toisen on aina väistyttävä.⁶³ Vuoden 1948 lopulla *Times* raportoi sosialismin rakentamisen edenneen jo varsin pitkälle maassa. Tšekkoslovakia oli saavuttanut useat kommunismille tyypilliset virstanpylväät ja ryhtynyt massiivisella teollistamisohjelmalla tekemään maata yhteensopivaksi sosialistisen blokin kanssa. Tiedotusvälineet oli muunnettu yksiaäniseksi kommunistisen puolueen äänitorveksi, ja lokakuussa oli säädetty laki, joka teki ”vääränlaisen ajattelun” ja erilaiset valtiota haavoittavat toimet laittomiksi. Toisaalta Tšekkoslovakiaa näyttivät jo vajaan vuoden sosialismin jälkeen vaivaavan myös sosialistisen talouden tavanomaiset ongelmat: päivittäistavaroiden ja palveluiden jatkuva pula.⁶⁴

Huhtikuussa 1948 *New York Times* saattoi jo artikkelissaan *Tide of Communism* todeta ”kommunismien hyökyaallon” vyöryneen Euroopan yli. Artikkelin esitteli Neuvostoliiton vaikutuspiirissä tapahtuneiden valtioiden käänteitä ja arvioi mielenkiintoisesti myös Suomen jääneen kommunismien vaikutuksen alaiseksi: vaikka maa olikin vielä ”poliittisesti vapaa” oli se tosiasiaa liittynyt Neuvostoliiton blokkiin ratifioidessaan pahamaineisen YYA-sopimuksen.⁶⁵

Vuodesta 1948 lähtien Itä-Euroopan kansandemokratioita alettiin puristamaan yhä vahvemmin stalinistiseen muottiin. Kylmän sodan dynamiikka oli lähtenyt etenemään pysäyttämättömänä, eikä Stalinilla ollut enää aikomustakaan sallia etupiirinsä kehittyä oman, vapaan tahtonsa mukaisesti. *New York Timesin* Balkanin alueen kirjeenvaihtaja Michael S. Handler raportoi kesällä 1949 lohduttomaan sävyyn kommunististen uudistusten ällistytävästä vauhdista. Usea Itä-Euroopan maa oli jo saavuttanut ”luokattomuuden”, ja iloisten kahviloiden ja viriilin yöelämän oli korvannut tasainen, kaikkialle levittäytynyt harmaus. Hyvin näkyvä elementti uusissa kansandemokratioissa oli myös kansalaisten jatkuva mobilisointi; toisinaan sosialismin rakentamisen vauhdittamiseksi, toisinaan vastustamaan länsimaisia imperialisteja. Handlerin oman arvion mukaan länsimainen ajattelu ja kulttuuri tukahtuisi vähitellen alueelta täysin, ja seuraavien sukupolvien kouluttamisen jälkeen Itä-Eurooppaan onnistuttaisiin kasvattamaan

63 NYT, 29.2. 1948, Ross, Albion – ”The Communist Way: How Czechoslovakia Was Taken Over”, s. E5

64 NYT, 28.11. 1948, ”Czechoslovakia Is Turning into Full Communist State”, s. E4

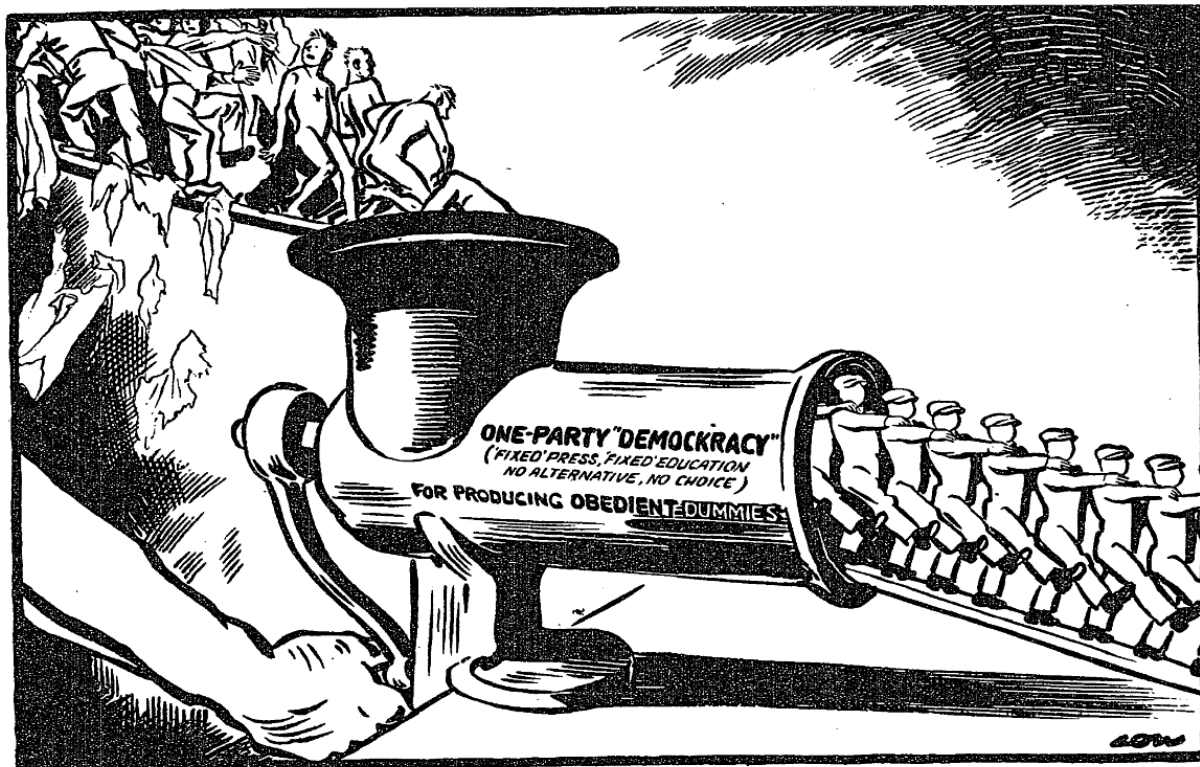
65 NYT, 18.4. 1948 – ”Tide of Communism”, s. SM8

uusi, vapaalle maailmalle vihamielinen ja sosialistinen sukupolvi.⁶⁶

Itä-Eurooppaan tunkeutuva kommunismi esitettiin *Timesissa* pääsääntöisesti ikään kuin kaikkialla pimentävänä ja tuhoavana voimana, joka näytti pyyhkivän tieltään länsimaisen kulttuurin ilmentymiä, tai ainakin tukahduttavan ne nopeasti. Vaikka peli Itä-Euroopassa näytti olevan länsimaiden näkökulmasta menetetty, eivät kaikki pitäneet kommunismin uhkaa yhtä synkkänä. Esimerkiksi entinen *The Timesin* Euroopan kirjeenvaihtaja Dana Schmidt, joka esitteli itäblokin tilannetta nimenomaan ideologisen rautaesiripun näkökulmasta, näki valon pilkahduksia tunnelin päässä. Vaikka ihmiset vielä pääsivätkin jossain määrin liikkumaan idän ja lännen välillä oli ajatusten ja informaation liikkumista ryhdytty rajoittamaan voimakkaasti. Edes vannoutuneisiin kommunisteihin ei välttämättä enää luotettu, vaan hekin joutuivat olemaan puolueiden suodattamien uutisten armoilla. Schmidt kuitenkin arveli, että Itä-Euroopan tämänkaltainen eristäminen lännestä ja sen pakottaminen kommunistiseen muottiin ei tulisi onnistumaan. Kommunismin miltei uskonnolliseen oletukseen, jonka mukaan se on ”an absolute and final revelation of truth in all spheres” sisältyi myös sen suurin heikkous. Esimerkiksi skeptisinä ja vapaamielisinä tunnettujen tšekkien pakkokäännätyttäminen tällaisen kaikkialle tunkeutuvan ideologian alle ei tulisi onnistumaan. Myöskään Unkarin ja Puolan vahvaa uskonnollisuutta ei ollut mahdollista kitkeä muutamassa sukupolvessa, ja ylipäättään Itä-Euroopan maiden tuhansia vuosia kestäneet yhteydet läntiseen Eurooppaan olivat aivan liian voimakkaat, jotta kommunismi voisi katkaista ne nopealla pakkokäännätyksellä.⁶⁷ Schmidtin käsitys kansandemokratioiden käännätyttämisestä oli siten suhteellisen optimistinen. Hän näki nimenomaan kommunismin syvimmissä olemuksessa myös sen tärkeimmän heikkouden, koska länsimaiseen kulttuuriin kuului sisäänrakennettuna ajattelun vapauden ja kulttuurisen monimuotoisuuden painottaminen. Kommunismin yhtä ja ortodoksista totuutta julistava oppi oli tällaiselle maailmankuvalle tyystin vieras, eikä sen Schmidt uskonut sen vetovoimaan.

66 NYT, 3.7. 1949, Handler, M.S. - ”What Is Life Like in 'People's Democracies'”, s. SM5

67 NYT, 22.10. 1950, Schmidt, Dana – ”Ideas the Iron Curtain Cannot Keep Out”, s. SM5

"Eastern European Sausage Machine"—In the arts as well as in politics. Low, world copyright by arrangement with The London Daily Herald

Kuva 1: "Eastern European Sausage Machine" - In the arts as well as in politics. (*New York Times*, 10.2. 1952, s.171)

Helmikuussa 1952 julkaistu Michael Padevin artikkeli antoi kuitenkin paljon tyypillisemmän, eli pessimistisemmän kuvan stalinismin juurruttamisesta Itä-Euroopassa ja sen voi nähdä ikään kuin vasta-argumenttina Schmidtin kaltaisten kirjoittajien optimistisia näkemyksiä vastaan. Artikkeleihin liittyi myös karikatyyri, jossa yksipuoluedemokratian lihamyllyyn kaadetaan monimuotoinen joukko vastahakoisia kansalaisia, mutta jonka toisesta päästä kävelee ulos puolueelle uskollisia kommunisteja (Kuva 1). Karikatyyri sopii osuvasti yhteen Padevin synkkään visioon kommunismin todellisuudesta, jonka hän pyrki myös perustelemaan. Vaikka Itä-Euroopan uusilla valtioilla olikin pitkä historia osana erilaisia ylikansallisia imperiumeja ja ne olivat onnistuneet säilyttämään kulttuurinsa näistä sulatusuuneista huolimatta, oli kommunismissa jotain muinaisia imperiumeja tuhovoimaisempaa. Toisin kuin Euroopan muinaiset keisarikunnat, kommunismi suorastaan tähtäsi kulttuuristen ja kansallisten traditioiden tuhoamiseen. Poliittisten vapauksien riistämisen jälkeen myös kulttuuria, kuten kirjallisuutta ja jopa musiikkia (erityisesti jazz-musiikkia pidettiin "porvarillisen kevyen musiikin mädäntyneisyyden alhaisimpana esimerkkinä") oli alettu säädellä tarkkojen standardien mukaisesti. Padev pelkäsi pahoin, että ilman voimakkaita vastatoimia "kulttuurinen rautaesirippu" tulisi erottamaan Itä-Euroopan maat länsimaiden ohella myös omasta

historiastaan ja kulttuuristaan.⁶⁸

Kylmän sodan asetelmien kiristäminen ja erityisesti Stalinin rajut otteet sosialistisen itäblokin muodostamiseksi herättivät laajaa keskustelua *New York Timesin* sivuilla. Eurooppalaiseen kulttuurivyöhykkeeseen selkeästi kuuluvaa aluetta ei haluttu luovuttaa kommunistien käsiin ja *Times* kuvasi tilanteen ikään kuin eurooppalaisena tragediana. Toisaalta kommunismin kykyyn aivopestä Itä-Euroopan kansat ei täysin varauksettomasti uskottu, ja kirjoittajien joukkoon mahtui myös optimisteja, jotka epäilivät, että alueen valtioita voitaisiin noin vain repiä irti historiallisista juuristaan.

Jugoslavian nationalistinen kommunismi

Jugoslavia muodostaa mielenkiintoisen poikkeustapauksen Itä-Euroopan sosialististen valtioiden kerhossa. Se syntyi marsalkka Josip Broz Titon luotsaamana vuonna 1945. Jugoslavian kuuluisat partisaanit olivat taistelleet saksalaisia miehittäjiä vastaan Titon johdolla läpi toisen maailmansodan, ja niinpä Jugoslavian sosialistinen liittotasavalta perustettiin varsin itsenäiselle pohjalle, ilman suoraa tukea idästä tai lännestä. Neuvostoliitto ei saanut Jugoslaviaa omaan kommunististen maiden vaikutuspiiriinsä ja Jugoslavian kehitys muokkautui hyvin erilaiseksi muihin kansandemokratioihin verrattuna. Sen esimerkki todisti maailmalle, että kommunismi voi realisoitua hyvinkin erilaisin tavoin, eikä kommunistisen järjestelmän tarvinnut aina syntyä ja kehittyä Neuvostoliiton mallin mukaisesti.

Itsenäinen ja omin päin toimiva Jugoslavia aiheutti Neuvostoliitolle harmaita hiuksia heti alusta lähtien, mutta varsinaisesti Belgradin ja Moskovan väliset suhteet ajautuivat vaikeuksiin kevättalvella 1948. Stalinia kiukutti erityisesti se, että Jugoslavia ei ollut keskustellut Moskovan kanssa ulkopoliittisista ratkaisuisistaan. Jugoslavia oli esimerkiksi pyrkinyt omin päin valloittamaan liittoutuneiden hallitseman Triesten, sekä tukenut Kreikan kommunisteja vastoin Stalinin länsivaltojen kanssa tekemiä sopimuksia. Lisäksi Jugoslavia oli suunnitellut Balkanille perustettavaa federaatiota, johon kuuluisivat myös Bulgaria ja Makedonia. Tällainen omapäisyys ei sopinut Stalinin suunnitelmiin ja Neuvostoliitto veti ensimmäisenä toimeen sotilas- ja siviiliasiantuntijansa maasta maaliskuussa 1948. Toukokuussa Jugoslavia kieltäytyi

68 NYT, 10.2. 1952, Padev, Michael – ”The Great Liquidation”, s. 171

saapumasta nuhdeltavaksi Kominformin kokoukseen ja kesäkuussa Romanian Bucharestissa pidetyssä Kominformin kokouksessa Jugoslavia päätettiin lopulta erottaa kokonaan järjestöstä. Rautaesiripun takana muhivaan kommunistiseen monoliittiin tuli näin ensimmäinen repeämä, eikä asiaa voitu enää salata muulta maailmalta.⁶⁹

Juuri tämän merkillisen asemansa vuoksi Jugoslavia kiinnosti luonnollisesti myös *New York Timesiä*. Cyrus Sulzberger raportoi ”titolaisen kerettiläisyyden” leviämisestä syksyllä 1948, kun maiden väliset suhteet olivat jo ajautumassa peruuttamattomaan pisteeseen. Titon taipumaton esimerkki oli aiheuttanut kuohuntaa myös muissa itäblokin valtioissa ja eräänlainen marxilainen ”vastauskonpuhdistus” oli käynnistetty kaikkialla kommunistisessa maailmassa titolaisten tendenssien kitkemiseksi. Esimerkiksi Puolan kommunistijohtaja Władysław Gomułka oli joutunut näytösoikeudenkäyntien kaltaisesti pyytämään anteeksi hairautumistaan stalinismin polulta.⁷⁰ Sulzbergerin esittämän arvion mukaan kommunismin (kuten muidenkin ”universalististen ja historiallisten” aatteiden) retoriikkaan kuului puhuminen yhdellä äänellä. Ideologian oli oltava erehtymätön, ja mikäli sen annettiin muovautua se alkoi murenemaan ja livahti huomaamatta ”monoteismistä monolatrian kautta polyteismiksi”.⁷¹ Kirjoitteluissa toistui aiemmissakin kommunismia kuvaavissa artikkeleissa esiintyvä uskonnollinen tematiikka (ortodoksinen kommunismi, titolainen kerettiläisyys) ja vieraan ja oudon kommunistisen maailman epäselvää toimintamekaniikkaa koetettiin selventää uskonnollisilla vertauskuvilla. Tito oli helposti nähtävissä eräänlaisena kommunismin Martti Lutherina, joka nousi puhtasoppista Moskovan Vatikaania vastaan, vaikka kirjoittajat eivät näitä analogioita käyttäneetkään.

Jugoslavia ei ollut suinkaan tarkoituksellisesti hakeutunut välirikoon muun sosialistisen maailman kanssa. Se pyrki alusta lähtien seuraamaan tarkasti Kremlin määrittelemiä suuntaviivoja kommunismin rakentamisessa. Kun Tito kuitenkin havaitsi välirikon tulleen hän ryhtyi tietoisesti rakentamaan Jugoslavialle uutta nationalistista imagoa. Sen mukaan Moskovan johtama ortodoksinen kommunismi oli tosiasiassa itse harhaantunut marxismileninismien autuaaksitekevältä polulta ja Jugoslaviaa oli nyt pidettävä kommunistisen leirin

69 Benson, Leslie (2004) – *Yugoslavia : A Concise history*, s. 91-94

70 NYT, 12.9. 1948, Sulzberger, C.L. – ”KREMLIN ACTS TO HALT SPREAD OF TITO 'HERESY'”, s. E3

71 NYT, 10.10. 1948, Sulzberger, C.L. – ”Heresy - The Great Bogy of the Kremlin”, s. SM7

puhdasoppisimpana maana.⁷² *New York Timesin* pääkirjoitus kommentoi Jugoslavian uuden ”brändin” ensimmäisiä vivahteita tammikuussa 1949, kun Tito oli puhunut suunsa puhtaaksi uudenvuodenpuheessaan. Kirjoituksen mukaan täysin uusi kommunismin muoto, ”nationalistinen kommunismi” oli nyt syntynyt haastamaan Kremlin ”marxismi-leninismi-stalinismi” -opin. Sen syntyminen todisti jälleen maailmalle, että edes kommunismin kaltainen luokattomuutta ja internationalismia painottava ideologia ei voinut tukahduttaa ihmisen syvimpiä kansallisia tuntemuksia. Kaikesta huolimatta myös nationalistista kommunismia oli silti pidettävä lännelle vihamielisenä aatteena, sillä olivatpa sen välit Kominform -maihin mitkä hyvänsä, se yhtä kaikki tavoitteli proletaarista maailmanvallankumousta, ja suhtautui kapitalismiin äärimmäisen kielteisesti.⁷³

Tito tarkensi myöhemmin näkemyksiään omasta kommunismin tulkinnastaan, jonka mukaan nationalismi oli sallittua myös sosialistisille valtioille.⁷⁴ Sulzberger jatkoi titolaisen ideologian kehittymisen seuraamista tarkkaavaisena raportoiden Belgradista läpi vuoden 1949. Jugoslavian puoluejohdon antamat lausunnot vaikuttivat lupaavilta: titolainen kommunismi tulisi olemaan demokraattisempi ja esimerkiksi kollektivointi oli tarkoitus suorittaa ”hyväntahtoisuutta ja kouluttamista” soveltaen toisin kuin Neuvostoliitossa, missä kokonainen kulakkien luokka oli tuhottu maatalouden uudistusten yhteydessä. Neuvostovastainen argumentaatio oli lisääntynyt samalla selvästi, ja esimerkiksi nuori ja nouseva poliitikko Melentija Popovitch meni niinkin pitkälle, että väitti sosialistinen maailman myös jakautuneen riistäjiin ja riistettäviin: Neuvostoliitto oli vain tässä asetelmassa itse riistäjä, ja muut Kominform -maat riistettyjä.⁷⁵ Tällaisten rajujen kannanottojen myötä kuva kommunistisen maailman sisäisestä skismasta alkoi näyttäytyä yhä vakavampana, ja *Times* pyrki luonnollisesti vahvistamaan käsitystä. Sulzbergerin omin sanoin maiden välinen kiista oli nyt siirtynyt ”ideologiseen ytimeen”.

72 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 203-209

73 NYT, 3.1. 1949, ”TITO'S NATIONAL COMMUNISM”, s. 22

74 NYT, 10.4. 1949, Sulzberger, C.L. – ”Tito Crystallizes His Break With Orthodox Communism”, s. 12

75 NYT, 7.9. 1949, Sulzberger, C.L. – ”Titoism Held Eating at Core of Soviet's Socialist Line”, s. 9

Kuten arvata saattaa Neuvostoliitto sanoi ystävyys- ja yhteistyösopimuksensa Jugoslavian kanssa irti 29. syyskuuta 1949. Jugoslavian näkökulmasta tämä siirto tarkoitti, että Neuvostoliitosta oli nyt tullut sosialistisen isoveljen sijaan selkeä ulkopoliittinen uhka. Uusi liittolainen löytyi pian Yhdysvalloista, jonka patoamispolitiikkaan Kremlia vastaan niskoittelevan kommunistivaltion tukeminen sopi näennäisestä paradoksaalisuudestaan huolimatta mainiosti. Maiden välille sovittiin pian bilateraaliset suhteet ja Yhdysvallat ryhtyi (yhdessä Ranskan, Itävallan ja Länsi-Saksan kanssa) tukemaan Jugoslaviaa taloudellisesti. Jugoslavia lähti nyt myös toteuttamaan omaa, puhtaampaa versiotaan marxilaisuudesta. Siihen kuului olennaisena osana keskusjohtoisen järjestelmän hajauttaminen ja vapauttaminen. Esimerkiksi maatalouden pakkokollektivointi keskeytettiin ja työvoiman liikkuvuutta parannettiin. Jugoslavia pyrki ottamaan myös symbolista pesäeroa Neuvostoliittoon. Esimerkiksi Jugoslavian kommunistinen puolue muutti nimensä Jugoslavian kommunistiseksi liigaksi ja puolueen massaorganisaatio Kansan rintama vaihtui Jugoslavian työtätekevän kansan sosialistiseksi liitoksi.⁷⁶

Proletaarinen maailmanvallankumous Euroopan ulkopuolella

Kommunismien leviäminen Itä-Euroopassa Stalinin ”legitiimisti” voittamille alueille hyväksyttiin lännessä hammasta purren – olivathan länsivallatkin ryhtyneet tukemaan omaa demokraattista järjestelmäänsä omassa valtapiirissään, ja Stalinin apu oli joka tapauksessa ollut korvaamatonta Euroopan vapauttamiselle Hitlerin vallan alta. Vakavampi ilmiö oli kuitenkin se, että kommunistisen ideologian leviäminen ei näyttänyt pysähtyvän vain Eurooppaan. Esimerkiksi Yhdysvaltain etupiiriin lukeutuva Etelä-Amerikka vaikutti varsin luontevalta kehityssuunnalta kommunistiselle maailmanvallankumoukselle ja *New York Times* pyrki usein analysoimaan sen todennäköisyyttä. Etelä-Amerikan asiantuntija Walker Lowry, joka oli juuri palannut laajalta Etelä-Amerikan kierrokselta, esitteli laajassa katsauksessaan kommunismin leviämistä tällä erittäin monimuotoisella alueella tammikuussa 1948. Olosuhteet kommunismin vahvistumiselle vaikuttivat Lowrystä optimaalisilta: Etelä-Amerikan valtioille oli tyypillistä äärimmäinen köyhyys, epädemokraattinen perinne sekä rotuongelmat, ja lisäksi maiden taloudellinen tilanne oli ”suotuisa kollektivismille”. Toisaalta Etelä-Amerikka oli myös katolisuuden vahvaa tukialuetta, minkä Lowry näki tehokkaana vastavoimana kommunismille. Myös nationalismilla oli vankka perinne Etelä-Amerikassa, eli ainakin Kremlin suoraan

76 Benson, Leslie (2004) – *Yugoslavia : A Concise history* (s. 94-97)

alaisuuteen maita olisi turha vapaaehtoisesti taivutella. Lowryn mukaan Etelä-Amerikka oli hyvinkin hedelmällistä maaperää kommunismille, mutta välitöntä uhkaa alueella ei vielä ollut. Ilman vastatoimia kommunismilla saattoi kuitenkin pidemmällä aikavälillä olla hyvätkin mahdollisuudet hyödyntää Lowryn listaamia kommunismille suotuisia olosuhteita.⁷⁷ Kommunismin leviämisen uhka Etelä-Amerikan kaltaisille potentiaalisille vyöhykkeille ei jäänytkään Yhdysvalloilta huomaamatta ja presidentti Trumanin vuoden 1949 ohjelmaan ilmestyi maailman köyhien auttaminen.⁷⁸

Valtameren toisella puolella Aasiassa tilanne oli selvästi vakavampi. Maanosa oli yhtä köyhä ja taloudellisesti jälkeenyäännyt kuin Etelä-Amerikkakin, mutta sitä ravistelivat lisäksi myös vakavat poliittiset selkkaukset, kuten kamppailu länsimaista kolonialismia vastaan. Aasian tilanteen kannalta arveluttavin maa oli Kiina, missä vuoden 1948 lopulla vallitsi vielä täysi sisällissota Mao Zedongin johtamien kommunistien ja Chiang Kai-Shekin johtaman Guomindangin välillä.⁷⁹ Raymond Daniell analysoi kommunismin mahdollisuutta idässä kuvaavasti nimetyssä geopoliittisessa artikkelissaan *Communism, Held in the West Strikes in the East* jouluna 1948. Daniellin mukaan kommunismin leviäminen lännessä oli saatu padottua: Kreikan sisällissota oli päättynyt kommunistien antautumiseen, ja Ranskan ja Italian pelottavan vahvat kommunistipuolueet olivat kärsineet tappiot parlamenttivaaleissaan. Kommunismin tulevaisuudennäkymät olivat siten selkeästi paremmat Aasiassa, josta itse Leninkin oli todennut: ”kapitalistien takaovi sijaitsee idässä.”⁸⁰

Kapitalistien takaovesta päästiin livahtamaan sisään lokakuun ensimmäisenä päivänä 1949, kun Mao Zedong julisti Kiinan kansantasavallan perustetuksi.⁸¹ *New York Timesin* Kiinan toimittaja Henry R. Lieberman esitteli maassa vauhdikkaasti etenevää vallankumousta uudenvuodenpäivänä 1950. Kiinassa oli juuri aloitettu ”uuden demokratian” kampanja, jonka aikana maata valmisteltiin sosialismia varten. Sen aikana kapitalistiset toimintatavat olivat vielä jossain määrin sallittuja, mutta tiedotusvälineitä ja koulutusjärjestelmää oli jo alettu

77 NYT, 11.1. 1948, Lowry, Walker – ”Communism to the South of Us”, s. SM10

78 Paterson, Thomas G. (1988) – *Meeting The Communist Threat: Truman to Reagan*, s. 147

79 Grasso, June; Corrin, Jay; Kort, Michael (2004) – *Modernization and Revolution in China : From the Opium Wars to World Powers*, s. 139-141

80 NYT, 26.12. 1948, Daniell, Raymond – ”COMMUNISM, HELD IN THE WEST, STRIKES IN THE EAST”, s. E3

81 Grasso, June; Corrin, Jay; Kort, Michael (2004) – *Modernization and Revolution in China : From the Opium Wars to World Power*, s. 142

asettaa kommunistien tarkkaan komentoon. Myös kiinalaiset kommunistit olivat ryhtyneet taistelemaan voimakkaasti perinteisiä arvokäsityksiä ja perinteistä maailmankuvaa vastaan. Kiinan tapauksessa tämä tarkoitti sotaa erityisesti maan valtavaa intellektuaalista perintöä kuten kungfutselaisuutta, sekä vahvoja traditionaalisia perhearvoja vastaan. Toisaalta myös läntistä maailmaa vastaan hyökättiin kulttuurin alueella ja läntisen kulttuurin ilmentymiä pyrittiin kitkemään Kiinan maaperältä.⁸² Liebermanille kommunismin kiinalainen versio ei näyttänyt eroavan merkittävästi Itä-Eurooppaan pystytettyjen kansademokratioiden toimintamalleista, eikä Mao Zedongista valitettavasti näyttänyt syntyvän uutta Titoa, joka olisi sekoittanut Neuvostoliiton suunnitelmia idässä.

Lieberman, joka oli vallankumouksen edetessä joutunut perääntymään Iso-Britannian hallinnoimaan Hongkongiin, kuvaili kommunistisen Kiinan kansantasavallan järjestelmää uudelleen huhtikuussa 1953, juuri kun Stalin oli kuollut, ja juuri ennen Maon toimeenpanemaa ”suurta harppausta eteenpäin”. Hän myönsi avoimesti, että hänen kuvansa perustui Kiinasta paenneiden länsimaalaisten tai kiinalaisten kuvauksiin, sekä kommunistisen lehdistön artikkeleihin, mitä ei tietenkään voinut pitää täysin objektiivisena esityksenä. Mao Zedongin vakiinnuttua valtansa Kiinassa pitkään jatkunut epäjärjestys oli nyt päättynyt, ja asiat vaikuttivat etenevän jämerän keskusjohtoisesti Pekingin käskyjen mukaan. Alemmilla hierarkiatasoilla kommunistisen puolueen kaaderit ohjailivat esimerkiksi laajoja mobilisaatiokampanjoita kansan keskuudessa. Itä-Euroopan stalinistinen kehitys näytti toistuvan Aasiassa, sillä individuaalisuus oli katoamassa myös Kiinasta kommunismin myötä, ja kansalaisten oli alistuttava marxismi-leninismiin ja ”Mao Zedongin ajattelun” ankaraan viitekehykseen kaikilla elämän alueilla. Kenties äärimmäisimpänä esimerkkinä tästä Lieberman näki nuorison uuden pukeutumistyylin: Maon ajalle tyypillisen ”kansan uniformun”. Uudet tavat ja uusi elämänjärjestys oli alkanut jo tarttua lapsiin ja nuoriin. Muuan Manner-Kiinasta karkoitettu katolinen lähetyssaarnaaja kertoi, kuinka ”sydäntä särkevää on, kun syntymästä asti tuttu lapsi alkaa kutsua imperialistiseksi koiraksi”.⁸³

82 NYT, 1.1. 1950, Lieberman, Henry R. – ”Gigantic Questions for Mao--And for Us, Too: What does communism offer--and what do we--in solution of the Orient's basic problems?”, s. 92

83 NYT, 5.4. 1953, Lieberman, Henry R. – ”Inside Mao's China: Clues to A Mystery”, s. SM7 (”It breaks your heart to have a child you have known from birth to stand at your gate and call you 'an imperialist dog'”)

Kokonaisuuden kannalta Liebermanin arvio kommunismin aikaansaannoksista oli kuitenkin kahtiajakoinen. Uusi Kiina oli pystynyt vakiintumaan, aloittamaan varovaisen talouskasvun, sekä tekemään monia inhimillisiä uudistuksia kuten naisten vapauttamisen. Lisäksi Mao oli saanut positiivisen ja ”energisen hengen” tarttumaan kiinalaisiin. Toisaalta Kiinasta oli myös tullut kommunistisille järjestelmille tyypillisesti poliisivaltio, joka valvoi tarkasti kansalaistensa tekemisiä ja ajatuksia.⁸⁴ Liebermanin näkemyksen mukaan kommunismin vaikutukset Kiinaan eivät olleet siis ainoastaan negatiivisia, kuten useimmat kirjoittajat asian kokivat. Hänen kirjoituksissaan on havaittavissa jopa varovaista optimismia kiinalaista kommunismia kohtaan. Vuonna 1953 Kiina ei kuitenkaan ollut vielä siirtynyt varsinaiseen sosialismiin, vaan eli osin markkinatalouden ehdoilla. Todellinen sosialismin rakentaminen, johon kuuluivat esimerkiksi maatalouden kollektivointi ja teollisuuden sosialisointi aloitettiin varsinaisesti vasta seuraavana vuonna 1954.⁸⁵

2.4. Neuvostoliitto - sosialistisen maailman vatikaani

Vaikka kommunismin leviäminen Itä-Eurooppaan ja Aasiaan toista maailmansotaa seuraavina vuosina kiinnostikin suuresti *New York Timesia*, ylivoimaisesti eniten sen sivuilla käsiteltiin kuitenkin Neuvostoliittoa. Neuvostoliitto oli eräänlainen kommunistisen maailman vatikaani. Vuonna 1947 uudelleen henkiin herätetyn Komiformin avulla se osallistui jälleen suoraan myös omien satelliittiensä ulkopuolella toimivien kommunistien ohjailuun. Ennen kuin maailmankommunismi alkoi natista liitoksissaan 1960-luvulla Neuvostoliitto myös johti yksiselitteisesti kommunistisen maailman sisä- ja ulkopolitiikkaa. Sen liikkeitä ja lausuntoja kannatti siis tarkkailla, koska niiden kautta voitiin arvioida koko kommunistisen maailman kehitystä.

Ulkoisesta mahtavuudestaan huolimatta Neuvostoliitto oli maailmansodan päättyessä tosiasiaassa koko lailla raunioina. Sen inhimilliset resurssit oli viety äärimmäisille rajoilleen kun sota oli vaatinut yli 20 miljoonaa ihmisuhria ja yli 25 miljoonaa ihmistä oli jäänyt kodittomaksi. Kaiken kukkuraksi kymmenet tuhannet loikkarit olivat nähneet sodassa tilaisuutensa paeta länteen. Neuvostoliiton maatalous oli täydellisessä sekasorrossa, mikä

84 Ibid.

85 Paltemaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*, s. 53-62

syöksi maan jälleen uuteen nälänhätään. Sen teollisuus kylläkin toipui tuhoista yllättävän nopeasti, mutta myös teollisuuden kapasiteetti oli kärsinyt sodan aikana. Oli siten selvää, että vaikka Neuvostoliitto olikin perustanut Kominformin uudelleen vastatoimenpiteenä lännen politiikalle, se oli kaikkea muuta kuin kykenevä saati edes halukas lähteäkseen ”työntämään sosialismia Atlantille” kuten länsimaisissa kauhuskenaarioissa kuviteltiin. Viimeistään vuosien 1948-1949 Berliinin saartoyritys ja länsivaltojen sitkeä vastarinta todisti sille, ettei sen vaikutusvalta ulottunut metriäkään sen valloittamia alueita pidemmälle.⁸⁶

Yhdysvallat, jonka maaperä oli selvinnyt sodasta täysin koskemattomana, ja jonka maatalous sekä teollisuus olivat päinvastoin kasvaneet rajusti sodan aikana piti kuitenkin Neuvostoliittoa ja kommunismia uutena, kenties Hitleriäkin suurempana uhkana demokratialle. Presidentti Truman joutui näkemään tavattomasti vaivaa saadakseen perinteisesti isolationistisen Yhdysvaltain ulkopolitiikan käännettyä ”maailman poliisin” ulkopoliitikaksi, mutta työ kantoi vähitellen hedelmää. Tässä uudelleen viriävässä punaisen fasismien ilmapiirissä myös *New York Times* alkoi tehdä yhä kriittisempiä huomioita Neuvostoliiton kommunistisesta järjestelmästä, joka vielä sodan aikaan oli näyttänyt olevan matkalla kohti nationalismia ja kapitalismia. Sen analyysit seurasivat pitkälti totalitaristisen koulukunnan ajatuksia nähden Neuvostoliitossa kaikille ihmiselämän sektoreille tunkeutuvan kommunistisen ideologian mädättämän autoritaarisen valtion.

Muutamaa vuotta myöhemmin *New York Timesin* Moskovan kirjeenvaihtajaksi siirtynyt Harrison Salisbury yritti keväällä 1947 julkaistussa artikkelissaan *Russian Fallacies about Us - And Vice Versa* selittää miksi kommunismi ja kapitalismi eivät sittenkään näyttäneet tulevan juttuun keskenään eli ”puhuneet samaa kieltä”. Salisburyn mukaan sekä Yhdysvalloissa, että Neuvostoliitossa oli rajuja väärinkäsityksiä toinen toistensa järjestelmästä. Neuvostoliittolaisia väärinkäsityksiä Yhdysvalloista olivat esimerkiksi se, että Yhdysvallat oli ”kapitalistinen ja imperialistinen valtio” tai että nämä kapitalisti-imperialistit juonittelivat jatkuvasti Neuvostoliiton pään menoksi. Yleinen harhaluulo Yhdysvalloissa sen sijaan oli Salisburyn mukaan se, että Neuvostoliitto oli ylipäättään kommunistinen maa. Oikeasti kommunistisessa maassa yksityisomistus oli lakkautettu, kansalaiset ansaitsivat samanlaiset palkat ja etuudet asuen kasarmin kaltaisissa kommuuneissa, ja venäläisyys oli kadonnut kommunistisen

⁸⁶ Kenez, Peter (1999) – *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, s. 166-171

identiteetin alle.⁸⁷ Näinhän ei ollut Neuvostoliitossa asian laita ja niinpä Salisbury jatkoi samalla linjalla kuin aiemmatkin Neuvostoliittoa käsitelleet toimittajat korostaen argumenttia, jonka mukaan Neuvostoliitto ei ollut kommunistinen maa. Tämän argumentin toistuva esiintyminen on sinänsä erikoista, että Neuvostoliitto väitti itsekkin olevansa vasta sosialismin vaiheessa, ja että varsinaisen kommunismin saavutettaisiin vasta myöhemmin tulevaisuudessa.

Edward Crankshaw'n vuonna 1950 kirjoittama artikkeli ”The Supreme Fact about The Soviet Union” oli hieman samoilla jäljillä. Crankshaw'n mukaan oli ollut ylipäätään virhe etsiä ratkaisuja Neuvostoliiton mysteeriiin kommunismista ja sen instituutioista, mitä useat toimittajat ja asiantuntijat olivat lehdessä nimenomaan tehneet. Neuvostoliitto oli pohjimmiltaan vanha ja tuttu Venäjä, ja sen toimintaa ja lausuntoja tuli tarkastella paremminkin venäläisyyden kuin marxismi-leninismien näkökulmasta. Myös kommunistinen maailmanvallankumous oli Crankshaw'n mielestä vain jatkoa keisarillisen Venäjän imperialistisille tendensseille, jotka olivat alkaneet jo Siperian valloittamisen aikoihin.⁸⁸ Crankshaw'n ja Salisbury'n kaltaiset kirjoittajat pyrkivät selkeästi murtamaan kommunistista myyttiä, jonka mukaan Neuvostoliitto oli jotenkin täysin irtautunut perinteisistä politiikoinnin tavoista ja Venäjän historian muodostamasta painolastista. Neuvostoliitto ei ollut Crankshaw'nkaan mukaan kommunistinen, mutta olennaisinta oli se, että kaiken sen näyttävän ideologisen propagandan ja mahtailevan julkisuuskuvan alla piileskeli todellisuudessa Venäjä omine historiallisine jatkumoineen.

Tiede ja taide vallankumouksen palveluksessa

Kommunismi piti kuitenkin sisällään paljon muutakin kuin vain taloudellisen ja poliittisen järjestelmän. Totalitaristisena järjestelmänä sen vaikutukset ulottuivat jokaiselle ihmiselämän alueelle, ja niinpä myös kommunistisen maailman henkinen elämä ja kulttuuri herättivät laajaa kiinnostusta rautaesiripun läntisellä puolella. Akateeminen työskentely kävi Neuvostoliitossa yhä monimutkaisemmaksi Stalinin aikakauden viimeisinä vuosina kun lähes kaikkea tieteellistä toimintaa tulkittiin entistä puritaanisemmin marxismi-leninismien punaisten linssien läpi. Näiden marxismi-leninismien teesien oli ”tieteellisesti todistettu” olevan eräänlainen kaiken inhimillisen tiedon kivijalka, ja niinpä kaiken muunkin tieteen oli alistuttava niiden

87 NYT, 6.4. 1947, Salisbury, Harrison E. – ”Russian Fallacies About Us and Vice Versa”, s. SM12

88 NYT, 12.11. 1950, Crankshaw, Edward – ”The Supreme Fact About the Soviet Union”, s. 175

alaisuuteen. Tästä seurasi, että kaikkea muuta kuin ”ylivoimaista sosialistista tiedettä” ryhdyttiin pitämään porvarillisena tieteenä, jota ei ollut syytä ottaa vakavasti. Ymmärrettävästi iso osa tieteistä (erityisesti yhteiskuntatieteet) kärsivätkin Stalinin valtakauden lopulla suuresti, mutta myös joissakin luonnontieteissä otettiin rajua takapakkia. Varsin tunnettu esimerkki marxilaisen luonnontieteen hedelmistä on Trofim Lysenkon esittelemä lysenkolainen perinnöllisyysoppi, joka pääsi Stalinin suojeluksessa nousemaan Neuvostoliiton viralliseksi perinnöllisyysopiksi – geeniteoria julistettiin porvarilliseksi ja taantumukselliseksi roskaksi – ja muutti siten kyseisen tieteenalan tädeksi hölynpölyksi. Toisaalta matematiikan ja fysiikan kaltaiset tieteet kukoistivat, koska puoluejohto ei usein ymmärtänyt niistä mitään, ja ne toivat mukanaan monia käytännöllisiä sovelluksia, tärkeimpien joukossa esimerkiksi ydinaseet.⁸⁹

Länsimaissa Neuvostoliiton tieteellinen kehitystaso herätti valtavaa kiinnostusta. Ratkaisihan maan tieteellinen kapasiteetti sen, kuinka nopeasti maa saisi oman ydinasearsenaalinsa käyttövalmiiksi ja pääsisi siten aivan uudella voimalla mukaan maailmanpoliittiseen valtapeliin. Tunnetun tiedetoimittajan Waldemar Kaempffertin vuonna 1946 kirjoittama artikkeli *Science and Ideology in Soviet Russia* esitteli kommunistisen tieteen nykytilaa ja toimintatapoja pyrkien myös arvioimaan Neuvostoliiton mahdollisuuksia ydinaseen suhteen. Tärkein ero neuvostoliittolaisen ja länsimaisen tieteen välillä oli Kaempffertin mielestä se, että Neuvostoliitossa tieteellistä toimintaa ohjattiin tarkasti Tiedeakatemian ja suunnittelukomission taholta, kun taas lännessä tiede toimi individualistisesti. Keskusjohto valvoi myös samalla, että tiede säilytti ideologisen puhtasoppisuutensa. Tämä tarkoitti, että kaikkien tutkijoiden oli seurattava marxismi-leninismien oppeja, kuten dialektista materialismia, ja jokaisen tutkimuslaitoksen tai laboratorion tasolta löytyi kommunistisen puolueen solu, joka kirkasti tutkijoille marxilaisuuden uusimpia tulkintoja tai Stalinin tuoreimpia kannanottoja. Esimerkiksi tällaisen ”ideologisen tieteen” äärimmäisestä ilmentymästä Kaempffert antoi niin ikään pahamaineisen Lysenkon ja sen, kuinka biologinen teoriakin voidaan taivuttaa marxilaisuuden viitekehykseen.⁹⁰

89 Kenez, Peter (1999) – *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, s. 180-183

90 NYT, 15.9. 1946, Kaempffert, Waldemar – ”Science -and Ideology- in Soviet Russia”, s. SM3

Varsin erikoisesta järjestelmästäan huolimatta kommunistinen luonnontieteen saavutukset vaikuttivat huomattavilta. Kaempffertin mukaan syy tähän ei kuitenkaan missään nimessä ollut kapitalismin hävittäminen ja dialektisen materialismin soveltaminen luonnontieteisiin, kuten kommunistit epäilemättä propagandassaan väittivät. Neuvostotieteen voima perustui sen kollektiiviseen ja suunnitelmalliseen luonteeseen, josta länsimaiden oli mahdollisesti jopa otettava oppia.⁹¹ Artikkelit esitti kommunistisen tieteen varsin ristiriitaisessa valossa. Toisaalta tiedettä tehtiin Neuvostoliitossa poliittisen ideologian määrittelyissä tiukoissa raameissa, mutta toisaalta kollektiivisen ja valtiojohtoisen tieteen vahvat tulokset vaikuttivat puhuvan puolestaan ja saattoivat pitkässä juoksussa osoittaa kommunistisen tieteen olevan jopa läntistä tiedettä edistyksempää.

Tieteen ohella luonnollisesti myös kulttuuria ohjailtiin keskusjohtoisesti Neuvostoliitossa. Toisen maailmansodan aikana valtiovallan ote kulttuurielämästä oli hieman höltynyt, mutta kun rauha oli laskeutunut ja kylmä sota alkoi, aloitettiin Neuvostoliitossa myös ideologinen kurinpalautus. Vuoden 1946 lopulla keskuskomitean sihteeri Andrei Zhdanov ryhtyi propagoimaan myöhemmin *zhdanovilaisuutena* tunnettua doktriiniaan, jonka nimessä Neuvostoliitossa ryhdyttiin hyökkäilemään voimakkaasti kaikkia taiteen ja kulttuurin muotoja vastaan, mikäli taiteilijat olivat hairahaneet sosialistisen realismin ja puolueen linjan mukaiselta tieltä.⁹²

Myös neuvostoliittolainen kulttuuri kaikkine erikoispiirteineen kiinnosti *New York Timesiä*, ja lehti pyrki avaamaan sen ilmentymiä varsin monipuolisesti. Esimerkiksi Lontoolaisen *Sunday Times* -lehden taidekriitikko Eric Newton koetti selventää sosialistista realismia, sekä marxilaisuuden ja kuvataiteen suhdetta *New York Timesin* lukijoille lokakuussa 1947 julkaistussa artikkelissaan *Art for Marx's Sake in Russia*. Kommunistinen taide, jota virallisesti kutsuttiin sosialistiseksi realismiksi, oli suunnattu sosialistiselle kansalle, joten sen piti olla selkeää ja pysyä kaukana ”dekadentista ja porvarillisesta formalismista”, joka oli voimissaan lännessä. Sen piti olla elämäniloista, realistista ja tietenkin myös ideologisesti puhdasta. Newtonin mielestä näillä eväillä oli syntynyt kommunistinen taide, jossa ketään ei enää kiinnostanut, kuka oli maalannut minkäkin kuvan Stalinista, tai pelloilla uurastavista iloisista

91 Ibid.

92 Kenez, Peter (1999) - *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, s. 176-180

työmiehistä. Kommunistisen taiteen persoonattomuudessa ja propagandistisuudessa Newton näki myös selkeitä yhtymäkohtia natsi-Saksan taiteen ja sosialistisen realismin välillä. Molemmissa taiteenlajeissa artistin persoonallisuus oli hävitetty ideologian ja tasapaksun propagandan taakse.⁹³ Näin kommunismi ja fasismi yhdistettiin toisiinsa myös taiteen alueella, mikä sopi vallitsevaan punaisen fasismin ja totalitarististen selitysteorioiden henkeen erinomaisesti.

Toisaalta moderniin ja abstraktimpaan ilmaisuun suhtauduttiin varauksella myös lännessä. Esimerkiksi poliittiset johtajat kuten Truman, Churchill ja Eisenhower kritisoivat näyttävästi modernia kuvataidetta julkisuudessa, ja kylmän sodan ilmapiirissä sitä haukuttiin jopa kommunistiseksi. Tämä ymmärrettävästi hämärsi käsitystä kommunistisesta taiteesta entisestään, ja New Yorkin Modernin taiteen museon apulaisjohtaja Alfred H. Barr Jr. joutui tarttumaan kynään selventääkseen kuvaa modernin, vapaamman taiteen ja kommunismin suhteesta. Moderni, formaalinen taide oli hänen mukaansa kaukana kommunismista, sillä itse Lenin oli jo vallankumouksen alkuvuosina määritellyt myös kommunistisen taiteen tulevat suuntaviivat. Kommunistinen taide oli Leninin mukaan kansan omaisuutta ja sen tuli palvella kansan intressejä. Sosialistisen realismin ideologiaa ryhdyttiin julistamaan 1930-luvulla Leninin ohjenuoria seuraten ja niinpä kommunistinen taide pyrki edelleen ilmaisussaan lähes valokuvantarkkaan kuvaukseen. Kaikkea tästä formaatista poikkeavaa ja etäisestikin abstraktia taidetta (kuten esimerkiksi Picassoa, Chagallia) pidettiin Neuvostoliitossa porvarillisena ja taantumuksellisena.⁹⁴ Barrin artikkeli päätyi siis samaan lopputulokseen kuin Newtoninkin: kommunistinen taide, sosialistinen realismi, oli fotorealistista, propagandistista ja tylsää kuvataidetta, jossa taiteilijan persoonallisuudesta ei ollut tietoaakaan. Modernin ja kommunistisen taiteen sekoittaminen toisiinsa oli siten ollut korkean luokan väärinymmärrys.

Kommunismin kasvot: Josef Stalin

Koko kommunistinen maailma henkilöityi vielä kylmän sodan alkuvuosina käytännössä yhteen ainoaan ihmiseen: Josef Staliniin. Hän oli sosialistisen leirin kiistaton johtaja ja jotkut nykyajan historiantutkijat kuten John Lewis Gaddis vierittävät jopa syyn koko kylmän sodan

93 NYT, 19.10. 1947, Newton, Eric - "Art for Marx's Sake in Russia", s. SM8

94 NYT, 14.12. 1952, Barr, Alfred H. Jr. - "Is Modern Art Communistic?", s. SM22

syttymisestä puhtaasti Stalinin paranoidin persoonallisuuden harteille.⁹⁵ Generalissimus on muutenkin kiehtonut historiallista mielikuvitusta kautta aikojen, sillä Neuvostoliiton ja sen sosialistisen järjestelmän on usein kuviteltu olevan jotenkin tyystin uudenlainen, erilainen ja irti historiasta. Jotkut historioitsijat, kuten Moshe Lewin, ovat kuitenkin nähneet Stalinin nimenomaan osana Venäjän historian pitkää jatkumoa – uutena tsaarina ja ”venäläis-öykkärinä”.⁹⁶ Venäjän historiallisen painolastin ohella Lewin näkee myös Venäjän vahvan ortodoksisen perinteen olleen merkittävänä vaikuttimena Stalinin ajatteluun ja toimintaan Neuvostoliiton näennäisestä epäuskonnollisuudesta huolimatta.⁹⁷

Vielä toisen maailmansodan aikana Stalin nähtiin Yhdysvalloissa suhteellisen myönteisessä valossa. Vaikeuksien alettua myös kuva viiksiensä takaa myhäilevästä, leppoisasta Joe-sedästä synkkeni, tai muuttui kenties realistisemmaksi. Punaisen fasismin ideologian herätessä uudelleen henkiin Edward Crankshaw saattoi nimetä Stalinia käsittelevän artikkelinsa *New York Timesin* sivuilla osuvasti: *Is The Man in Kremlin Another Hitler?* Kuten otsikosta voi arvata, artikkeli etsi analogioita Hitlerin ja Stalinin välillä, ja yhdisti kyseisten valtiomiesten ideologiat ainakin totalitarismilla toisiinsa, kuten vallitsevaan totalitaristiseen ajatteluun kuuluikin. Molemmat miehet olivat myös armottomia diktaattoreita ja tuhosivat joukoittain ihmisiä keskitysleireillään, mutta yhteneväisyydet loppuivat Crankshaw'n mukaan näihin pinnallisiin seikkoihin.⁹⁸

Crankshawn'n mukaan Hitlerin toiminta perustui puhtaasti armeijan ja väkivallan käyttöön, mutta Stalin johti kansainvälistä kommunismia, joka – kuten Tšekkoslovakian puolivapaaehtoinen kääntymisen oli osoittanut – veti puoleensa kansanjoukkoja ilman väkivaltaakin. Stalin uskoi vakaasti, että historia oli hänen puolellaan ja että kapitalismi tulisi varmasti romahtamaan. Stalinia vastaan kamppailu ei siten ollut taistelua yksittäistä ihmistä vastaan, vaan taistelua ”maailmanlaajuista epäjärjestyksen henkeä, joka on kristallisoitunut dogmiin, jota ohjaillaan Moskovasta käsin” vastaan.⁹⁹ Crankshaw pyrki siten purkamaan punaisen fasismin varsin yksinkertaistavaa myyttiä, joka oli saanut Yhdysvallat pauloihinsa. Ei

95 Gaddis, John Lewis (1997) – *We Now Know: Rethinking Cold War History*, s. 292-293

96 Lewin, Moshe (2005) – *Neuvostoliiton vuosisata*, s. 186-194

97 *ibid.* s. 54-58

98 NYT, 4.6. 1948, Crankshaw, Edward – ”Is the Man in the Kremlin Another Hitler?”, s. SM3

99 *Ibid.* (”a world-wide spirit of unrest crystallized into a dogma and manipulated from Moscow.”)

suinkaan siksi, että kommunismi olisi jotenkin fasismia lempeämpi aatejärjestelmä, vaan koska näiden aatteiden sekoittaminen toisiinsa oli vaarallinen virhe, jolla saattoi olla katastrofaalisia seurauksia kommunismin vastaisen kamppailun näkökulmasta. Juuri kommunismin ideologisessa vetovoimassa vaani siis voimavaroja, joita ei voitu padota vain armeijaa käyttäen.

Toinen hyvin mielenkiintoinen Stalinia tarkasteleva artikkeli on esimerkiksi Cyrus Sulzbergerin analyysi Staliniin kohdistuvasta henkilökultista: *Why is Stalin deified?* Artikkelin oli kirjoitettu Stalinin 70-vuotispäivien yhteydessä, joita Kremlin isäntä oli juhlinut hyvinkin näyttävästi. Miljoonat ihmiset kautta koko kommunistisen maailman kantoivat Stalinin kuvia (”kuin ortodoksisten pyhimysten ikoneita”) kulkueissaan, ja eri alojen asiantuntijat – aina urheilijoita myöten – vakuuttelivat miehen korvaamattomuutta. Sulzberger arvioi, että juhlallisuuksilla pyrittiin vahvistamaan stalinismin monoliittista ideologiaa, ja korostamaan samalla, että leninisin aika oli nyt ohi. Toisaalta massiivisilla juhlallisuuksilla saatettiin myös yrittää demonstroida Titolle stalinismin ylivaltaa ja sen kannatusta sosialistisessa maailmassa.¹⁰⁰ Uskonnolliset vertauskuvat nousivat jälleen esiin Sulzbergerin käsittelyssä hänen kysyessään miksi materialismia ja ateismia kannattavassa aatteessa Stalin kuitenkin nostettiin selvästi yli-inhimillisen ja lähes jumalaisen olennon tasolle. Selvästikään kommunismi ei ollut onnistunut hävittämään venäläisten perimmäisimpiä tuntemuksia ja tarpeita yliluonnollisen palvonnalle; se oli vain muovannut ne uuteen, kommunistiseen formaattiin.

100 NYT, 25.12. 1949, Sulzberger, C.L. – ”Why Is Stalin Deified?”, s. E3

3. 1953-1968: Destalinisaatiosta ihmiskasvoiseen sosialismiin

3.1. Destalinisaatio

Josef Stalin kuoli viides maaliskuuta 1953, 74 vuoden ikäisenä. Hänen kuolemansa merkitsi erään aikakauden päättymistä kommunismin historiassa. Stalinin rautaisessa otteessa kommunistisella maailmalla – niskoittelevaa Jugoslaviaa lukuun ottamatta – oli ollut selkeä visio ja suunta mihin edetä. Vaikka Stalinin metodit olivat hyvin kyseenalaiset, tarkoitti hänen näyttämöltä poistumisensa myös selkeän yhteisen suunnitelman ja linjan katoamista kommunistiselta maailmalta. Hautajaisissa hysteerisesti kyynelehtivien ihmisten surussa oli siten myös pelkoa uutta ja epävarmaa tulevaisuutta kohtaan.¹⁰¹

Neuvostoliiton johtoon asettui ”troikka”, jonka muodostivat Georgi Malenkov, Lavrenti Beria ja Nikita Hruštšov. Kolmikko jakoi yhteisen käsityksen, että Neuvostoliittoa oli ryhdyttävä uudistamaan ja stalinismin ankarimpia rakenteita oli purettava. Sekä Malenkov, että Hruštšov pitivät molemmat MVD:tä ja sitä johtavaa Beriaa vakavana uhkana, ja hänet saatiinkin vangittua jo kesällä 1953, ja teloitettiin myöhemmin joulukuussa. Hruštšov itse nousi johtajaksi puolueen pääsihteeriksi syyskuussa, mikä teki hänestä Neuvostoliiton *de-facto* ykkösmiehen.¹⁰²

Kremlin muurien sisällä käytävästä valtapelistä huolimatta ”Hruštšovin suojasäänä” tunnettu destalinisaatio lähti etenemään maassa vauhdikkaasti. Stalinin pystyttämää ”vankileirien saaristoa” ryhdyttiin purkamaan, ja tuhansia poliittisia vankeja armahdettiin ja rehabilitoitiin. Myös salaisen poliisin, MVD:n valtaa hajautettiin, jotta Stalinin aikakauden kaltaiselta poliisin ylivallalta vältyttäisiin tulevaisuudessa.¹⁰³ Suojasään vaikutukset tuntuivat myös henkisessä ilmapiirissä. Vaikka sosialistinen realismi säilyikin yhä virallisena valtavirran oppina, alkoi esimerkiksi kirjallinen maailma vapautua sen kahleista. Eräänlaisena kulminaatiopisteenä on usein pidetty Aleksander Solženitsynin Gulagin oloja raadollisen realistisesti kuvanneen teoksen *Ivan Denisovitšin päivä* julkaisemista itsensä Hruštšovin suojeluksessa.¹⁰⁴

101 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 222-223

102 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 308-315

103 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 236-240

104 Busky, Donald F. (2002) – *Communism in History and Theory : From Utopian Socialism to the Fall of the Soviet Union*, s. 191-192

Samaan aikaan kun kommunistinen maailma vapautui stalinismin jyrkimmistä muodoista alkoivat myös länsimaisten tarkkailijoiden näkemykset Neuvostoliitosta ja sen kommunistisista satelliiteista pehmentyä. Jyrkän totalitaristinen tulkinta kommunismista alkoi korvautua hitaasti monipuolisemmilla näkemyksillä, joiden mukaan kaikki valtiot – sekä kommunistiset, että kapitalistiset – tavoittelivat lopulta yhteistä päämäärää: taloudellista ja yhteiskunnallista modernisoitumista. Neuvostoliitto ja sen kommunistiset satelliitit alettiin siten nähdä paremminkin normaaleina valtioina, joiden poliittinen järjestelmä vain oli erilainen. Aiempi ideologisuuden painotus alkoi hälventyä taloudellisten ja kulttuuristen tekijöiden alle länsimaisissa mielikuvissa.¹⁰⁵

Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 20. puoluekokous

Destalinisaation toimenpiteet antoivat maailmalle viestin, että Neuvostoliitto oli ryhtynyt pehmentää linjaansa. Kukaan ei kuitenkaan ollut valmistautunut ottamaan vastaan puhetta, jonka Hruštšov piti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 20. puoluekokouksen yhteydessä 25. helmikuuta 1956. Useita tunteja kestäneessä puheessaan Hruštšov hyökkäsi voimakkaasti Stalinia ja erityisesti hänen henkilökulttiaan vastaan. Puheen sisällön oli tarkoitus jäädä vain korkeimman neuvostojohdon tietoon, mutta se levisi pian maailmalle. *New York Timesille* sen vuosi itse CIA.¹⁰⁶ *Timesin* pääkirjoitus kommentoi puheen julkituloa varsin ironiseen sävyyn. Kommunistit saivat nyt kuulla Neuvostoliiton korkeimman johdon omasta suusta saman totuuden, jota porvarilliset lehdet olivat toittaneet jo vuosikymmeniä: Stalin ei ollut suinkaan maailmanhistorian miellyttävin ja viisain henkilö, vaan sadistinen ja paranoidi murhamies.¹⁰⁷

Harrison Salisbury kommentoi 20. puoluekokouksen antia 26.2. 1956, jo ennen kuin melko harhaanjohtavasti nimetyn ”salaisen puheen” sisältö oli ehtinyt livahtaa julkisuuteen. Puoluekokouksen tekemät linjaukset kertoivat kuitenkin ilman puheen shokkivaikutustakin merkittävästä muutoksista Neuvostoliiton politiikassa. Salisburyyn mukaan Hruštšovin uudistunut Neuvostoliitto muodosti uudenlaisen ja jopa stalinismiakin merkittävämmän uhan Yhdysvalloille, vaikka maa olikin yhä teknologisesti ja taloudellisesti Yhdysvaltoja jäljessä. Jäykän stalinistisen järjestelmän oli nimittäin nyt korvannut uudenlainen ja ”dynaamisempi kommunismi”. Se oli tuore, itsevarma ja omaperäinen, ja se oli kuin suunniteltu vetoamaan

105 Malia, Martin (1999) – *Russia Under Western Eyes*, s. 378-383

106 Walker, Martin (1982) – *Powers of the Press*, s. 227

107 NYT, 23.6. 1956, ”THE COMMUNIST CRISIS”, s. 11

mitä erilaisimpia poliittisia näkemyksiä, tai taloudellisia tai sosiaalisia olosuhteita edustaviin ihmisiin. Tärkeimmät muutokset Neuvostoliiton kommunistisessa doktriinissa olivat Salisburyn mukaan seuraavat: 1. sota kapitalismin ja kommunismin välillä ei ollut välttämätön, 2. rauhanomainen tie kommunismiin oli mahdollinen, ja 3. vihamielinen kapitalismi ei enää ympäröinyt Neuvostoliittoa. Oleellista oli myös se, että Staliniin, ja hänen ideologiaansa ja henkilökulttiinsa oli otettu voimakkaasti etäisyyttä.¹⁰⁸ Vaikka 20. puoluekokous vaikutti antavan maailmalle varsin rauhanomaisen ja sovittelevan viestin, näki siis Salisbury Neuvostoliiton uudet doktriinit paremminkin vaarallisena haasteena kuin helpotuksena läntiselle maailmalle.

Salisbury kommentoi aihetta uudelleen maaliskuussa 1956, kun salaisen puheen sisältö oli tullut julkisuuteen. Hänen mukaansa neuvostokommunismin ydinlinjat pysyivät yhä muuttumattomina: talouspolitiikka painotti yhä raskasta teollisuutta, sekä maatalouden kollektivisointia, eikä ulkopoliitikankaan perimmäisiin päämääriin kajottu, vaikka siitä tehtiinkin rauhanomaisempaa. Stalinin tuomitsemisella oli siten oleellisesti puututtu vain Stalinin metodiikkaan: terroriin, rikoksiin ja ”bysanttilaiseen ilmapiiriin”. Salisburya kiinnosti siten se, miksi Staliniä vastaan oli hyökätty näin voimakkaasti muiden uudistusten lisäksi, ja mitä hyökkäys kertoi neuvostojohdon sisällä tapahtuvasta kehityksestä. Ensinnäkin hän arveli, että Neuvostoliiton johdossa oli jo pitkään ymmärretty stalinistisen, pelolla ja vainolla johdetun talousjärjestelmän heikkoudet. Stalinismin purkaminen oli siten osin pragmaattista, sillä tuottavuus kääntyisi kasvuun heti kun järjestelmää vapautettaisiin. Toisaalta hän arveli myös, että Hruštšovin kaltaiset kommunistijohtajat, jotka olivat olleet vielä nuoria ja intohimoisia vuoden 1917 vallankumouksen aikaan olivat onnistuneet säilyttämään ideologisen kipinänsä läpi Stalinin kauden hirveyksien, ja halusivat oikeasti pelastaa kommunismin.¹⁰⁹ Salisbury pyrki artikkeleillaan selvästi rauhoittelemaan Yhdysvalloissa vellovia uskomuksia Neuvostoliiton totaalista reformista. Hänelle kommunismi keskeisine piirteineen ei ollut katoamassa mihinkään; siitä oltiin vain riisumassa stalinismin äärimmäisimpiä ilmentymiä. Neuvostoliiton uudet ideat olivat hänelle lähinnä propagandaa, jolla haviteltiin länsimaiden asukkaiden sympatiaa.

108 NYT, 26.2. 1956, Salisbury, Harrison E. – ”SOVIET POSES A NEW AND GREATER CHALLENGE”, s. E3
109 NYT, 25.3. 1956, Salisbury, Harrison E. – ”THE WHY'S OF ALL-OUT ATTACK ON STALIN”, s. E3

Eurooppa vavahtelee

Stalinin kuolemalla ja sitä pian seuranneella destalinisaatiopolitiikalla oli rajuja vaikutuksia myös Neuvostoliiton satelliiteissa. Kuri höltyi ja pelon vaikutuksesta vapautunut ilmapiiri rohkaisi asettumaan varovaiseen vastahankaan Moskovan kanssa. Ensimmäinen selkkaus tapahtui Plzenin kaupungissa Tšekkoslovakiassa touko-kesäkuun taitteessa 1953, jolloin paikalliset työläiset järjestivät mielenosoituksen vastustaakseen valuuttaudistusta, joka uhkasi viedä kansalaisten säästöt. Paljon vakavampi yhteenotto tapahtui kaksi viikkoa myöhemmin Itä-Saksassa, missä Walter Ulbricht päätti kiristää työaikasäädöksiä entisestään. Stalinin uhkaava figuuri ei ollut kuitenkaan enää valvomassa, ja itäberliiniläisten rakennustyöläisten lakosta alkanut liikehdintä kasvoi näyttäväksi, puolen miljoonan ihmisen mielenosoitukseksi. Kreml ei osannut vastata nopeasti kehittyneeseen tilanteeseen kuin ainoalla tuntemallaan tavalla ja neuvostopanssarit hajottivat mielenosoitukset verisesti.¹¹⁰

Neuvostoliiton päättäväiset vastatoimet antoivat selkeän viestin, että suurempiin vastatoimenpiteisiin ei kannattanut ryhtyä. Tästä huolimatta vapauden ja toivon henki levisi Euroopassa. Se sai lisää ilmaa siipiensä alle kun Neuvostoliitto alkoi osoittaa liennytyksen merkkejä myös ulkopoliittikan alueella. Se solmi uudelleen suhteet aiemmin revisionistisena pidettyyn Jugoslaviaan vuonna 1955 ja lakkautti seuraavana vuonna Kominformin.¹¹¹ Vapaan maailman kommunisteille Kremlin uusi linja ja erityisesti Stalinin myytin purkaminen oli kova pala purtavaksi. *New York Timesin* pääkirjoitus kesäkuussa 1956 uskalsi puhua jo suoranaisesti ”kommunismien kriisistä”. Sen mukaan Stalinin kultin tuhoaminen oli antanut voimakkaan iskun erityisesti läntisten kommunistien itsetunnolle ja omallekuvulle. Sen sijaan, että he olivat edustaneet ”ihmisyyden korkeimpia muotoja” he saivat nyt huomata seuranneensa 25 vuoden ajan ”verenhimoisen hullun” (*homicidal maniac*) kulloisiakin päänäpistöjä.¹¹²

Kremlillä oli kuitenkin suurempiakin ongelmia kuin länsimaissa toimivien kommunistien ideologinen kriisi. Neuvostoliiton etupiiriin alun alkaenkin nihkeästi asettunut Puola oli näet alkanut osoittaa revisionismin merkkejä. Maassa oli tapahtunut vähäpätöisempiä mellakoita jo heti Stalinin kuolemaa seuranneina vuosina, mutta varsinaiseksi kriisivuodeksi muodostui Puolassakin 1956. Puolaa uskollisen stalinistisesti johtanut Bodeslav Bierut sai kenties salaisen

110 White, Stephen (2000) – *Communism and It's Collapse*, s. 21-22

111 Kemp, Walter A. (1999) – *Nationalism and Communism in Eastern Europe and The Soviet Union: A Basic Contradiction?*, s. 134-144

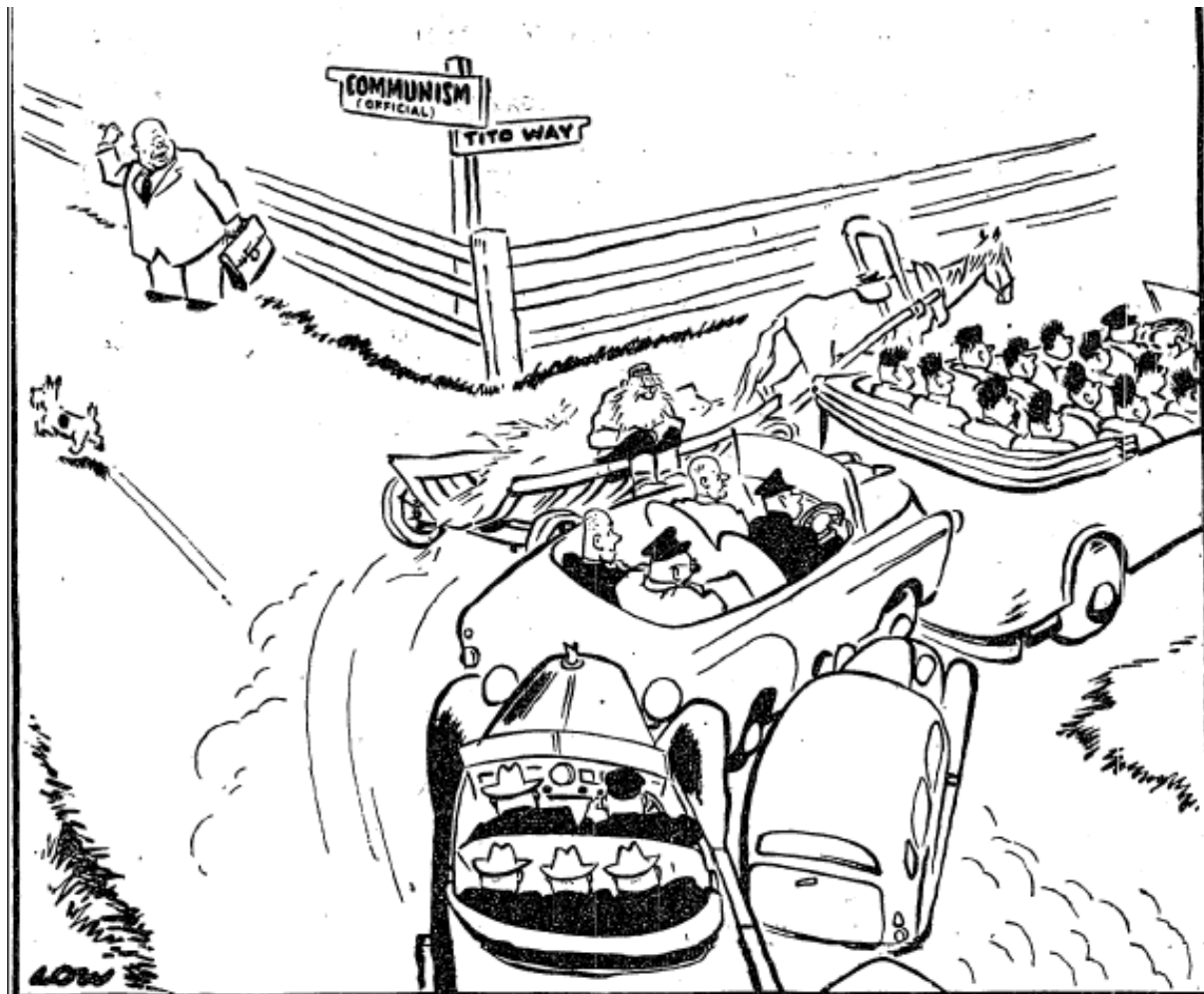
112 NYT, 23.6. 1956, ”THE COMMUNIST CRISIS”, s. 11

puheen järkyttämänä sydänkohtauksen ja kuoli maaliskuun 12. päivänä. Kesäkuussa 1956 Puolan Poznanissa syttyi rajuja mellakoita, joiden tukahduttamisen yhteydessä sai surmansa yli 70 ihmistä. Tämä oli kuitenkin vasta alkusoittoa, sillä lokakuussa Puolan johdosta stalinismin aikana syrjäytetty Władysław Gomułka palasi johtoasemaan vastoin Kremlin tahtoa kansalaisten järjestäessä Gomułkaa tukevia mielenosoituksia kautta maan. Pitkien ja hankalien neuvottelujen jälkeen Kreml antoi Gomułkan jäädä Puolan johtoon ja joutui myöntämään Puolalle tiettyjä autonomisia vapauksia.¹¹³

Tapahtumat Puolassa herättivät oitis läntisen lehdistön mielenkiinnon. Harry Schwartz kommentoi ”Puolan lokakuuta” lokakuun 21. päivänä, vain pari päivää ennen Unkarin kansannousua. Artikkeleihin kuului myös pilakuva, jossa maailman kommunistit huristelevat vauhdikkaasti autoillaan ”Titon tietä” osoittavaan tienhaaraan, ja orvon näköinen Hruštšov yrittää turhaan viittoa kulkuetta kääntymään viralliseen kommunismiin johtavalle tielle (Kuva 2). Maailmankommunismi näytti siis olevan lipeämässä Kremlin käsistä. Schwartz arvioi, että Puolan tapahtumien taustalla piili yhä Titon jo vuosia sitten julistama nationalistinen kommunismi. Se oli kytynyt pinnan alla odottaen hetkeään, ja leimahtanut liekkeihin heti kun destalinisaatio oli vapauttanut ilmapiiriä. Nationalistisen kommunismin keskeisimpänä ajatuksena oli, että sosialistiset valtiot olivat tasa-arvoisia keskenään, eikä niiden tarvinnut asettua minkään ylemmän auktoriteetin valvontaan. Schwartz pohdiskeli voisivatko Jugoslaviasta alkunsa saaneet nationalistisen kommunismin aallot siis pyyhkiä koko Itä-Euroopan sosialististen maiden yli ja merkitä Kremlin ylivallan loppua. Hän spekuloi ajatuksella, että nationalistiseen kommunismiin kääntyneet maat voisivat liittoutua Jugoslavian kanssa Neuvostoliittoa vastaan, mikä voisi lopulta johtaa jopa koko Neuvostoliiton johtaman kommunistisen imperiumin luhistumiseen.¹¹⁴

113 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 276-278

114 NYT, 21.10. 1956, Schwartz, Harry – ”POLAND POSES GRAVE QUESTIONS FOR KREMLIN”, s. 195

"Traffic situation in Eastern Europe."

Low, world copyright by arrangement with The Manchester Guardian

Kuva 2: "Traffic situation in Eastern Europe". Euroopan kommunistit suuntaavat "Titon tielle" ja Hruštšov yrittää tien poskessa huonolla menestyksellä ohjata kulkuetta kohti "virallista kommunismia". (*New York Times*, 21.10. 1956, s. 195)

Schwartzin analyysin kaltaiset näkemykset osoittavat kuinka optimistisesti länsimaissa suhtauduttiin vuoden 1956 tapahtumiin. *New York Timesin* kirjoittelussa koko vuosi 1956 näyttäytyy totaalisenä kommunismin kriisin vuotena, jonka aikana Neuvostoliiton hallitsema sosialistinen maailma oli hajoamassa liitoksistaan. Vaikka itsensä Neuvostoliiton kykyyn uudistua ja liberalisoitua ei lehdessä sinänsä uskottukaan, vaikutti Itä-Eurooppa olevan vahvasti irtautumassa omille teilleen.

Heti Puolan tapahtumien jälkeen revisionismi nosti päätään Unkarissa, missä uudistuskokeilut vietiin vieläkin pidemmälle. Unkaria johtanut Mátyás Rákosi, joka tunnettiin myös kyseenalaisella lempinimellä "Stalinin paras oppilas" joutui ymmärrettävästi vetäytymään maan johdosta kesällä 1956. Destalinisaation myötä myös Unkarin ilmapiiri muuttui

liberaalimmaksi, ja samalla myös Puolan kansannousu ja sen ”voitto” Neuvostoliitosta innosti unkarilaisia kokeilemaan Kremlin kärsivällisyyden rajoja. Liikehdintä kasvoi lokakuun 23. päivänä näyttäviksi mielenosoituksiksi, jotka huipentuivat suuren Stalinin patsaan kumoamiseen Budapestissa. Rákosin korvannut Ernő Gerő joutui vuorostaan eroamaan, ja uudistusmielisenä tunnettu Imre Nagy nousi pääministeriksi. Samaan aikaan mielenosoittajat ajautuivat väkivaltaisiin kahnauksiin Unkarissa majailevien Neuvostojoukkojen kanssa.¹¹⁵

Aluksi Neuvostoliiton johto oli valmis rauhanomaiseen ratkaisuun, mikäli Nagy saisi Unkarin vakautettua, ja lupaisi säilyttää maan osana Neuvostoliiton johtamaa sosialististen maiden joukkoa. Nagyn aikomuksena oli kuitenkin julistaa Unkari neutraaliksi ja jopa erota Varsovan liitosta, ja niinpä neuvostopanssarit vyöryivät marraskuun neljäntenä päivänä Budapestiin tukahduttamaan kansannousua. Vain muutaman päivän jälkeen Unkarin vallankumous oli ohi ja arviolta 3200 ihmistä oli menehtynyt kun mukaan lasketaan myös Neuvostojoukkojen tappiot. Unkarin johtoon asetettiin vallankumoushallituksessakin toiminut János Kádár, jonka katsottiin olevan kompromissi stalinistisen Rákosin ja liberaalin Nagyn välillä. Imre Nagy puolestaan teloitettiin rangaistukseksi rikoksistaan myöhemmin vuonna 1958.¹¹⁶

Unkarin tapahtumia kommentoitiin *New York Timesin* sivuilla laajasti. Lehden pääkirjoitukset suhtautuivat miehitykseen luonnollisesti äärimmäisen kriittisesti. Esimerkiksi pian kansannousun tukahduttamisen jälkeen 11.11. julkaistu pääkirjoitus ”COEXISTENCE IN BUDAPEST” ironisoi mustan huumorin sävyin Neuvostoliiton 20. puoluekokouksessa julistamaa rauhanomaisen rinnakkaiselon doktriinia. Puoluejohdon tuolloin antamien lausuntojen mukaan kommunismi ei tarvinnut sotaa levitäkseen, ja Kreml oli vielä Unkarin miehittämisen jälkeenkin julistanut kuinka ”neuvostokansalaiset sympatisoivat kansoja, jotka haluavat heittää harteiltaan kolonialismin ikeen ja löytää itsenäisyyden”.¹¹⁷ Tämänkaltaisten julistusten asettaminen Unkarin kansannousun kukistamisen veristä todellisuutta vastaan oli tehokas keino saada Neuvostoliiton uudistunut politiikka näyttämään ainoastaan tyhjältä retoriikalta. Hieman myöhemmin 27. 11. julkaistu pääkirjoitus arveli jälleen, että kommunismi oli historiansa suurimmassa kriisissä. Se esitti, että titolaisuuden ja ortodoksisen kommunismin välinen juopa oli kasvanut entisestään, ja että Unkarin miehitys ja muut Euroopassa sattuneet

115 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 278-288

116 Ibid.

117 NYT, 12.11. 1956, ”COEXISTENCE IN BUDAPEST”, s. 28 (”The Soviet People sympathize with those peoples who wish to throw off the shameful colonial yoke and to find independence”)

mielenilmaukset olivat vain kriisin pinnalla näkyviä ilmiöitä. Pinnan alla muhi kriisin varsinainen ydin, joka ei ollut helposti havaittavissa. Suuri kysymys oli myös miten itsensä Neuvostoliiton kansalaiset suhtautuivat johtajiensa toimiin ja voisiko Itä-Euroopan maiden kaltainen liikehdintä tapahtua lopulta myös Neuvostoliitossa, kommunismille kohtalokkain seurauksin.¹¹⁸

Artikkelien mukaan kommunismin arveltiin olevan erityisen heikoilla jäillä juuri Neuvostoliiton satelliiteissa. Useissa kirjoituksissa Unkarin vallankumouskin nähtiin erityisesti kommunismin vastaisena. Tulkinta osui kuitenkin harhaan, sillä Unkarin vallankumous halusi säilyttää sosialismin ja vallankumoukselliset (Nagy mukaan lukien) olivat kommunistisen puolueen jäseniä.¹¹⁹ Myös Harry Schwartz esitti oman arvionsa satelliittien tulevaisuudesta. Kremlin vaihtoehtoina oli joko pakottaa Itä-Euroopan maat takaisin ruotuun ja noudattamaan Moskovan määrittelemän ortodoksisen kommunismin oppeja. Toinen vaihtoehto olisi päästää kuri löystymään Itä-Euroopassa ja lepytellä satelliittien nationalistisia tunteja, mikä tarkoittaisi titolaisen nationalistisen kommunismin vahvistumista. Neuvostoliitolla oli siten valittavanaan vain huonoja vaihtoehtoja.¹²⁰

New York Timesin käsitellessä destalinisaation jälkeisiä tapahtumia Euroopassa nationalistisen kommunismin käsite nousi esiin toistuvasti. Se nähtiin oikeasti relevanttina uhkana Kremlin ulkopoliitikalle ja Titon vaikutusvalta nationalistisen kommunismin oppi-isänä koettiin korostetun merkittäväksi. Tito esitettiin kommunismin kapinallisena, jonka oppi sai ilmaa siipiensä alle aina kun Neuvostoliitto erehtyi antamaan sille tilaa, kuten vuonna 1956. Vuosi 1956 muodostui eräänlaiseksi rajapylvääksi myös *New York Timesin* raportoinnissa, sillä kommunismin kykyyn säilyä monoliittisena ja yhtenäisenä maailmanpoliittisena voimana ei sen jälkeen enää uskottu. Päinvastoin vuoden 1956 tapahtumien jälkeen lehti alkoi etsiä merkkejä kommunismin ideologian hajoamisesta kaikkialta.

118 NYT, 27.11. 1956, "THE COMMUNIST CRISIS", s. 36

119 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 288-289

120 NYT, 11.11. 1956, Schwartz, Harry – "The Dilemma That Plagues Kremlin", s. 249

3.2. Kehityskulkuja kommunistisessa maailmassa

Kommunismien oppijärjestelmä oli ryhtynyt hajoamaan pian toisen maailmansodan jälkeen ja tavanomaisen *New York Timesin* lukijan oli epäilemättä vaikea pysyä kartalla doktriinien ja dialektisen materialismin tulkintojen alati tihenevässä viidakossa. Esimerkiksi Jugoslavia, joka oli Kreml-johtoisen kommunismin kerettiläisin vastustaja, sitkutteli yhä Titon johdossa Stalinin kuoleman jälkeen. Destalinisaation myötä Kremlin politiikka kuitenkin pehmeni myös Jugoslaviaa kohtaan, ja jo kesällä 1955 Hruštšov ja Tito solmivat uuden ystävyyssopimuksen maiden välille.¹²¹

Jugoslavian merkillinen asema sosialistisessa leirissä ja sen omalaatuinen kommunistinen järjestelmä kiinnostivat kovasti *New York Timesiä*. Harry Schwartz, joka oli juuri matkustanut Belgradiin tarkastelemaan maan tapahtumia toukokuussa 1955, arvioi destalinisaation vaikutuksia länsimaiden, Jugoslavian ja Neuvostoliiton monimutkaisen kolmiodraaman kannalta. Olihan problemaattista, että Yhdysvallat tuki voimakkaasti kommunistista valtiota, joka nyt taas lämmitteli suhteitaan Neuvostoliittoon, ja olisi kenties pian täydellisenä osana sosialistista leiriä kääntäen aseensa länsimailmaa vastaan. Schwartzin mukaan Jugoslavian palaaminen Kremlin alaisuuteen toteutui kuitenkin vain jos maiden kommunistiset järjestelmät olivat yhteensopivat keskenään, mutta olivatko ne sitä? Jugoslavialaisen kommunismin ominaislaadun ymmärtäminen oli siten merkittävää jo pelkästään Yhdysvaltain oman ulkopoliitiikan näkökulmasta.¹²²

Schwartzin mielestä sekä Jugoslavia että Neuvostoliitto olivat poliittisilta järjestelmiltään hyvin samankaltaiset: molemmissa sovellettiin ”demokraattista sentralismia”, eikä minkäänlaista virallista oppositiota keskushallintoa vastaan suvaittu. Erot maiden järjestelmissä olivat kuitenkin selvät. Jugoslavialainen kommunismi oli ensinnäkin luonteeltaan paljon vapaamielisempää ja avoimempaa kuin neuvostoliittolaisen virkaveljensä. Esimerkiksi hallinnon kritisointi ja arvosteleminen oli arkipäiväistä Belgradissa, jonka lehtikioskeissa oli tarjolla jopa länsimaisia lehtiä. Schwartzin mukaan oli tosin vaikea sanoa uskalsiko kukaan lukea niitä, mutta Moskovassa läntisiä lehtiä ei ollut myynnissä edes näön vuoksi! Erityisen innostuneesti Schwartz kuvaili Jugoslavian talousjärjestelmää, joka oli avoin ja dynaaminen –

121 Benson, Leslie (2004) – *Yugoslavia : A Concise history*, s. 94-97

122 NYT, 29.5. 1955, Schwartz, Harry – ”Yugoslavia's Communism – And Russia's”, s. 133

kaukana neuvostotyylisestä äärimmäisen keskusjohdetusta talousmallista. Suunnittelu ei ollut jäykkää ja keskitettyä, ja maatalouden kollektivoinnista oli käytännössä luovuttu. Jugoslavalaisille talonpoikaismarkkinoille – jotka jo sinänsä olisivat neuvostokommunistille kauhistus – eksynyt amerikkalainen saattoi Schwartzin mukaan miltei kuvitella olevansa Missourin härkämarkkinoilla.¹²³ Artikkelin sävy oli erittäin positiivinen, ja siitä puuttui tyystin kyyninen ja ironinen vivahde, jolla Neuvostoliittoa ja sen alaisia järjestelmiä usein kuvailtiin. Järjestelmien välisten eroavaisuuksien pohjalta Schwartz uskalsi hyvin ennustaa, että neuvostoliittolainen ja jugoslavalainen kommunismi olivat aivan liian erilaisia yhteen sovitettaviksi.

Schwartz osui ennustuksessaan oikeaan ja amerikkalaisten pelot Jugoslavian loikkaamisesta takaisin Moskovan leiriin jäivät lopulta turhiksi. Ideologioiden väliset eroavaisuudet eivät lakanneet hiertämästä Neuvostoliiton ja Jugoslavian välejä. Neuvostoliittoa häiritsi erityisesti se, että Euroopan niskuroivat sosialistimaat näkivät esikuvanaan nationalistista kommunismia menestyksekkäästi soveltavan Jugoslavian. Jugoslaviaan itseensä sen sijaan vaikutti Unkarin kansannousun väkivaltainen tukahduttaminen. Sen valossa näytti erittäin kyseenalaiselta kannattiko Neuvostoliitto sittenkään oppiaan ”useista erilaisista teistä sosialismiin”? Ongelmat alkoivat kasaantua varsin nopeassa tahdissa. Vuonna 1957, kun muut sosialistisen leirin maat allekirjoittivat ”12 puolueen julistuksen” tarkoituksenaan lujittaa ideologista yhtenäisyyttä, Jugoslavia kieltäytyi. Neuvostoliitto vastasi vähentämällä kauppayhteyksiään Jugoslaviaan, minkä jälkeen Jugoslavia reagoi jo tutuksi tulleella tavallaan julkaisemalla uuden, Jugoslavian nationalistista kommunismia korostavan doktriinin huhtikuussa 1958 järjestetyssä puoluekokouksessaan.¹²⁴ Destalinisaation myötä alkanut lähentymiskehitys oli palannut takaisin lähtöruutuunsa, ja titolaisuuden ja Neuvostoliiton virallisen kommunismin yhdistäminen näytti lähes yhtä epätoivoiselta kuin Stalinin aikaan.

Kommunistisen maailman kylmä sota: Kiina ja Neuvostoliitto

Opilliset kärhämät Jugoslavian kanssa olivat kuitenkin vain pisara meressä verrattuna siihen kiistaan, joka syttyi myöhemmin Kiinan ja Neuvostoliiton välille. Kiinan liittyminen

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Benson, Leslie (2004) – *Yugoslavia : A Concise history*, s. 100-102

sosialistiseen leiriin oli lännelle epäilemättä suuri järkytys ja Yhdysvalloissa puhuttiin jopa ”Kiinan menettämisestä”. Liittyihän Kiinan myötä myös 450 miljoonaa ihmistä kommunismin lipun alle, mikä vaikuttaisi varmasti kylmän sodan voimatasapainoon. Kiina ja Neuvostoliitto ajautuivat kuitenkin varsin pian syvään opilliseen kriisiin, mistä muodostui yksi kylmän sodan merkittävimmistä ja käännteentekevimmistä tapahtumaketjuista. Myös *New York Times* tarkasteli kiistan etenemistä intensiivisesti ja kiistasta muodostui yksi keskeisimmistä teemoista lehden maailmankommunismia koskevassa analyysissä.

Aluksi Kiinan ja Neuvostoliiton yhteistyö vaikutti lupaavalta, ja maat solmivat jo tammikuussa 1950 taloudellisen ja sotilaallisen liiton. Neuvostoliitto lähetti pian Kiinaan tuhansia eri alojen asiantuntijoita ja tuki Kiinaa taloudellisesti avokätisillä lainoillaan. Maat sopivat myös yhteisistä kehitysprojekteista, joilla sosialismin rakentaminen Kiinassa saataisiin toden teolla käyntiin. Stalinin kuolema ei ajanut maiden suhteita kriisiin, vaan päinvastoin uudessa vapautuneessa ilmapiirissä maiden suhteet lämpenivät aluksi entisestään.¹²⁵

Kun Hruštšov käynnisti destalinisaation ”virallisesti” vuonna 1956 Kiinan ja Neuvostoliiton väliseen solidaarisuuteen alkoi tulla ensimmäisiä säröjä. Mao ei ensinnäkään hyväksynyt Stalinin täydellistä mustamaalaamista, eikä pitänyt myöskään suhteiden normalisoimisesta kerettiläisenä pidetyn Jugoslavian kanssa. Puolan ja Unkarin selkkaukset toivat myös lisää hankaluuksia, kun Neuvostoliitto ja Kiina eivät saaneet aikaan yhteistä mielipidettä kriisien hoitamisesta. Kaikesta huolimatta Mao kuitenkin tarttui joihinkin destalinisaation ajatuksiin esimerkiksi käynnistämällä niin sanotun ”sadan kukan kampanjan”, jonka oli tarkoitus vapauttaa puolueeseen kohdistunutta kritiikkiä.¹²⁶

Toukokuussa 1957 julkisuuteen ilmaantui Maon yksityisesti Kiinan kommunistiselle eliitille pitämä puhe, joka antoi ensimmäisiä viitteitä tulevasta. Harrison Salisbury ja *New York Timesin* pääkirjoitustoimitus olivat innoissaan. Puheessaan Mao oli esittänyt, että myös sosialistisen valtion sisällä voi kytä monenlaisia ristiriitoja, ja myös kansalaisten ja hallitusten välille voi muodostua konflikteja. Tämä oli vastoin marxilaisuuden perusoppeja, mutta erityisesti myös vuoden 1956 Euroopan tapahtumia vasten esitettynä äärimmäisen myrkyllinen ajatus. Tarkkaavainen Salisbury näki Maon ”uudessa opissa” jo merkkejä Kiinan ja

125 Lüthi, Lorenz M. (2008) – *The Sino-Soviet Split - Cold War in the Communist World*, s. 19-45

126 Ibid. s. 46-79

Neuvostoliiton ideologisesta etäännyttämisestä, vaikka ulospäin maiden suhteet näyttivät vielä tässä vaiheessa harmonisilta ja vahvoilta. Hän ennusti, että maat olivat ajautumassa syvenevään ideologiseen konfliktiin, ja että kommunistisen maailman ideologinen painopiste saattaisi jopa siirtyä Moskovasta Pekingiin.¹²⁷ Vaikka *New York Times* selvästikin vielä yliarvioi Maon roolin sosialistisen leirin teoreetikkona oli se kuitenkin jo oikeilla jäljillä: Kiinassa oli kehittymässä oma marxilaisuuden tulkinta, joka tuli pian ajamaan maailmankommunismia suuriin vaikeuksiin.

Neuvostoliiton ja Kiinan ideologinen etäännyttäminen ei kuitenkaan pysähtynyt tähän vaan jatkui jatkumistaan. Kenties tärkeimpänä seikkana Maon oli vaikea hyväksyä Hruštšovin ”rauhanomaisen rinnakkaiselon” oppia Taiwanissa kytevä konfliktin vuoksi.¹²⁸ Ongelmat kasautuivat Romanian kommunistisen puolueen kokouksessa, kesäkuussa 1960, missä Kiina ja Neuvostoliitto satelliitteineen syyttivät toinen toisiaan ideologisesta revisionismista. Tärkein kiistakapula oli rauhanomainen rinnakkaiselo, jota Mao piti kapitalistien mielistelänä. Heinäkuun 18. päivänä vuonna 1960 Neuvostoliitto veti yllättäen 1400 asiantuntijaansa pois Kiinasta ja maiden välinen kauppa käytännössä loppui samana vuonna.¹²⁹

Ideologinen kiista alkoi tulla vähitellen myös julkisuuteen, vaikka sen todellista syvyyttä ei lännessä vielä aavistettukaan. Maailman tapahtumia *Foreign Affairs* -artikkelisarjassa arvioiva Sulzberger näki kiistan Pekingin ”leninistien” ja Moskovian ”uusleninistien” välillä. Kyse oli Leninin ”evankeliumin” tulkinnasta, jossa Mao oli ottanut fundamentalistisen kannan, kun taas Hruštšov oli maltillisempi. Maon tulkinnan mukaan sota kapitalismin ja kommunismin välillä oli väistämätön, kun taas Hruštšov uskoi rauhanomaiseen rinnakkaiseloonsa. Sulzbergerin mukaan oli kuitenkin vaikea sanoa oliko Maon sota janoava retoriikka puhdasta reaalipolitiikkaa vai todellakin sanatarkkaa Leninin dogmeissa pysymistä.¹³⁰ Joulukuussa Sulzberger raportoi uudelleen kädenväännön etenemisestä rinnastaen mielenkiintoisella tavalla kommunismin ja kristinuskon toisiinsa. Kaksi lännen merkittävintä ideologiaa: kristinusko ja marxilaisuus yrittivät molemmat ratkaista sisäisiä ongelmiaan – toinen Moskovassa, toinen Roomassa. Uutinen liittyi Canterburyn arkkipiispan Rooman vierailuun, jonka yhteydessä

127 NYT, 19.5. 1957, Salisbury, Harrison E. – ”MAO'S NEW DOCTRINE A CHALLENGE TO MOSCOW: 'IS HE STEALING THE SHOW?'”, s. E3

128 Lüthi, Lorenz M. (2008) – *The Sino-Soviet Split - Cold War in the Communist World*, s. 111-113

129 Ibid. s. 167-180

130 NYT, 6.7. 1960, Sulzberger, C.L – ”War Versus Peace in the Communist Bloc”, s. 32

yritettiin puolestaan yhdistää kristinuskon skismaattisia osapuolia yhteisen opin alle. Sulzbergerille oli ällistyttävä yhteensattuma, että nämä toisilleen vihamieliset ideologiat olivat kokoontuneet samaan aikaan neuvottelemaan yhdistymisestä, kukin omaan pääkaupunkiinsa.¹³¹

Neuvostoliitto ja Kiina onnistuivat vielä välttämään ajautumasta täydelliseen välirikoon. Niiden suhteet pysyivät vuoden 1961 eräänlaisessa tulitauossa, vaikka ongelmat eivät kadonneetkaan minnekään. Lisää vaikeuksia aiheuttivat Neuvostoliiton kiristyvät suhteet Albaniaan, joka oli puolestaan tehnyt varsin erikoisen ratkaisun ja ryhtynyt tukemaan Kiinaa ideologisessa kamppailussa.¹³² Maat ottivat yhteen myös ulkopolitiikan alueilla. Neuvostoliitto näytti ottavan turhan neutraalin kannan Kiinan ja Intian väliseen rajasotaan syksyllä 1962, ja Kiina puolestaan hyökkäsi heikolta vaikuttaneen Neuvostoliiton kimppuun propagandallaan, kun Hruštšov oli joutunut taipumaan Kuuban kriisissä.¹³³ Vuoden 1963 alussa kiinalaiset aloittivat polemisoiivat propagandahyökkäykset Neuvostoliittoa vastaan ja kesällä oli jo selvää, että ellei jompikumpi osapuoli taipuisi maat olisivat täydellisessä välirikossa. Kiistan todellinen syvyys, joka oli onnistuttu pitämään vuosia pinnan alla tuli viimeinkin selväksi myös länessä.¹³⁴

Tässä vaiheessa Neuvostoliiton ja Kiinan välinen ideologinen kriisi alkoi nousta 1960-luvun alkupuoliskon näyttävimmäksi maailmankommunismia käsitteleväksi teemaksi *New York Timesissa*. Heinäkuussa 1963 Harry Schwartz tarkasteli ideologista kiistaa kommunismin tärkeimmän ”profeetan”, Leninin kannalta, sillä sekä Hruštšov, että Mao pyrkivät jo molemmat esiintymään Leninin virallisina opetuslapsina. Schwartz kysyi: jos Lenin eläisi, kannattaisiko hän ydinsotaa vai rauhanomaista rinnakkaiseloa? Kysymys oli oleellinen, sillä kaikkialla maailmassa kommunistit vannoiivat Leninin nimeen, ja miehen sanomisilla oli valtava auktoriteetti vielä 40 vuotta hänen kuolemansa jälkeenkin. Schwartz arvioi, että historiasta oli löydettävissä kaksi erilaista Leniniä: vallankumousta ja luokkataistelua kannattava nuorempi Lenin, ja pragmaattisempi valtiomies-Lenin. Nuori Lenin oli ollut opillisesti kiihkomielinen ja radikaali, mutta kun hän viimein vuonna 1917 pääsi valtaan, muuttui hänen sävynsä paljon sovittelevammaksi ja rauhanomaisemmaksi. Vuonna 1920 Lenin kirjoitti ”ultra-

131 NYT, 5.12. 1960, Sulzberger, C.L. – ”Parallel Efforts by the Godly and the Godless”, s. 30

132 Lüthi, Lorenz M. (2008) – *The Sino-Soviet Split - Cold War in the Communist World*, s. 201-218

133 Ibid. s. 224-228

134 Ibid. s. 236-245

vasemmistolaisuutta” kritisoivan pamfletin, ja hänen vuonna 1921 aloittamansa NEP-politiikka oli jo suoranainen täyskäännös kommunistisista ideaaleista. Mao selvästikin kannatti nuorta ja fanaattista Leniniä, kun taas Hruštšov käytännöllisesti ja laskelmoivasti toimivaa Leniniä.¹³⁵ Scwhartzin mukaan Hruštšov oli lähempänä ”oikeaa” Leniniä. Hän löysi Leninistä ja hänen marxilaisesta teoriastaan oivan välineen, johon yksinkertaistaa maiden järjestelmiä ohjailevat teoreettiset periaatteet. Schwartzin analogia voidaan tulkita myös niin, että maolainen kommunismi ei ollut vielä kehittynyt myöhäisemmän ja ”oikeamman” Leninin tasolle.

Juuri Hruštšovin ja Maon henkilökohtaisten suhteiden arvioitiin usein olevan kiistan keskiössä. Aika ajoin *New York Timesille* kirjoittavan Neuvostoliiton asiantuntijan Edward Crankshaw'n mukaan Leninillä oli nyt kaksi kruununtavoittelijaa (*pretender*), ja ellei jompikumpi heistä perääntyisi, tulisi kommunistinen maailma ennemmin tai myöhemmin jakautumaan lopullisesti kahteen erilliseen ideologiaan. Crankshaw kutsui kriisiä ”kommunismien kylmäksi sodaksi”, joka oli jo kauan sitten ohittanut ”perhekriisin” vaiheen. Useimmat asiantuntijat nimittäin uskoivat Crankshaw'n mukaan, että Kiinan ja Neuvostoliiton kiista oli vain kommunistisen perheen sisäistä nahistelua, ja tosipaikan tullen liittouma pysyisi yhtenäisenä ideologiansa takana.¹³⁶ Crankshaw jatkoi ”perhekriisin” teeman parissa heinäkuussa 1963. Hänen mukaansa kiistaa tarkastelevat asiantuntijat olivat unohtaneet, että mikään ideologia ei ollut koskaan kyennyt säilyttämään yhtenäisyyttä kovin kauaa, ja esimerkiksi iso osa Euroopan sodista oli käyty nimenomaan kristinuskon tulkintojen nimessä. Kommunismin monoliittisessa yhtenäisyydessä oli Crankshawn mukaan kyse yhdistävän ideologian sijaan lähinnä armeijamaisesta kurista ja täydellisestä alistumisesta yhdelle ja ainoalle teoreettiselle ja valtapoliittiselle auktoriteetille. Juuri tämä kuri oli nyt päässyt höltymään kun Peking oli selkeästi irtautunut omaksi valtakeskukseksen, eikä ideologiaakaan enää saataisi tämän repeämän jälkeen koottua uudelleen. Maailmankommunismi tulisi jakautumaan pragmaattisiin ja Leninin sotaisesta teoriasta luopuneisiin hruštšovilaisiin, sekä ydinsotaa ja väkivaltaisia vallankumouksia kannattaviin maolaisiin. Lisäksi nyt kun ideologinen yhtenäisyys oli todistetusti epäonnistunut, tulisi kommunistinen maailma myös näkemään uusia ja mitä monimuotoisimpia kommunistisen teorian mutaatiota.¹³⁷ Analyysi oli tarkkanäköinen ja osui hyvin pitkälti oikeaan. Kokeneena ”kremlologina” Crankshaw kykeni näkemään jo välirikon

135 NYT, 14.7. 1963, Schwartz, Harry – ”If Lenin Were Alive Today?”, s. 146

136 NYT, 26.5. 1963, Crankshaw, Edward – ”Cold War of Communisms”, s. 207

137 NYT, 21.7. 1963, Crankshaw, Edward – ”Two Dogmas Shake the Communist World”, s. 141

alkuvaiheissa mihin suuntaan tapahtumat tulisivat kehittymään myös globaalissa mittakaavassa. Hän suhtautui alun alkaenkin skeptisesti ajatukseen kommunistisen maailman yhtenäisyydestä ja erityisesti ideologian kykyyn ylittää ikivanhat kansallisvaltioiden mekanismit.

Kun Hruštšov syrjäytettiin vuonna 1964 Neuvostoliiton johdosta eläteltiin sosialistisessa maailmassa hetki toivoa, että Neuvostoliiton ja Kiinan väliset ongelmat olivat johtuneet vain henkilökohtaisista skismoista, ja kommunismin yhtenäisyys saataisiin palautettua. Ongelmat olivat kuitenkin paljon henkilökysymyksiä syvällisempiä, ja kiista jatkoi syvenemistään eskaloituen lopulta vuonna 1969 jopa ydinsodan partaalle.¹³⁸ Vastoin *New York Timesin* ideologiaa painottavaa tulkintaa, tämän päivän tutkimuksessa Kiinan ja Neuvostoliiton välirikkoa ei selitetä enää niinkään ideologisenä kriisinä, vaan paremminkin kahden ristiriitaisia tavoitteita omaavan kansallisvaltion välisenä yhteentörmäyksenä. Esimerkiksi Kiinan kärkiasiantuntijoihin lukeutunut John Fairbank näki Kiinan ja Venäjän välillä pitkät historialliset kiistat ja epäluottamuksen, joita edes sosialistinen toverillisuus ei kyennyt ratkaisemaan.¹³⁹

Kommunismia Karibialla: Kuuban vallankumous

Sen lisäksi, että kommunistisen maailman yhtenäisyys oli alkanut rakoilemaan, oli myös maailmanvallankumouksen etenemistähti selvästi hidastunut toisen maailmansodan jälkeisten huippuvuosien jälkeen. Edistystä alkoi tapahtua kun Fidel Castron ja Ernesto ”Che” Guevaran johtama päättäväinen sissijoukko nousi maihin Kuubaan joulukuussa 1956. Täydellisestä altavastaajan asemasta aloittaneet kapinalliset selvisivät alkuvaikeuksistaan, ja sissisodan suhdanteet alkoivat kääntyä ällistytävästi heidän edukseen. Castrolla oli takanaan kansan tuki ja vastassaan presidentti Fulgencio Batistan korruptoitunut hallitus ja sen demoralisoitua armeija. Niinpä Castron sissit etenivät hitaasti, mutta varmasti kohti Havannaa, ja lopulta tammikuussa 1959 Kuubaa räikeän ”kleptokratisesti” hallinnut presidentti Batista pakeni maasta Castron johtamien kapinallisten ottaessa komennon.¹⁴⁰

138 Paltemaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*, s. 204-214

139 Fairbank, John & Goldman, Merle (2006) – *China: A New History*, s. 378-380

140 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 293-301

Kuuban asema herätti laajaa kiinnostusta, sillä heti vallankaappauksen jälkeen ei ollut vielä ollenkaan selvää minkälaista yhteiskuntajärjestelmää maahan ryhdyttäisiin pystyttämään. Myös *New York Times* seurasi tapahtumien kulkua luonnollisen tarkkaavaisesti. Edes Castro itse ei ollut vielä julistautunut marxismi-leninismiin kannattajaksi, ja Kuuban ensimmäinen hallituskin koostui varsin värikkästä joukosta eri ideologioiden kannattajia. Esimerkiksi uusi presidentti Manuel Urrutia Lleo oli tunnettu kommunismin vastustaja. Maata alettiin kuitenkin pikaisesti muovaamaan kohti neuvostotyylistä kommunismia, ja Lleo erosi presidentin tehtävistään jo kesäkuussa 1959 valittaen kommunistien vaikutusvallan kasvaneen liian merkittäväksi. Kesällä 1960 kriittiset ja liberaalit tiedotusvälineet hiljennettiin, ja seuraavana vuonna Castron johtama Heinäkuun 26. päivän liike ja Kuuban kommunistinen puolue PSP yhdistyivät muodostaen Kuubaa yksinäisesti hallitsevan uuden kommunistisen puolueen.¹⁴¹

New York Timesin toimittaja Tad Szulc vieraili Kuubassa kesäkuussa 1961 ja raportoi vallankumouksen etenemisestä. Hänen arvionsa oli, että Kuubasta oltiin todellakin rakentamassa kommunistista valtiota, mutta että kuubalainen kommunismi tulisi eroamaan Kremlin propagoimasta mallista merkittävästi. Kuuballa oli kyllä läheiset ja lämpimät välit apua tarjoavaan Neuvostoliittoon, mutta maassa ei ollut nähtävissä Itä-Euroopan valtioille tyypillistä ”Neuvostoliiton kulttia”. Kuubasta ei siten Szulcin mukaan tulisi täydellistä Neuvostoliiton hallitsemaa sätkynukkeä, mutta se ei myöskään ryhtyisi harjoittamaan nationalistista kommunismia Titon esimerkkiä seuraten. Siitä tulisi siis uudenlainen, puolitsenäinen välimuoto näille ääri vaihtoehdoille.¹⁴² Vallankumouksen alkuvuosina Kuubaa tarkkailevalla *New York Timesillä* ei ollut vielä täyttä varmuutta siitä, mihin suuntaan maa oli matkalla. Uudessa, vuoden 1956 tapahtumien jälkeisessä ilmapiirissä lehti elätteli pientä toivoa, että Kuuba ei ajautuisi Neuvostoliiton etupiirin jäseneksi, mikä olisi Kuuban geopolitiittisen sijainnin kannalta karmaiseva skenaario

Vallankumouksen sankarin, Fidel Castron persoona kiinnitti lehdistön huomion. Castro, jota Szulc kutsui uudenvuodenaattona 1961 julkaistussa laajassa henkilökuvassaan *This is Castro!* ”tohtori Castroksi”, oli enigmaattinen persoona, eikä kenelläkään ollut täyttä varmuutta hänen ideologisista näkemyksistään. Koska Castro oli kuitenkin noussut Kuuban kiistämättömäksi

141 Ibid.

142 NYT, 20.6. 1961, Szulc, Tad – ”Cuba Developing Communism Without Complete Soviet Ties”, s. 13

johtajaksi, hänen ideologinen suuntautumisensa vaikutti viime kädessä koko Kuuban tulevaisuuteen, ja Szulc tarkasteli artikkelissaan Castron ideologisen kehityksen vaiheita. Joulukuussa 1961 Castro oli viimein myöntänyt julkisesti vannovansa marxismi-leninismiin nimeen, ja Kuubasta oli näin tullut virallisestikin kommunistinen maa.¹⁴³ Castron lopullinen kääntyminen kommunistiksi otettiin lehdessä ymmärrettävän raskaasti. Sehän tarkoitti, ettei Kuuballa enää ollut vaihtoehtoja, vaan se oli nyt toden teolla ja täydellä varmuudella kommunistisen maailman uusin jäsen. Yhdysvaltojen oli toisin sanoen alettava sopeutua ajatukseen Neuvostoliiton liittolaisesta sen omalla takapihalla.

Szulc tarkasteli sosialismin rakentamisen etenemistä Kuubassa uudelleen syyskuussa 1962, kun Neuvostoliiton ja sosialistisen leirin maiden aloittama avustusohjelma oli päässyt täyteen vauhtiinsa. Hänen raporttinsa perustui pitkälti Floridaan paenneiden pakolaisten kertomuksiin, joiden Szulc myönsi itsekin olevan varmasti hieman värittyneitä. Kuuba oli käymässä läpi siirtymävaihetta, jossa sosialistisia rakenteita pystytettiin maahan nopeasti. Näkyvin elementti Szulcille oli valtava salaisen poliisin ja puolustuslaitoksen kompleksi, joka oli ottanut maan henkisen ilmapiirin rautaiseen otteeseensa. Neuvostoliiton käynnistämä massiivinen avustusprojekti oli tuottanut jo näyttäviä tuloksia erityisesti asevoimissa, mutta Szulc arveli sen tuloksien näkyvän pian myös Kuuban surkeasti menestyvässä taloudessa. Maan henkisen ilmapiirin puolella sosialismin rakentaminen oli tarttunut ”huumaavasti” Kuuban nuorisoon, joka ”syöksyi suin päin 'marxismi-leninismiin' kokeiluun valmiina vaikeuksiin, kamppailuihin ja uhrauksiin”.¹⁴⁴

Toisaalta Szulc arveli Kuuban vallankumouksella olevan myös paljon heikkoja kohtia. Esimerkiksi suuren ja kaikkialle tunkeutuvan turvallisuuskoneiston ylläpitäminen tuli äärimmäisen kalliiksi. Kommunismille tyypillinen kulutustavaroiden niukkuus oli niin ikään jo iskenyt Kuubaan, mikä oli saanut aikaan niskurointia ja kukoistavaa mustan pörssin kauppaa. Myös kommunistisen puolueen sisällä käytiin kamppailua *fidelistojen* ja vanhojen kommunistien – alkuperäisen Kuuban kommunistisen puolueen jäseniä, jotka eivät osallistuneet vallankumoukseen – välillä, joten Kuuban sisäpoliittinen tilannekin näytti

143 NYT, 31.12. 1961, Szulc, Tad – ”This is Castro!”, s. SM9

144 NYT, 23.9. 1962, Szulc, Tad – ”Castro: How Long, How Strong?”, s. 231 (”they rush headlong into the experiment of 'Marxism-Leninism,' ready for hardship, toil and sacrifice”)

yksipuoluejärjestelmästä huolimatta epävakaa.¹⁴⁵ Näiden molempiin suuntiin tasapainottavien tekijöiden valossa Szulcin oli vaikeaa arvioida, oliko Castron kommunistinen Kuuba vakaalla pohjalla vai ei. Pian vallankumouksen jälkeen *Timesissa* olikin vielä tyypillistä spekuloida, että karibialaisen kommunismin kokeilu saattaisi päättyä traagisesti varsin piankin.

Vain kuukausi Szulcin raportin jälkeen Kuuba nousi kylmän sodan kriittisimmän konfliktin keskiöön kun Neuvostoliitto yritti saavuttaa strategisen etulyöntiaseman sijoittamalla ydinohjuksia Kuubaan lokakuussa 1962. Yhdysvallat sai kuitenkin vakoilulenkoillaan vihiä suunnitelmasta ja seuraavien kahden viikon ajan ihmiskunta oli hyvin lähellä ajautua kolmanteen, ydinaseiden vahvistamaan maailmansotaan.¹⁴⁶ Kuuban kriisi oli eräänlainen kylmän sodan kliimaksi. Sekä Yhdysvallat, että Neuvostoliitto ymmärsivät sen jälkeen tullessa liian pitkälle, eivätkä halunneet enää toista kertaa ajautua vastaavalla tavalla molemminpuolisen itsetuhon partaalle.¹⁴⁷

Kun pöly oli laskeutunut alettiin *New York Timesissa* spekuloida mikä oli Kuuban paikka maailmankommunismin huteraksi havaitussa järjestelmässä. Esimerkiksi marraskuun 16. päivänä 1962 julkaistu pääkirjoitus kysyi ”Is Cuba a Satellite?” Sen mukaan Kuuba oli täysin riippuvainen Neuvostoliiton ja muiden kommunististen maiden avusta ja julkisessa propagandassaankin se julisti marxismi-leninismien oppeja ”ad nauseam”. Kirjoituksen mukaan kommunistinen maailma oli kuitenkin jo alkanut hajota liitoksissaan, ja Kuuba sijaitti liian kaukana kommunismin sydänmailta pysyäkseen Kremlin täydellisessä hallinnassa. Lisäksi kuubalaiset olivat ”latinoita”, joiden individuaalisuus, epäkurinalaisuus ja rakkaus vapauteen olivat jyrkässä ristiriidassa kommunismin ideologian kanssa.¹⁴⁸ Kirjoitus arveli siten Kuuban säilyvän jokseenkin itsenäisenä osana kommunistista maailmaa, mutta sen kulttuuriseen stereotypiaan perustuvan argumentin mukaan kommunismi oli soveliaampi toisille kansoille kuin toisille. Latinalaisen Amerikan kansojen mielenlaatu saattaisi siten koitua myöhemmin kommunismin kohtaloksi. *Timesin* 1960-luvun alkupuolelta lähtien vahvistuva tulkinta hajaannuksen tilassa olevasta kommunistisesta maailmasta koski myös Kuubaa.

145 Ibid.

146 Service, Robert (2007) - *Comrades - Communism: A World History*, s. 346-348

147 Gaddis, John Lewis (1997) – *We Now Know: Rethinking Cold War History*, s. 278-280

148 NYT, 16.11. 1962, ”Is Cuba a Satellite?”, s. 30

3.3. Aasia – kapitalismin takaovi

Vastoin marxilaisuuden keskeisimpiä teesejä, joiden mukaan kommunismi oli kehittyneiden ja teollistuneiden maiden järjestelmä, se näyttikin rynnistävän alikehittyneissä ja maatalousvaltaisissa maissa. Kiina ja Pohjois-Korea olivat osoittaneet tämän onnistuneilla vallankumouksillaan, mutta vaikutusvaltaiset kommunistiset liikkeet operoivat lähes kaikissa alueen maissa. Aasian maissa vallankumoukselliseen innostukseen vaikutti vahvasti myös kolonialismin perinne. Kommunismi oli usein siten samalla myös nationalistinen liike ja se ammensi elinvoimaa pitkästä siirtomaahistoriastaan. Entisten siirtomaiden kommunisteille kapitalismi ja kolonialismi edustivat yhtä ja samaa riiston muotoa, josta voitiin päästä eroon ainoastaan kommunistisella vallankumouksella.¹⁴⁹ Aasiasta muodostui siten pian toinen merkittävä maailmankommunismiin näyttämö Euroopan rinnalle.

Taistelu Vietnamista

Vietnamin demokraattinen tasavalta syntyi kun Ho Chi Minhin johtamat kommunistisissit julistivat Ranskan hallinnoiman Indokiinan alueen itsenäiseksi vuonna 1945. Ranska ei kuitenkaan halunnut luopua siirtomaistaan ja aloitti sotatoimet kapinan kukistamiseksi. Näin alkanut ensimmäinen Indokiinan sota päättyi lopulta Ranskan katkeraan tappioon ja Genevessä laadittuun rauhansopimukseen vuonna 1954. Indokiinan alue jaettiin kahtia Vietnamin demokraattiseen tasavaltaan (Pohjois-Vietnam) ja Vietnamin tasavaltaan (Etelä-Vietnam) – hieman samaan tapaan kuin Korean jako oli suoritettu aiemmin. Pohjois-Vietnam ei kuitenkaan luopunut tavoitteestaan yhdistää Vietnamin valtiot kommunismin lipun alle vaan jatkoi taistelua. Patoamispolitiikkaansa seuraava Yhdysvallat joutui osallistumaan yhä tiiviimmin Etelä-Vietnamin puolustamiseen konfliktin eskaloituessa myöhemmin yhdeksi kylmän sodan näyttävimmistä ja dramaattisimmista kriiseistä: Vietnamin sodaksi.¹⁵⁰

1960-luvun alussa maailmankommunismiin voima ja laajenemisvauhti näyttivät orastavasta hajaannuksesta huolimatta vielä varteenotettavilta. Yhdysvallat, joka oli saanut Kuubasta pirullisen naapurin takapihalleen ja ajautunut tuon uuden karibialaisen kommunistivaltion vuoksi lähes ydinsotaan näki kommunismin leviämisen ymmärrettävästi merkittävänä uhkana.

149 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 337

150 Ibid. s. 338-345

Vietnamin sodan asetelma näyttääkin pikaisesti tarkasteltuna hyvin samankaltaiselta kuin Korean sodan lähtökohdat 15 vuotta aiemmin, mutta tilanne oli kuitenkin ehtinyt jo muuttua merkittävästi. Korean sodan aikaisen monoliittisen ja itsetietoisien maailmankommunismien oli vuonna 1965 jo korvannut keskenään riitelevä ja liitoksissaan natiseva liittouma. Neuvostoliiton ja Kiinan välirikko, Euroopan tapahtumat destalinisaation yhteydessä ja Jugoslavian sitkeä revisionismi olivat todistaneet länsimaille, että tarina ideologisesti ja poliittisesti yhtenäisestä maailmankommunismista ei ollut enää uskottava. Lisäksi lehdistö, ja uutena ilmiönä myös televisio toivat modernin viidakkosodan raakuudet peittelemättöminä suuren yleisön eteen ja niinpä Vietnamin sota sai maailmalla osakseen myös ennenkuulumatonta vastustusta.¹⁵¹

New York Times suhtautui Vietnamin sotaan alun alkaenkin vihamielisesti. Sota tarkoitti lehden linjassa murrosvaihetta, jossa kylmän sodan alkuvaiheista lähtien vallinnut sanaton sopimus yhteistyöstä valtiiovallan kanssa alkoi murentua. Maailma ei 1960-luvun puolivälissä näyttänyt enää yksinkertaiselta, pahan ja uhkaavan maailmankommunismien ja hyvän vapaan maailman väliseltä taistelukentältä, erityisesti kun Yhdysvaltain omat päättäjätkin olivat alkaneet tulla kyseenalaiseen valoon. *Timesistä* muodostui yhä enemmän ja enemmän omia amerikkalaisia päättäjiään kyseenalaistava ja kriittinen tarkkailija, joka ei enää ostanut kylmän sodan yksinkertaistavia tarinoita pureskelematta.¹⁵²

Kommunistinen maailma näytti olevan hajaannuksen tilassa Vietnamin sodan alkaessa vuonna 1965 ja kun Yhdysvallat sekaantui konfliktiin yhä syvemmin korostuivat *New York Timesin* sivuilla myös artikkelit kommunismien epäyhtenäisyydestä. Keväällä 1967 Harry Schwartz argumentoi, että länttä Vietnamissa uhkaava maailmankommunismi vaikutti paremminkin Tyyris-tylleröltä, jota ei hajoamisensa jälkeen enää saada koottua uudelleen. Neuvostoliitto oli tuolloin pyrkinyt rakentamaan yhtenäisyyttä kommunististen maiden välille Vietnamin auttamiseksi, mutta Kiina oli vastannut vihaisesti, ettei se ”missään olosuhteissa osallistuisi 'yhteiseen toimintaan' [Neuvostoliiton], Vietnamin vallankumouksen petturin kanssa”. Samaan aikaan Euroopassa järjestetty kommunististen puolueiden kokous oli vaikuttanut tuoneen pintaan laajoja erimielisyyksiä ja myös Castrolla oli suuria vaikeuksia latinalaisen Amerikan

151 Jakobson, Max (2003) – *Tilinpäätös*, s. 26-28

152 Walker, Martin (1982) – *Powers of The Press*, s. 227-229

kommunistien kanssa.¹⁵³ Schwartz halusi esittää kirjoituksissaan kommunismin, jolta vaikutti puuttuvan selkeä yhteinen visio, eikä erimielisiä osapuolia ylittävää auktoriteettia ollut enää olemassa. Edes arkkivihollisen, Yhdysvaltain, väliintulo ei saanut riitelevää Kiinaa ja Neuvostoliittoa yhdistämään voimiaan imperialismia vastaan. Kuinka helppoa oli enää myöskään siis uskoa maailmankommunismiin, joka pyrki yhtenäisenä massana tunkeutumaan jokaisesta patoamattomasta aukosta vapaaseen maailmaan?

New York Timesin kirjoittelussa pohjoisvietnamilainen kommunismi ja Pohjois-Vietnamin valtio sinänsä jäivät usein sotatoimia ja suurvaltasuhteita kartoittavien uutisten varjoon. Sodassa oltiin päästy jo hyvin vauhtiin kun Howardin yliopiston professori Bernard B. Fall tarjosi harvinaislaatuisen näkymän Pohjois-Vietnamiin ja sen kommunistiseen järjestelmään oman silminnäkökokemuksensa perusteella heinäkuussa 1966. Fall yritti kuvailla minkälaista valtiota vastaan sotaa käytiin, ja minkälainen oli se pelätty kommunistinen järjestelmä, joka uhkasi kaatuvien dominopalikoiden tavoin vyöryä läpi Kaakkois-Aasian. Perinteiset kommunismin virstanpylväät oli Pohjois-Vietnamissa jo saavutettu. Maatalous oli kollektivoitu brutaalein menetelmin ja luultavasti juuri sen seurauksena ruokaa oli liian vähän ja sitä jouduttiin tuomaan ulkomailta. Teollisuus, jossa oli Fallin mukaan potentiaalia, koska suurin osa Vietnamin raaka-aineista sijaitsi pohjoisessa, oli lähtenyt kehittymään varovaisesti Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden avustuksessa. Pohjois-Vietnamista ei varmastikaan kehittyisi Aasian seuraavaa Japania, mutta kenties Belgian tasoinen teollisuus, mikä oli varsin optimistinen arvio.¹⁵⁴

Pohjois-Vietnamin henkinen ilmapiiri vaikutti kuitenkin olevan muita sosialistisia maita vapaampi, eikä ideologiaan suhtauduttu yhtä ankarasti. Fall kuvaili kuinka hän sai liikkua maassa suhteellisen vapaasti ja jopa keskustella paikallisten ihmisten kanssa, mikä ei ollut lainkaan mahdollista monissa muissa kommunistisissa maissa; erityisesti heti rajan takana Kiinassa.¹⁵⁵ Kaiken kaikkiaan Fallin maalaileman kuvan voi nähdä jopa empaattisena. Fall näki Pohjois-Vietnamissa paremminkin vuosikymmenien sotimisen ruhjoman köyhän ja

153 NYT, 7.5. 1967, Schwartz, Harry – ”Communists: Not So Friendly Comrades”, s. 221 (”Under no circumstances will we take any 'united action' with you who are a pack of rank traitors to the Vietnam revolution”)

154 NYT, 10.7. 1966, Fall, – ”Report on North Vietnam”, s. 181

155 Ibid.

maatalousvaltaisen maan, kuin pelottavan kommunistisen diktatuurin, jollaiseksi se oli yleensä käsitetty. Kirjoitus oli osa *Timesin* uudenlaista kyseenalaistavaa tulkintatapaa, joka halusi tuoda esiin pelottavan ja uhkaavan kommunismin takaa löytyvät ihmiset, mutta kenties myös tuoda pintaan Yhdysvaltojen sotatoimien järjettömyyden, vaikka Fall ei sinänsä kyseenalaistanutkaan sodan ja ”dominoteorian” perusteluja.

Maon Kiina suuresta harppauksesta kulttuurivallankumoukseen

Paljon kiinnostusta Aasiassa herätti luonnollisesti myös valtava Kiinan kansantasavalta. Se oli maa, jonka Yhdysvallat oli omaa tehottomuuttaan ”menettänyt” kommunisteille, ja joka maailman väkirikkaimpana valtiona vaikuttaisi epäilemättä tuntuvasti maailman kommunistisen liittouman mahtiin. Kuten useimpia kommunistisia valtioita, myöskään Kiinaa ei ryhdytty taivuttamaan kommunismiin välittömästi, vaan niin sanotun ”Uuden demokratian” aikakaudella vuosina 1949-1953 yksityisyritteliäisyyden ja yksityisen maatalouden annettiin kukoistaa maassa vapaasti. Vuonna 1953 Kiinakin aloitti kuitenkin ensimmäisen viisivuotissuunnitelmansa ja asteittaisen siirtymisen kohti sosialismia. Sekä maatalous, että teollisuus oli kollektivoitu ennätysnopeasti jo vuonna 1957, ja yksityinen talous oli siten käytännössä hävitetty koko maasta.¹⁵⁶ Tämäkään kehitys ei kuitenkaan riittänyt Maolle, joka halusi kiihdyttää luokkataistelun etenemistä entisestään. Vuonna 1958 Mao käynnisti ”suurena harppauksena” tunnetun mobilisaatiokampanjan, jonka tarkoituksena oli siirtää Kiina nopeasti sosialistisen maailman kehittyneimmäksi valtioksi – ohi jopa Neuvostoliiton. Se epäonnistui kuitenkin surkeasti johtaen ihmiskunnan historian suurimpaan ihmisen itse aiheuttamaan nälänhätään, jossa sai surmansa uusimpien arvioiden mukaan jopa 40 miljoonaa ihmistä.¹⁵⁷

Vuoden 1958 kesällä harppauksen koko laajuus ja erityisesti sen tuhoisuus ei ollut vielä selvillä ulkomaalaisille tarkkailijoille. Aasian asioihin erikoistunut freelancer-toimittaja Peggy Durdin esitteli suuren harppauksen tapahtumia kesäkuussa 1958 julkaistussa artikkelissaan *Deep Challenge to China's Communists*. Hän kuvaili laajassa katsauksessaan Kiinan yhteiskunnan tilaa, ja muutoksia, joita maolainen kommunismi oli alkanut tuoda tullessaan peilaten sen

¹⁵⁶ Palttemaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*, s. 51-62

¹⁵⁷ Dikötter, Frank (2011) – *Mao: Kiinan suuri nälänhätä 1958-1962*

saavutuksia Kiinan vuosituhsia vanhaa kulttuurista perintöä vasten. Durdinille kiinalaisen yhteiskunnan perimmäisin ja vahvin yksikkö oli perhe. Se oli ainoa sosiaalisen järjestäytymisen muoto, joka oli auttanut kiinalaisia selviämään inhimillisistä- ja luonnon katastrofeista kun valtiovalta tai edes keisari eivät ole kyenneet tarjoamaan riittävää suojaa. Perinteinen kiinalainen perhe rakentui kungfutselaisuuden ydinajatuksin erilaisista luonnollisista suhteista: nainen alistui miehelle, poika alistui isälleen, ja kaikki alistuivat lopulta keisarille. Kommunismi oli aloittanut hyökkäyksensä juuri tätä tuhansia vuosia vallinnutta ”harmonista” järjestystä vastaan. Vuoden 1950 avioliittolaki oli tehnyt naisista tasa-arvoisia miesten kanssa, ja valtion organisoimissa kampanjoissa lapsia kannustettiin herjaamaan vanhempiaan. Yleinen ajatus oli, että perheen sijaan kansalaisen tulisi rakastaa ensisijaisesti kollektiivia ja valtiota. Myös perheen materiaalin pohja oli muserrettu eteenpäin harppaavassa Kiinassa: valtaosa ihmisistä asui jo kollektiiveissa, joissa kaikki yksityisyys oli hävitetty tehokkaan valvontakoneiston alle, ja joissa opetettiin perinteisten uskontojen sijaan ”marxilaisuuden teologiaa” työn pyhydestä.¹⁵⁸

Durdinin artikkelin sävy oli erittäin synkkä, eikä hän löytänyt juuri mitään positiivista kommunistien saavutuksista. Hänen analyysistään nousee esiin kommunismin vihamielisyys perinteisille sosiaalisille arvoille, mikä korostui erityisesti tarkasteltaessa Kiinan kaltaista vanhaa ja traditioilleen uskollista sivilisaatiota. Eihän Kiinan kääntymisestä kommunismiin ollut ehtinyt kulua vielä kymmentäkään vuotta, mutta jo tässä lyhyessä ajassa monet kiinalaisen kulttuurin ikivanhat peruspilarit oli mullistettu, ja ainakin ulkoisesti yhteiskunta vaikutti todella hyljänneen perinteensä. Suhtautuminen oli siis varsin samantapaista kuin Itä-Euroopan ”stalinisoinnista” kirjoittaneilla toimittajilla, jotka uskoivat, että kommunismi tuhoaisi nopeasti Itä-Euroopan maiden kulttuurisen perinnön, ja repisi ne irti perinteisistä historiallisista juuristaan.

Katastrofaalinen suuri harppaus lopetettiin epävirallisesti vuonna 1961. Kiina ei kuitenkaan ehtinyt nauttia rauhallisista kasvun vuosista kauaa, sillä Mao käynnisti seuraavan massakampanjansa, ”suuren proletariaatin kulttuurivallankumouksen” vuonna 1966. Hänen pääasiallisena tarkoituksenaan oli puhdistaa vastustajansa Kiinan kommunistisen puolueen riveistä ja lujittaa siten oma valta-asemansa, joka oli kärsinyt harppauksen yhteydessä.

¹⁵⁸ NYT, 15.6. 1958, Durdin, Peggy – ”Deep Challenge to China's Communists”, s. SM9

Kulttuurivallankumous on äärimmäinen esimerkki maolaiselle kommunismille ominaisesta vivahteesta, jossa aloite pyrittiin antamaan suurille kansanjoukoille puolue-eliitin sijaan. Vuoden 1966 keväällä Kiinan kouluissa perustettiin Maon siunauksella punakaarteiksi kutsuttuja opiskelijajärjestöjä, jotka ryhtyivät kritisoimaan opettajiaan ja muita ”oikeistolaisiksi” katsomiaan yhteiskunnan jäseniä kuten älymystön edustajia, ja lopulta jopa puolueen kaadereita. Toiminta alkoi riistäytyä käsistä kun punakaartilaiset nöyryyttivät, kiduttivat ja jopa murhasivat täysin mielivaltaisesti valitsemiaan ”kapitalistisen tien kulkijoita”. Punakaartit ryhtyivät myös puhdistamaan Kiinaa sen ”feodaalisista ja porvarillisista jäänteistä” tuhoamalla mittaamattoman arvokasta kulttuuriperintöä kuten esimerkiksi maan arvostetuimman filosofin Kungfutsen kodin.¹⁵⁹

Kulttuurivallankumouksen aikaan Kiina käytännössä sulkeutui ulkomaailmasta ja ajautui diplomaattisiin selkkauksiin lähes kaikkien ulkomaiden – mukaan lukien Suomen – kanssa. Ulkomaalaisten oli vaikea päästä Kiinaan, ja muukalaisvihamielisen asenteen vuoksi maassa oleskelu saattoi olla jopa hengenvaarallista.¹⁶⁰ *New York Times* onnistui kuitenkin ajoittain kurkistamaan kaoottisen myllerryksen keskelle. Esimerkiksi ranskalainen toimittaja Jean-Louis Vincent onnistui raportoimaan Pekingin tapahtumista helmikuussa 1967, kun Kiina oli jo ajautumassa lähes anarkian ja sisällissodan partaalle. Hän kuvaili, kuinka ulkomaalaisen – erityisesti neuvostoliittolaisen – olo Kiinassa oli käynyt tukalaksi. Ulkomaalainen sai osakseen pilkkahuutoja ja syljeksimistä, ja esimerkiksi ulkomaalaisille varatun kaupan lihatiskiä komistivat kyltit, joissa julistettiin ”slice up Kosygin” tai ”fry the dog head Tito”. Punakaartit ja vallankumoukselliset työläiset olivat vallanneet Pekingin katukuvan protestoimalla jatkuvasti milloin mitäkin porvarillista tai oikeistolaista ilmiötä vastaan.¹⁶¹

Vincent raportoi myös kulttuurielämästä Pekingissä – olihan kyseessä kuitenkin kulttuurivallankumous. Pekingin elokuvateatterit ja teatterit olivat sulkeneet ovensa ja luonnollisesti kaikki länsimaiset taiteen muodot jazzista kubismiin olivat kiellettyjä. Kirjakaupoissa oli myynnissä vain Maon teoksia, joitakin käännöksiä Leninistä tai Marxista,

159 Paltmaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*, s. 169-189

160 Ibid., s. 204-207 (Suomen suurlähetystä nuhdeltiin, sillä suurlähetystön kaupallisen sihteerin poika oli lähettänyt Kiinasta Suomeen kirjeen käyttäen kahta postimerkkiä epäsoveliaasti. Vasemmanpuoleisessa postimerkissä oli jousiampuja, joka näytti tähtäävän oikeanpuoleisen postimerkin puhemies Maoa päähän.)

161 NYT, 16.2. 1967, Vincent, – ”Life in Peking: The Report From a Long Nose”, s. SM13

sekä muutamia tutkimuksia Albanian politiikasta.* Vincentin mukaan mitään muuta ei tarvinnut myydäkään, sillä Pekingin kaduilla ihmiset lukivat ainoastaan Maon ”punaista kirjaa” siteeraten ääneen sen katkelmia. Vallankumoukselliset iskulauseet sekoittuivat kaiuttimista kaikuviin propagandalauluihin kuten kulttuurivallankumouksen kansallislaulunakin tunnettuun kappaleeseen *Itä on punainen*.¹⁶²

Vincent spekuloi myös kulttuurivallankumouksen ideologisilla perusteilla. Tehtävä on ollut erittäin haasteellinen ilmapiirissä, jossa mitkä tahansa näkemykset saattoivat kääntyä yhdessä yössä pääläelleen, ja jossa lukemattomat punakaartit ja vallankumoukselliset järjestöt kamppailivat siitä, kenen tulkinta Maon ajattelusta oli oikeaoppisin. Kukaan (paitsi Mao itse) ei toisin sanoen voinut olla varma omasta puhdasoppisuudestaan. Vincent arveli, että kulttuurivallankumous hyökkäsi erityisesti kaupungistumista ja taloudellista pragmatismia vastaan. Deng Xiaopingin ja Liu Shaoqin kaltaiset puolueen oikean siiven edustajat olivat kannattaneet taloudellisia kannustimia, kuten palkankorotuksia ja bonuksia, mitkä eivät kuitenkaan sopineet lainkaan Maon ideologiaan, ja nyt Mao arvatenkin iski heitä vastaan näyttävästi.¹⁶³

Vincentille kulttuurivallankumouksen sekoittama Peking näyttäytyi ”kafkamaisen” surrealistisena maailmana, jossa maolainen ideologia oli ottanut äärimmäisen vallan kaikista elämänalueista. Vincent ei kuitenkaan ilmeisesti joutunut todistamaan kulttuurivallankumouksen raaimpia ilmentymiä, sillä talvella 1967 pahoinpitelyt, kidutukset ja murhat olivat jo arkipäivää. Hänen artikkeli kertoi ainoastaan kulttuurisesta myllerryksestä ja kevyestä nöyryytyksestä esimerkiksi paperihatuilla, eikä hän ollut tietoinen sekasorron todellisesta laajuudesta.

Elokuussa 1967 Kiina oli käytännössä sisällissodan partaalla. Erilaiset punakaartit ja vallankumoukselliset ryhmät sotivat keskenään käyttäen aseinaan jopa panssarivaunuja ja tykistöä. Tässä vaiheessa jopa Mao ymmärsi kulttuurivallankumouksen tulleen liian pitkälle ja ryhtyi rauhoittamaan tilannetta. Nuorisojoukkoja alettiin karkottaa maaseudulle oppimaan

* Albania oli vuonna 1967 käytännössä Kiinan ainoa liittolainen.

162 Ibid.

163 Ibid.

maatyöläisiltä ”oikeaa proletaarista maailmankatsomusta” ja viimeisetkin väkivaltaisuuDET rauhoittuivat vuoden 1968 loppupuolella. Mao oli saanut puhdistuksensa päätökseen. Nykytutkimuksen valossa sen saavuttamisen vuoksi sai surmansa arviolta 900.000 – 1.8 miljoonaa ihmistä.¹⁶⁴

Länsimaisten nuorten radikaalien vasemmistolaisten piirissä kulttuurivallankumousta usein kuitenkin ylistettiin ja Maoa pidettiin rehellisenä tavallisen kansan esitaistelijana. Uutiset eivät välittäneet kulttuurivallankumouksen karmeimpia ylilyöntejä, joskaan kaikkein fanaattisimmat eivät olisi sellaisia uutisia epäilemättä uskoneet muutenkaan.¹⁶⁵ Marraskuussa 1968, kun kulttuurivallankumous oli jo merkittävästi rauhoittunut *New York Times* julkaisi artikkelin, jossa haastateltiin kahta kokenutta ranskalaista sinologia, Maurice Cantaria ja Jacques Gullermazia. He korostivat, että kulttuurivallankumouksella ei ollut mitään ideologista yhteyttä Euroopan opiskelijamellakoihin, vaan se oli puhtaasti Maon käynnistämä ja Kiinan sisäinen asia. Myös Guillermaz ja Cantari kuvasivat vallankumouksen hulluutta mitä moninaisimmin esimerkein, mutta kaikkein väkivaltaisimmat tapahtumat uupuivat myös heidän kertomuksistaan.¹⁶⁶ Kulttuurivallankumous ja sen todellinen luonne paljastui länsimaille vasta myöhemmin.

3.4. Uudistuva Neuvostoliitto rynnistää kohti kommunismia

Vaikka Neuvostoliiton arvovalta oli kokenut Stalinin jälkeisellä ajalla useitakin kolauksia pidettiin sitä vielä 1960-luvun alussa kommunistisen maailman selkeänä johtajana. Vasta ylempänä kuvattu välirikko Kiinan kanssa hajotti maailmankommunismien yhtenäisyyden ja vei Neuvostoliitolta lopullisesti uskottavuuden ”kommunistisen maailman vatikaanina”. Tarkastellessaan kommunistista maailmaa ja kommunismia itsessään keskittyi myös *New York Times* yhä suurelta osin Neuvostoliittoon, sillä vanhimpana ja arvovaltaisimpana kommunistisena maana sen arveltiin kuvastavan parhaiten kommunistisen maailman vallitsevia trendejä.

164 Paltemaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*, s. 189-203

165 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 373-374

166 NYT 17.11. 1968, ”Two experts explain China's Cultural Revolution: Trying to Comprehend the Incomprehensible”, s. SM48

Stalinin kuoleman jälkeen Neuvostoliitto pyrki uudistumaan voimakkaasti ja ylempänä käsitelty destalinisaatio oli vain osa Hruštšovin käynnistämästä laajojen reformien sarjasta. Hruštšovin visioissa sosialismi tarkoitti kaikkiin kansanosiin ulottuvaa hyvinvointia, ja niinpä hän ryhtyi uudistamaan myös maataloutta ja siirsi painopistettä raskaasta teollisuudesta kohti kevyempää, kulutustuotteisiin painottunutta tuotantoa. Vaikka talouden reformit osoittautuivatkin varsin pian epäonnistuneiksi näytti Neuvostoliitto ainakin ulkomaiden silmissä etenevän voimakkaassa myötätuudessa.¹⁶⁷ Vuonna 1957 Hruštšov uskalsi julistaa Neuvostoliiton ohittavan Yhdysvallat ”lihan, maidon ja voin” tuotannossa vain muutaman vuoden kuluttua. Samana syksynä Neuvostoliitto laukaisi ensimmäisen satelliittinsa, Sputnikin, jota seurasi vuonna 1959 ensimmäinen miehittämätön kuuluotain.¹⁶⁸ *New York Timesin* katkera pääkirjoitus piti Neuvostoliiton saavutusta merkittävänä, mutta muistutti, että sputnikit olivat eri asia kuin kansalaisten hyvinvointi – alue, jolla kommunismi oli onnistunut huomattavasti länsimaita heikommin. Kirjoituksen mukaan kommunismi saattoi kenties olla eräs menetelmä kehittyneen ja hyvinvoivan yhteiskunnan saavuttamiseksi, mutta sen inhimillisillä kärsimyksillä mitattu hinta oli liian kova.¹⁶⁹ Kirjoitus antoi siten yllättävän paljon tunnustusta kommunismille, pitäen sitä miltei relevanttina vaihtoehtona kapitalistiselle yhteiskuntajärjestelmälle modernisaation saavuttamisessa.

Innostuneisuus ja hurjat utopistiset visiot saavuttivat Hruštšovin kaudella huippunsa. Optimismilla vaikutti olevan vahva pohja ilman Neuvostoliiton ylivoimaa avaruusteknologiassakin: toisen maailmansodan jälkeen kaikki maailman sosialistiset taloudet olivat kasvaneet ällistytävällä vauhdilla, ja jopa lännessä useat taloustieteilijät joutuivat vakavissaan kysymään, tulisivatko kommunistit todellakin ”hautaamaan heidät”.¹⁷⁰ Neuvostoliitto luotti myös omaan kasvupotentiaaliinsa. Valmistautuessaan syksyllä 1961 järjestettävään Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 22. puoluekokoukseen Hruštšovin hallinto julkaisi uuden puolueohjelman, joka oli ensimmäinen virallinen päivitys Neuvostoliiton doktriiniin sitten vuoden 1919. Uuden ohjelmansa valossa puolue saattoi ennustaa, että Neuvostoliitto olisi kommunistinen vuonna 1980. Toisin sanoen tarunhohtoinen kommunistinen utopia saavutettaisiin siis jo 20 vuoden päästä!¹⁷¹

167 Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. s. 327-336

168 Luukkanen, Arto (2004) – *Neuvostojen maa*, s. 288-295

169 NYT 7.11. 1957, ”FORTY YEARS AFTER”, s. 34

170 Hobsbawm, Eric (2000) – *Äärimmäisyyksien aika*, s. 474

171 Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. s. 336-337

New York Times julkaisi uuden puolueohjelman 31.7. 1961. Se herätti heti valtavaa kiinnostusta, ja erityisesti kommunismin asiantuntijat kuten Harry Schwartz ja Harrison Salisbury kävivät sen läpi perusteellisesti. Salisbury arvioi ohjelman olevan suurin uudistus marxilaisessa teoriassa sitten bolševikkien aikojen, ja että sitä voisi kutsua jopa omaksi ”Hruštšovin opikseen”. Hruštšovin doktriini hylkäsi esimerkiksi virallisesti Leninin sotaideologian, jonka mukaan kommunismia voitiin levittää vain vallankumouksen tietä, eikä myöskään sota kapitalististen valtioiden kanssa ollut väistämätön. Kommunistit voivat myös työskennellä yhteistyössä jopa sosiaalidemokraattien kanssa ja tulla valtaan parlamentarismien tietä, mikä olisi ollut täysin mahdoton ajatus vielä muutamaa vuotta aiemmin.¹⁷²

Schwartz arvioi puolestaan, että puolueohjelma oli julkaistu juuri nyt, koska maailman tilanne oli Berliinin kriisin vuoksi jännittynyt ja pienikin propagandavoitto läntisessä maailmassa voisi kääntää vaakakupit Neuvostoliiton hyväksi. Ohjelman oli varmasti tarkoitus myös tuoda järjestystä kommunistisen maailman sisäisiin ongelmiin. Se yritti kirkastaa Kiinan ”vasemmistolaisille” ja Jugoslavian ”oikeistolaisille” kommunisteille Kremlin määrittelemää oikeaoppisen kommunismin teoriaa. Toisaalta Schwartz epäili, että Neuvostoliiton johdon mukaan maailmankommunismi oli saapumassa uuteen ja voittoisaan vaiheeseensa, jossa se tarvitsi uudenlaisen toimintaohjelman. Hän suhtautui ohjelman julistuksiin varsin skeptisesti ja piti niitä lähinnä mahtipontisina propagandatempuina.¹⁷³

Swartz jatkoi saman aiheen parissa syvällisemmin lokakuussa 1961, kun Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 22. puoluekokous oli alkamassa ja maailman katseet kääntyivät kohti Moskovaa. Artikkelin *What Is Communism? Does Russia Have it?* pureutui varsin perusteellisesti marxilaiseen teorian ja Neuvostoliiton arkitodellisuuden väliseen suhteeseen. Neuvostoliiton kommunistinen puolue oli uudessa ohjelmassaan julistanut juhlallisesti, että nykyinen sukupolvi tulisi elämään kommunismissa, joka saavutettaisiin viimeistään vuonna 1980. Oli kuitenkin yleisesti tunnettu tosiasia – niin kommunistisessa kuin kapitalistisessakin maailmassa – ettei kukaan tarkkaan tietänyt millainen tuleva kommunistinen valtio tulisi olemaan, eivätkä edes Marx, Engels tai Lenin olleet perehtyneet tähän kysymykseen. Kommunismin teoreetikkojen näkemykset vaihtelivat lähestulkoon kaikissa asiakysymyksissä lähtien siitä, asuttiinko kommuuneissa tai oliko kommunismissa minkäänlaista

172 NYT, 2.8. 1961, Salisbury, Harrison E. – ”Kruschev's Doctrine – Program Viewed as The Biggest Revision of Marxism Since Early Bolshevism”, s. 3

173 NYT, 6.8. 1961, Schwartz, Harry – ”Soviet Program Shows Communist Utopia Is Still Far Away”, s. E3

yksityisomaisuutta. Näistä hajanaisista teorian palasista Scwhartz pyrki rakentamaan kuvan siitä, millainen tuleva kommunistinen ”valtio” tulisi olemaan. Hän vertaili artikkelissaan Neuvostoliiton nykytilaa kommunistiseen utopiaan ja arvioi, oliko Neuvostoliiton tavoite kommunismiin siirtymisestä 20 vuodessa realistinen.¹⁷⁴

Kommunismiin saavuttaneen valtion näkyvin ominaisuus oli kulutustavaroiden yltäkylläisyys. Kaikkea olisi niin runsaasti, että tavaroita ja palveluita voitiin tarjoilla ilmaiseksi. Tällaisen yltäkylläisyyden saavuttaminen vaatisi kuitenkin enemmän tuotantoa kuin Yhdysvaltojen valtava tuotanto, mistä Neuvostoliitto oli vieläkin – erityisesti elintarvikkeiden ja kulutushyödykkeiden kohdalla – reilusti jäljessä. Toinen teorioissa toistuva kommunismin ominaisuus oli Schwartzin mukaan epäitsekkäs kansalainen, *homo sovieticus*, joka työskenteli ahkerasti ja pyyteettömästi yhteiskunnan hyväksi. Kommunismi muovaisi siten lopulta myös ihmisen perimmäisiä luonteenpiirteitä ja alkeellisimpia luonnollisia vaistoja. Muutosta ihmisten käytöksessä oli hankalampi arvioida kuin selkeitä tilastotietoja paperilla, mutta Schwartzin mukaan ainakin vuonna 1961 Neuvostoliittoa paremminkin piinasivat laiskurit ja loiseläjät, jotka pyrkivät hyötymään järjestelmästä mahdollisimman pienellä vaivalla. Myös Neuvostoliiton palkkajärjestelmä oli suunniteltu tarjoamaan porkkanoita ahkerille työläisille ja puolestaan keppiä laiskotteleville, eikä se sellaisena edes tukenut moraalista kehitystä kohti uutta kommunistista ihmistä.¹⁷⁵

Täysin kommunistisessa valtiossa vallitsisi myös täydellinen vapaus ja tasa-arvo. Kaikille valvutuneille länsimaalaisille oli selvää kuinka ”vapaita” kommunistiset maat olivat, mutta myöskään tasa-arvo ei toteutunut vuoden 1961 Neuvostoliitossa: puoluejohtajan tai kirjailijan tuloerot yhteiskunnan köyhimmän aineksen kanssa olivat huimat, eikä kansa suinkaan jakanut marxilaisen teorian ihannointia työväenluokkaa kohtaan. Päinvastoin keskiluokkaiset neuvostoliittolaiset perheet pyrkivät paremminkin tekemään kaikkensa, jotta eivät ajautuisi proletariaatin jäseniksi.¹⁷⁶ Katsauksensa lopuksi Scwhartz saattoi kiteyttää, että Neuvostoliitto oli hyvin kaukana määrittelemästään kommunistisesta utopiasta. Se ei todennäköisesti saavuttaisi sitä vuonna 1980, joskin sen elintaso olisi tuolloin epäilemättä huomattavasti korkeampi. Schwartz ja muutkin lehden toimittajat ottivat siten Hruštšovin uhmakkaat lausunnot vakavasti, mutta eivät suinkaan nielleet propagandistisia väitteitä pureskelematta, tai

174 NYT, 15.10. 1961, Schwartz, Harry – ”What Is Communism? Does Russia Have It?”, s. SM21

175 Ibid.

176 Ibid.

ainakaan he eivät näyttäneet sitä julkisesti lehden sivuilla. He kykenivät näkemään Neuvostoliiton mahtailevan ja itsevarman retoriikan takana piilevään karuun todellisuuteen ja pyrkivät toimimaan vastavoimana sen propagandalle.

Hruštšovin uudistusmielinen politiikka oli saanut osakseen vastustusta heti alusta lähtien ja vuonna 1957 niin kutsuttu ”puolueenvastainen ryhmä” yritti jopa syöstä hänet vallasta. Toisella kerralla, vuonna 1964 hänen Leonid Brežnevin ympärille kerääntyneet vastustajansa viimein onnistuivat. He syrjäyttivät Hruštšovin siirtäen hänet ”eläkkeelle terveydellisistä syistä”. Brežnevin hallinto ryhtyi oitis perumaan Hruštšovin räikeimpiä uudistuksia ja palautti kurin ja järjestyksen. Myös Stalinin ja stalinismin avoin kritiikki lakkautettiin. Talouspolitiikan alueella hallinto päätti kuitenkin jatkaa varovaisten uudistusten tiellä ja jo vuonna 1965 pääministeri Kosygin pani alulle varsin kunnianhimoisen talouden uudistusohjelman.¹⁷⁷

Henkinen elämä ja kulttuuri Neuvostoliitossa

Taiteen, kulttuurin ja muun älyllisen toiminnan alueella Hruštšovin aikakausi Neuvostoliiton johdossa tarkoitti lähes täydellistä pesäeroa stalinismin aikakauteen. Destalinisaation myötä taiteilijat, älymystö ja kulttuuriväki vapautuivat tilapäisesti kahleistaan ja uskalsivat pian ilmaista itseään suhteellisen vapaasti. Neuvostoliiton uusi ja vapaampi henkinen ilmapiiri kiinnosti kovasti länsimaista yleisöä ja *New York Times* käsitteli aihetta laajasti. Moskovasta raportoiva Jack Raymond kertoi Neuvostoliiton kulttuurielämän alkaneen ”destalinisoitua” jo heinäkuussa 1956. Näkyvänä esimerkkinä tästä, muiden muassa aiemmin ”porvarillisesta formalismista” parjattu Dmitri Šostakovitš näyttäytyi nyt kulttuurin uudistajien eturintamassa vaatimassa luovaa vapautta. Raymond itse kuitenkin suhtautui kulttuurin uudistamiseen skeptisesti. Hän arvioi, että kulttuurin destalinisaatioissa oli kyse hyökkäyksestä Stalinin henkilöä, eikä niinkään kommunistista järjestelmää kohtaan. Destalinisoitukin neuvostoliittolainen taide tulisi siten palvelemaan ensisijaisesti kommunistista puoluetta myös tulevaisuudessa, eikä muuttuisi varsinaiseksi ”taiteeksi taiteen vuoksi”.¹⁷⁸ Raymond tulkitsi tilanteen oikein ja myös Hruštšov pysyi taiteen suhteen hyvin konservatiivisena. Hän ilmoitti jopa kannattavansa taiteiden suhteen yhä stalinismia.¹⁷⁹

177 Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991.*, s. 349-361

178 NYT, 29.7. 1956, Raymond, Jack – ”NEW SOVIET CULTURE IS DESTALINIZED TOO”, s. E4

179 Volkov, Solomon (2008) – *The Magical Chours : A History of Russian Culture from Tolstoy to Solzhenitsyn.* s. 185-189

Kulttuuripolitiikka ei kuitenkaan avautunut ainoastaan Neuvostoliiton sisäpuolella. Osana rauhallisen rinnakkaiselon ulkopoliittikkansa Hruštšov käynnisti suoranaisen kulttuurisen offensiivin tarkoituksenaan esitellä kommunismin kulttuurisia saavutuksia ja kiillottaa Neuvostoliiton ulkokuva länsimaissa. Vuonna 1958 aloitettiin esimerkiksi Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton väliset viralliset kulttuurinvaihto-ohjelmat, ja osana näitä ohjelmia Neuvostoliitto järjesti New Yorkissa neuvostoliittolaisen kulttuurin näyttelyn, joka avasi ovensa 29. kesäkuuta 1959.¹⁸⁰ *New York Timesin* pääkirjoitus tervehti kulttuurisuhteita ja Neuvostoliiton järjestämää näyttelyä ilolla, mutta muistutti vierailijoita siitä, että näyttelyn huikeat tekniset saavutukset ja sputnikit eivät tuoneet ilmi sitä tosiasiaa, että suurin osa neuvostokansalaisista eli yhä ruoan ja kulutushyödykkeiden ankarassa puutteessa.¹⁸¹ Lehden Moskovan kirjeenvaihtajana Neuvostoliiton reaaliosialismin todellisuuteen hyvin tutustunut Max Frankel ei ollut yhtä hellävarainen. Hän tyrmäsi näyttelyn mahtailevana propagandana, joka esitteli lähinnä Neuvostoliiton mahdollista etäistä tulevaisuutta. Hän kävi artikkelissaan yksitellen läpi näyttelyn kohokohdat todistaen, kuinka todellinen kulutustavaroiden niukkuuden ja pitkien jonojen Neuvostoliitto oli vielä hyvin kaukana esittämästään futuristisesta kuvauksesta.¹⁸² Frankelin artikkeli herätti heti vilkasta keskustelua, ja esimerkiksi Neuvostoliiton tärkeimmät sanomalehdet kuten *Pravda*, *Izvestia* ja *Krasnaya Zvezda* julistivat sen välittömästi propagandaksi, joka yritti himmentää Neuvostoliiton saavutuksia, ja joka ei toteuttanut kulttuurinvaihtosopimuksen reilun pelin henkeä.¹⁸³

Näyttely oli kuitenkin vain pieni osa Neuvostoliiton kulttuurisen propagandan hyökkäystä. Myös vuoden 1961 puoluekokouksen julistukset kommunismin harppaamisesta olivat osa tätä offensiivaa. Ne loivat uskoa tulevaisuuteen sosialistisen leirin sisällä, mutta pyrkivät vakuuttamaan myös kapitalistiset maat kommunismin ylivoimaisuudesta. Neuvostoliiton mahtipontinen propaganda herättikin toistuvasti huolta *New York Timesin* kirjoittelussa. Vaikka propagandan ja todellisuuden välisen eron korostaminen oli lehdelle eräänlainen pätehtävä, oli se toisinaan haasteellinen, sillä esimerkiksi Neuvostoliiton tieteelliset saavutukset vaikuttivat

180 Mikkonen, Simo (2011) – *Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiia?*, s. 393-410 (Yhdysvallat järjesti oman näyttelynsä Moskovassa 24.7. 1959. Samaisessa näyttelyssä käytiin legendaariseksi muodostunut ”keittiöväittely” varapresidentti Richard Nixonin ja Hruštšovin välillä)

181 NYT, 29.6. 1959, ”Moscow Shows Its Wares”, s. 28

182 NYT, 30.6. 1959, Frankel, Max – ”Soviet's Hopes on View: Coliseum Exhibition Depicts Nation Not as It Is, but as It Wishes to Be”, s. 17

183 NYT, 3.7. 1959, ”MOSCOW CRITICIZES ARTICLE ON EXHIBIT”, s. 7

puhuvan puolestaan ja niiden pelättiin vaikuttavan erityisesti tavallisen kansan keskuudessa.¹⁸⁴ Näkyvintä neuvostotieteen ylivoima oli avaruusteknologian alueella, missä Neuvostoliiton saavutukset eivät päättäneet Sputnikeihin. Jo huhtikuussa 1961 Juri Gagarin kiersi ensimmäisenä ihmisenä maapallon avaruudessa Vostok -aluksellaan ”vapaan maailman” seurattuna ällistyneenä sivussa. Uutista kommentoinut Harry Schwartz näki lennon Neuvostoliiton merkittävänä voittona ”propagandasodassa”. Hän tulkitsi, että Neuvostoliiton strategiana oli saada kommunismi näyttämään ikään kuin ”väistämättömältä tulevaisuuden aallolta”, ja sen propaganda pyrki sekä kääntämään länsimaiden asukkaita kommunisteiksi, mutta myös murtamaan heikkoluontoisimpien itseluottamuksen kapitalistiseen järjestelmään. Yhdysvallat oli vaikeassa tilanteessa, sillä demokraattisella valtiolla ei ollut vapaine lehdistöineen yhtä hyviä lähtökohtia vastaavanlaisen propagandan tuottamiselle.¹⁸⁵

Destalinisaatio ja Euroopan tapahtumat olivat nostaneet pintaan toisinajattelua ja ideologista vastarintaa Itä-Euroopassa, ja *New York Times* etsi jatkuvasti merkkejä samanlaisesta liikehdinnästä Neuvostoliitossa. Kalifornian yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian professori Lewis Feuer esitteli neuvostoliittolaisen älymystön tilaa vietettyään neljä kuukautta Neuvostoliiton tiedeakatemiaan vieraana vuonna 1963. Hän kertoi keskustelleensa yli 150 neuvostoliittolaisen intellektuellin kanssa moskovalaisista filosofeista Uzbekistanin marxilaisiin teoreetikoihin, joten hänen näytteensä neuvostoliittolaisen älymystön todellisuuteen oli yllättävän kattava. Feuerin mukaan destalinisaatio oli luonut todellisen sukupolvien kuilun Neuvostoliiton akateemiseen maailmaan. Vanhemman sukupolven muodostivat stalinismin traumatisoimat ja itsenäiseen ajatteluun täysin kykenemättömät tutkijat, jotka pitivät päätehtävänä vastustaa vapaan ajattelun leviämistä maassa. Nuorempi tutkijasukupolvi oli puolestaan Hruštšovin suojasään myötä radikalisoitunut ja kokeili jatkuvasti kepillä jäätä ilmaisunvapauden rajoista. Tästä huolimatta yleinen henkinen ilmapiiri oli rajoittunut. Feuerin mukaan ”älyllinen muuri” ympäröi neuvostoälyköitä tehden heistä paremminkin ideologeja kuin tiedemiehiä. He sivuuttivat kaikki länsimaisten tutkijoiden näkökulmasta mielenkiintoiset ilmiöt (kuten stalinismin ylilyönnit tai Leninin hahmon ympärille kehittyneen massakulttuurin) yksinkertaisesti ”epäongelmina”.¹⁸⁶ Feuer ei siten löytänyt Neuvostoliitosta vielä todellista toisinajattelun kulttuuria, vaikka nuori sukupolvi

184 ks. esim. NYT 19.1. 1964, Barghoorn, Fredrik C. – ”To Meet the Propaganda Challenge”, s. SM13

185 NYT, 16.4. 1961, Schwartz, Harry – ”MOSCOW: Flight Is Taken as Another Sign That Communism Is the Conquering Wave”, s. E3

186 NYT, 18.8. 1963, Feuer, Lewis S. – ”Dilemma of the Soviet Intellectual”, s. 183

olikin ottanut kriittisemmän asenteen moniin marxilaisuuden kysymyksiin.

Hruštšovin suojasää oli kuitenkin luonut pohjan neuvostoliittolaiselle toisinajattelulle, jota ei sittemmin saatu enää kitkettyä. Akateemisessa maailmassa Andrei Saharovin tai Aleksandr Solženitsynin kaltaiset maailmankuulut toisinajattelijat edustivat vain jäävuoren huippua todellisesta, pinnan alla muhivasta vastarinnasta. Yhä useampi antautui Galileo Galilein lailla julkisesti virallisen ideologian kannattajaksi, mutta piti kaikessa hiljaisuudessa sitkeästi oman päänsä, mitä Feuerin kaltaiset tarkkailijat eivät vielä 1960-luvun alussa kyenneet havaitsemaan.¹⁸⁷

Neuvostoliittoon 1960-luvulla juurtunut toisinajattelun henki vaikutti myös taiteen alueella. Tunnettu taidekriitikko Hilton Kramer raportoi lokakuussa 1967 kommunistisen vallankumouksen 50-vuotisia saavutuksia käsittelevässä artikkelisarjassa, kuinka pieni modernismia ja avantgardea kannattava liike sitkutteli Neuvostoliitossa. Hruštšov ei ollut suosinut modernismia taiteessa, eikä hänen suojasäänsä ollut ulottunut taiteiden vapauttamiseen. Niinpä Neuvostoliiton virallinen linja taiteen suhteen oli yhä jäykkä sosialistinen realismi, joka Moskovan taideakatemian johtajan Vladimir Serovin kiteytyksen mukaan tarkoitti: ”elämänlaadun paranemisen kuvaamista traditionaalisin keinoin”. Kramer onnistui kuitenkin tutustumaan useaankin modernistiksi luokiteltavaan taiteilijaan, jotka harjoittivat taidettaan epävirallisesti, virallisen kulttuurimaailman ulkopuolella. Epävirallisuus tarkoitti Neuvostoliitossa sitä, ettei taiteilija saanut minkäänlaista tukea valtiovallalta: häntä ei päästetty alan koulutukseen, hänen teoksensa eivät päässeet näyttelyihin, ja hänet suljettiin taidetta koskevan keskustelun ulkopuolelle.¹⁸⁸ Kramerille pienen modernistisen liikkeen olemassaolo tarkoitti, että Neuvostoliiton poliittinen johto oli höllentänyt otettaan kulttuurista. Vaikka se ei sallinutkaan ”modernistien” toimia vapaasti järjestelmän sisällä, se ei kuitenkaan enää jahdannut liikkeen jäseniä systemaattisesti tai tuominut heitä vankeuteen. Kramer aavistelikin artikkelissaan optimistiseen sävyyn modernismin tulevan vähitellen muotiin Neuvostoliitossa, sillä kunhan uusi hyvin koulutettu ja ”porvarillinen” luokka pääsisi kehittymään, se ei enää tyytyisi sosialistisen realismin ”populistiseen” ilmaisuun, vaan kaipaisi vapaampaa ja älyllisempää ilmaisua myös taiteelta.

187 Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. s. 382-386

188 NYT, 13.10. 1967, Kramer, Hilton – ”1917 – The Russian Revolution –1967: Small Avant-Garde in Soviet Arts Departs From Official Socialist Realist Style”, s. 24

Neuvostoliiton arkipäivää

Kulttuurielämän ja Neuvostoliiton henkisten saavutusten ohella länsimaista yleisöä kiinnosti luonnollisesti myös kommunistisen valtion jokapäiväinen arki. Oliko kommunismi todella muovannut ihmisluonnon perimmäistä olemusta ja oliko Hruštšovin visioima pyyteetön neuvostoihminen todella syntymäisillään? Entä minkälaista oli tavallinen arkinen elämä kommunismissa omine hullunkurisinekin erikoisuuksineen? *New York Timesin* artikkelit tarjosivat monipuolisen näköalan Neuvostoliiton kommunistiseen arkeen. Lehden artikkelit käsittelivät mitä erilaisimpia aiheita uskonnosta aina neuvostoliittolaisen ihmisen psyykeen, ja esimerkiksi naisen asema kommunistisissa maissa oli yksi usein toistuvista teemoista. Oli yleisessä tiedossa, että mitä tahansa tuhoa kommunistiset hallinnot olivatkaan tuoneet tullessaan, olivat naisten oikeudet kuitenkin pääsääntöisesti sentään parantuneet jokaisessa kommunistisen vallankumouksen kokeneessa maassa. Max ja Tobia Frankel kuvasivat neuvostoliittolaista naista laajassa artikkelissaan ”New Soviet Plan: Feminine Females” joulukuussa 1959. Länsimaiseen mielenmaisemaan oli iskostunut propagandistinen kuva maskuliinisesta ja lihaksikkaasta neuvostonaisesta, joka lensi sujuvasti lentokoneella siinä missä kynti peltoa traktorilla, tai johti tehdasta. Kuva oli Neuvostoliiton alkuaikoina jossain määrin pitänytkin paikkansa, kun politiikkaa oli ohjannut sukupuolten välinen täydellinen tasa-arvo, mutta vuoden 1959 destalinisoitu ja modernisoituva Neuvostoliitto oli tullut kovin kauas noista ajoista. Nyt kapeakorkoiset kengät ja huulipunat olivat arkipäivää Moskovassa, ja kauneussalonkien eteen muodostui pitkiä jonoja jo aamunkoitteessa. Myös vanhat sukupuoliroolit näyttivät olevan palaamassa, sillä vaikka naiset muodostivat 46% Neuvostoliiton työvoimasta, hoitivat he yhä edelleen myös kotia, ja fyysisesti raskaat työt pyrittiin yhä useammin delegoimaan miehille. Naiset eivät olleet toisaalta myöskään nousseet johtotehtäviin siviilielämässä kuin politiikassakaan.¹⁸⁹ Frankelien näkemyksen mukaan kommunismi ei siten näyttänyt kykenevän häivyttämään perinteisiä sukupuolirooleja kovasta yrityksestään huolimatta. Päinvastoin neuvostoliittolaisten naisten annettiin nyt olla vapaasti naisellisia, eikä modinmukaisia moskovalaisnaisia enää ollut helppoa erottaa länsimaalaisista. Varsin optimistinen artikkeli pyrki siten jälleen murtamaan tyypillisiä Neuvostoliittoa ja kommunismia koskevia myyttejä, joiden mukaan kommunismi oli jotenkin perustavanlaatuisella tavalla muovaava voima, joka kykeni muuttamaan ihmisen syvintä olemusta. *Times* halusi osoittaa, että päinvastoin myös arkielämän tasolla kommunismi näytti ”maallistuvan” ja perinteisen kulttuurin tavat jatkuivat siten yhä elinvoimaisina.

¹⁸⁹ NYT, 6.12. 1959, Frankel, Max & Tobia – ”New Soviet Plan – Feminine Females”, s. SM30

New York Timesin kirjoituksissa nousivat esiin myös erilaiset kommunistisen järjestelmän mukanaan tuomat erikoisuudet ja absurdiudet. Columbian yliopistossa venäläistä tapakulttuuria tutkinut George Feifer raportoi elokuussa 1964, kuinka Neuvostoliitossa oli Hruštšovin johdolla ryhdytty tarmokkaaseen projektiin neuvostokansalaisten sivistämiseksi, ja työkeän tapakulttuurin kitkemiseksi. Tätä kampanjaa ilmensi esimerkiksi Moskovassa herännyt keskustelu siitä, pitäisikö aikaisemmin porvarillisiksi tuomitut nimitykset herra (*sudar*) ja rouva (*sudarnya*) ottaa takaisin käyttöön. Ongelmana oli, että venäjän kielestä ei löytynyt sopivan neutraaleja ilmaisuja arkisiin tilanteisiin, joissa ”toveri” tai ”kansalainen” vaikuttivat liian juhlallisilta, mutta ”tyttö” puolestaan epämääräiseltä ja jopa halventavalta. Feiferin mukaan neuvostoliittolainen julkinen tapakulttuuri oli edelleen varsin työkeää ja epäkohteliaista, mutta hän arveli, että kyseessä oli paremminkin Venäjän historiaan liittyvä ilmiö. Kommunismi ei siis tehnyt ihmisistä työkeitä, vaan päinvastoin, useampien keisarillisella ajalla Venäjältä paenneiden ja sittemmin maahan palanneiden emigranttien mukaan julkiset käytöstavat olivat paremminkin kohentuneet selvästi.¹⁹⁰ Feiferin artikkelin kaltaisista kirjoituksista nousivat esiin kommunismin absurdiudet, kuten miksi valtiovalan tulisi päättää kuinka ihmistä on puhuteltava. Toisaalta myös Feifer arvioi kommunismin kykyä muovata ihmisluontoa ja käyttäytymistä, ja hänen mukaansa neuvostovalta oli – toisin kuin usein kuviteltiin – tehnyt neuvostoliittolaisista peräti kohteliaampia ja paremmin käyttäytyviä.

3.5. Eurooppa

Eurooppa oli kylmän sodan tapahtumien keskipiste, mutta kylmän sodan toimijana sitä pidettiin usein toisarvoisena, mikä näkyi myös *New York Timesin* kirjoittelussa. Supervallat näyttivät hallitsevan maailman tapahtumien kulkua ja neuvottelivatkin usein keskenään konsultoimatta juuri vasalliansa kanssa. Kylmän sodan Eurooppaa oli helppo pitää staattisena sivustaseuraajana, joka oli kaitsijoidensa armoilla. 1960-luvulla asetelmaan alkoi tulla vähitellen muutosta. Länsi-Euroopassa Charles de Gaullen Ranska niskoitteli Yhdysvaltojen ylivaltaa vastaan irrottaen Ranskan Naton vaikutuspiiristä ja tehden omia diplomaattisia avauksiaan itää kohden, eikä Saksan liittotasavallan *ostpolitik* myöskään nauttinut Yhdysvaltain suoranaista siunausta. Rautaesiripun itäisellä puolella Neuvostoliiton tiukka ote satelliiteistaan alkoi puolestaan herpaantua Romanian ryhtyessä harjoittamaan omaa itsenäistä ulkopoliitiikkaansa ja Tšekkoslovakian lähestulkoon irrottauduttua koko sosialistisesta

¹⁹⁰ NYT, 23.8. 1964, Feifer, George – ”Moscow Debates its Manners: How do you address a Russian?”, s. SM28

järjestyksestä.¹⁹¹

Monimuotoinen Itä-Eurooppa

Kommunismi vaikutti saavan aikaan näyttäviä tuloksia Itä-Euroopan sosialistisissa maissa. Näiden maiden talouskasvu ja teollistumiskehitys oli toisen maailmansodan lopulta 1960-luvulle hämmästyttävän nopeaa, vaikka reaalin elintaso ei kehittynytäkään aivan yhtä vauhdikkaasti.¹⁹² Stalinin kuolemaa seuranneella destalinisaation aikakaudella Itä-Euroopan maat alkoivat myös vapautua hitaasti Kremlin ylivallasta. Unkarin kansannousun väkivaltainen tukahduttaminen oli toki vienyt terän räikeimmiltä uudistuksilta, eikä Neuvostoliiton etupiiristä eroaminen tullut enää kysymykseen, mutta yleinen kehitys leirin sisällä kulki kohti valtioiden monimuotoistumista ja yksilöllistymistä. Stalinin pystyttämä monoliittinen järjestys alkoi siis hitaasti murenemaan Itä-Euroopan maiden ryhtyessä etsimään omia teitään sosialismiin.

New York Timesin kirjoittelussa Itä-Euroopan destalinisaatiota seuranneet vuodet kuvattiin dynaamisen monimuotoisuuden aikana. Kirjoitukset pyrkivät korostamaan alueen monipuolisuutta, ja purkamaan myös totalitaristista myyttiä kommunismista voimana, joka pyyhkisi Itä-Euroopan maiden vanhat kulttuurit alleen. Stalinismin ajan pahimmat pelot Itä-Euroopan maiden täydellisestä muodonmuutoksesta eivät selvästikään vaikuttaneet käyneen toteen ja lehti pyrki yhä enenevässä määrin esittämään kommunistisen Itä-Euroopan nimenomaan eurooppalaisena alueena, jossa vanhat traditiot jatkuivat elinvoimaisina autoritäärisistä hallinnoista huolimatta.

New York Timesin pääkirjoitustoimittajiin lukeutunut John B. Oakes kuvaili Itä-Euroopan maiden kommunististen järjestelmien erikoisuuksia artikkelissaan ”Visit to Four Capitals of Communism” destalinisaation jälkimainingeissa heinäkuussa 1959. Yksi hänen kohteistaan oli Puola, jota Oakes piti jo vuonna 1959 yllättävän vapaamielisenä maana. Varsovassa Oakes pääsi jopa keskustelemaan paikallisten asukkaiden kanssa, mikä ei olisi muutamaa vuotta aiemmin stalinismin kaudella tullut kysymykseenkään. Erityisen näkyvä elementti Puolassa oli Roomalais-katolinen kirkko, jonka toimintavapaudet olivat kasvaneet vuodesta 1956 alkaen ja

191 Hanhimäki, Jussi (2010) – *Detente in Europe, 1962-1975*, s. 198-212

192 Loth, Wilfried (2010) – *The Cold War and social and economic history*, s. 514-516

jonka jäsenet saivat jopa toimia parlamentissa, kuten muuan Oakesin haastattelema poliitikko. Myös kulttuuri ja tiede saivat operoida yllättävän vapaissa olosuhteissa. Esimerkiksi Franz Kafkan byrokraattista poliisivaltiota satiirisesti kuvailevasta *Oikeusjutusta* tehty näytelmä keräsi huikeita yleisömääriä Varsovassa, ja kaikkialla oli käynnissä yleinen vilkas keskustelu modernista taiteesta ja filosofiasta. Myös Oakesin haastattelemat (kuitenkin nimettöminä esiintyneet) professorit kokivat nauttivansa ”tarpeeksi akateemista vapautta kokonaiseksi ihmisiäksi”.¹⁹³ Yleisesti ottaen destalinisoitu Puola vaikutti siis Oakesille sosialististen valtioiden mittapuulla modernilta, monimuotoiselta ja jopa liberaalilta, eikä kommunistinen järjestelmä ollut siellä enää lainkaan yhtä kaikkialle tunkeutuva, kuin stalinismin pimeimpinä hetkinä oli pelätty.

Oakes vieraili myös Itä-Berliinissä, Saksan demokraattisessa tasavallassa, jonka nimi oli hänestä yhtä harhaanjohtava kuin ”Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta” oli ollut 200 vuotta aiemmin. Oakesin mukaan Itä-Saksa oli ”kommunisoitu” (*communized*) paljon tehokkaammin ja pidemmälle kuin muut satelliitit, ja hän ennakoi jo minkälaisia ongelmia sen mahdollinen yhdistäminen läntisen Saksan kanssa tulisi muodostamaan. Hän raportoi luonnollisesti myös Itä- ja Länsi-Berliinin välillä vallitsevasta räikeästä ristiriidasta: toisella puolella loistivat kapitalismin neonvalot, uudet autot ja vaatteet, toisella puolella vallitsi sosialistinen harmaa todellisuus, joka ei tuonut esiin kommunististen maiden sinänsä kunnioitettavaa talouskehitystä. Raja oli vielä heinäkuussa 1959 helposti ylitettävissä jopa ilman henkilöllisyystodistuksia, ja 250 itäsaksalaista loikkasikin rajan yli päivittäin.¹⁹⁴

Varsovan kirjeenvaihtaja A.M. Rosenthal kuvasi puolestaan syksyn 1959 Tšekkoslovakiaa laajassa artikkelissaan ”Stalin Still Stands Over Prague”. Tšekkoslovakiolla meni tuolloin materiaalisesti yllättävän hyvin ja kulutustavaroita kuten ruokaa, vaatteita oli tarjolla sosialistisen leirin standardeilla runsaastikin. Rosenthalille kommunistinen Praha näyttäytyi epätodellisen kaksijakoisena: sen elintaso kehittyi ja sen katukahvilat raikuivat turmiollista jazzia, mutta joka puolella näkyi myös pelokkaita ihmisiä ja jopa heitä varjostavia salaisen poliisin miehiä, jotka olivat kuin toisesta todellisuudesta. Kaikkialla oli siten nähtävissä ristiriita kommunistisen hallinnon ja historiallisen, länteen sitoutuneen Tšekkoslovakian välillä.

¹⁹³ NYT, 26.7. 1959, Oakes, B. John – ”Visit to Four Capitals of Communism”, s. SM5

¹⁹⁴ Ibid.

Rosenthalille Tšekkoslovakian kommunistinen hallinto vaikutti pysyvältä ja kivenkovaalta. Yhä vanhalla paikallaan seisova valtava Stalinin patsas tarkoitti hänelle, että Tšekkoslovakia ei lähtisi mukaan Itä-Euroopassa vallitsevaan liberalisointiin, ellei Neuvostoliitto jostain syystä antaisi ensin esimerkkiä.¹⁹⁵ Rosenthalin näkemykset kuuluvat *Timesissa* varsin yleiseen ja pessimistiseen tulkintalinjaan, jonka mukaan Tšekkoslovakia oli Itä-Euroopan autoritaarisimpia maita ja lähtenyt kaikkein hitaimmin mukaan uudistustoimintaan. Näkemyksillä oli myös sinänsä uskottavat perustelut, sillä Tšekkoslovakia oli aluksi katsellut varovaisesti sivusta Itä-Euroopan liberalisointiaaltoa. Tšekkoslovakia aloitti kuitenkin jo muutaman vuoden päästä laajat taloudelliset uudistukset, ja yritti myös syvällisintä ja kunnianhimoisinta kommunismin reformia kohtalokkain seurauksin.

Sekä Oakesin, että Rosenthalin kuvaama vuoden 1959 Itä-Eurooppa oli monimuotoinen ja viriili. Molemmat toimittajat yrittivät tietoisesti murtaa perinteistä myyttistä kuvaa kommunistisista maista harmaina ja yksitoikkoisina toinen toistensa kopioina. Heille Itä-Euroopan maat erosivat toisistaan lähes yhtä paljon kuin Länsi-Euroopan demokratiat, eikä ylhäältä päin asetettu sosialistinen ideologia ja kulttuuri ollut syönyt pinnan alla vallitsevia länsimaisia traditioita. Vieläkin optimistisemmän kuvan Itä-Euroopan tilanteesta antoi esimerkiksi Anatole Shub artikkelissaan ”Moscow's Satellites in and Out of Orbit” maaliskuussa 1964. Shubin mukaan Itä-Euroopan maat eivät olleet ainoastaan onnistuneet säilyttämään perinteiset länteen sitoutuneet kulttuurinsa, vaan ne muovasivat jo omia kommunistisia järjestelmiään omiin suuntiinsa. Räikein esimerkki oli Shubille Unkari, jossa vieraileva saattoi käydä progressiivisen jazzin konsertissa ja syödä habsburgilaisessa ravintolassa, ja jossa kerrottiin Euroopan parhaat kommunisminvastaiset vitsit. Myös M.I. Rosenthalin ylempänä esittelemä synkkä ja pessimistinen kuva Tšekkoslovakiasta oli jo ehtinyt vanhentua, sillä Shub näki maan siirtyneen viidessä vuodessa Itä-Euroopan liberalisoinnin kärkimaaksi. Kaikesta monimuotoisuudesta ja liberalisoinnista huolimatta Itä-Euroopan maat olivat kuitenkin yhä kommunistisia, ja ulkopoliittikassaan ne (Romaniaa, Albaniaa ja tietenkin Jugoslaviaa lukuun ottamatta) olivat myös uskollisia Kremlin linjalle. Kremlin vaikutusvalta oli kuitenkin nyt merkittävästi heikentynyt, ja Shubin oli mahdoton arvioida kykenisikö se pitämään paketin kasassa nyt kun ongelmat olivat kärjistyneet myös Kiinan kanssa¹⁹⁶

195 NYT, 4.10. 1959, Rosenthal, A.M. – ”Stalin Still Stands Over Prague”, s. SM12

196 NYT, 15.3. 1964, Shub, Anatole – ”Moscow's Satellites in and Out of Orbit”, s. SM22

Toimittajien havainnot monimuotoistuvasta ja vapautuvasta Itä-Euroopasta osuvat yhteen niin kutsutun ”reformikommunismiin” aikakauden kanssa. 1960-luvun alussa kommunistisen maailman yhtenäisyys alkoi rakoilla kun Kiina ja Albania etäännyivät Neuvostoliitosta. Samaan aikaan Hruštšov ryhtyi syventämään destalinisaatiota. Nämä seikat yhdessä loivat ympäristön, jossa Itä-Euroopan maat saattoivat irtaantua Neuvostoliiton täydellisestä käskyvallasta. Suurin osa Itä-Euroopan maista aloitti varovaiset talouden uudistukset 1960-luvun alkupuolella, ja esimerkiksi Unkari meni niin pitkälle, että salli markkinoiden osallistua merkittävästi talouden organisoimiseen.¹⁹⁷ *New York Timesin* ulkomaankirjeenvaihtaja Henry Kamm veti maaliskuussa 1966, kaksi kuukautta ”satelliiteissa” matkustettuaan sellaisen johtopäätöksen, että marxilainen ideologia oli kuihtumassa Itä-Euroopassa. Talousuudistusten aikakaudella ajattelu oli kaikkialla pragmatisoitunut, ja ongelmiin haettiin nyt teknistä ratkaisua Marxin ja Leninin sanomisten sijaan. Päinvastoin, monet pitivät esimerkiksi Kiinan maolaisten ideologista puhdasoppisuutta ja kiihkomielisyyttä suurimpana mahdollisena vaarana maailmanrauhalle. Ideologian kuihtuminen näkyi kuitenkin myös maallisemmissä asioissa: tavallinen itäeurooppalainen oli kiinnostunut nykyään enemmänkin länsimaisesta kulttuurista, autoista tai vaikkapa Playboy -lehdistä.¹⁹⁸

Samalla kun virallinen ideologia menetti otettaan joutuivat kommunistiset hallinnot kamppailemaan uskontojen vaikutusta vastaan. Itä-Euroopan maista ainoastaan Albania kielsi uskonnon täysin. Suurin osa salli uskonnon harjoittamisen, joskin valtion ankaran kontrollin ja tarkkailun alaisena.¹⁹⁹ Uskonnon ja kommunismin välinen suhde toistui tärkeänä teemana myös *New York Timesissa* läpi kylmän sodan. Yleinen käsitys uskonnoista kommunistisissa maissa oli, että uskontoja ei ollut, tai niitä vainottiin ankarasti, ihmisten pitäytyessä ateistisessa marxismi-leninismiin maailmankuvassa. John Cogley pyrki marraskuussa 1966 julkaistussa artikkelissaan todistelemaan, että kommunistinen Itä-Eurooppa oli itse asiassa uskonnollisesti hyvinkin monimuotoinen ja elinvoimainen alue: esimerkiksi Itä-Saksassa oli jopa Kristillisdemokraattinen puolue ja vaikka se olikin hallinnon sätkynukke soti jo sen pelkkä olemassaolo tyypillistä ateistista ja uskontovihamielistä mielikuvaa kommunismista vastaan. Puolassa katolinen kirkko oli puolestaan erityisen vahvoilla ja se kykeni jopa esittämään omia

197 Swain, Geoffrey & Nigel (1998) – *Eastern Europe Since 1945*, s. 118-140

198 NYT, 28.3. 1966, Kamm, Henry – ”Ideology Withers in Eastern Europe”, s. 1 – Marxilaisen ideologian kuihtuminen (*withering away*) ilveilee kommunistien toistamalle fraasille, jonka mukaan kommunismin myötä ”valtio kuihtuu pois” (*withering away of the state*)

199 Swain, Geoffrey & Nigel (1998) – *Eastern Europe Since 1945*, s. 114-115

vaatimuksiaan valtiolle.²⁰⁰

Uskovaisen ihmisen elämä Itä-Euroopassa tuli vaikeaksi jos hänellä oli kiinnostusta poliittiseen toimintaan. Käytännössä uskovaisilla oli vaihtoehtoina joko pitää uskonsa ja pysyä poliittisesti passiivisina, mikä tuki kommunistien väitteitä, että uskonto oli poliittisesti passivoiva ja lamauttava voima. He saattoivat myös yrittää lähentyä kommunistista hallintoa, jossa taas oli riskinä ajautua kommunistien poliittiseksi pelinappulaksi, kuten DDR:n Kristillis-demokraattiselle puolueelle oli käynyt. Varsin mielenkiintoisena yksityiskohtana Cogley arvioi nuorien, alle 25-vuotiaiden kasvaneen kerta kaikkiaan ideologisesti välinpitämättömiksi. Hänen haastattelemansa nuoren prahalaisen miehen mukaan sekä puolue, että kirkko olivat ”vanhoille ihmisille”.²⁰¹

Yleisesti ottaen *New York Timesin* kirjoitukset Itä-Euroopan valtioista muuttuivat huomattavasti optimistisemmiksi destalinisaation ajoista 1960-luvun lopulle saakka. 1940-1950-lukujen rajun stalinismin aikaiset synkeät tulevaisuudennäkymät, joissa monimuotoisesta Itä-Euroopasta jauhettaisiin kommunistisella lihamyllyllä monoliittinen sosialistinen leiri, eivät näyttäneet toteutuvan alkuunsa. (ks. s. 30) Kommunismi ei siis vaikuttanut saavan otetta ihmisten mielistä, eikä sen enää uskottu muuttavan alueen perinteistä kulttuuria ja maailmankuvaa. Kommunismi näytti paremminkin päälle liimatulta ja väkinäiseltä järjestelmältä, jonka alla ihmiset säilyttivät kriittiset mielipiteensä, kuin myös vuosituhansia vanhat kulttuuriset ja henkiset yhteytensä läntiseen maailmaan. Äärimmillään, esimerkiksi vuosien 1956 ja 1968 konfliktien aikana osa tarkkailijoista arveli, että Itä-Euroopan kommunistiset järjestelmät olivat tulleet jopa tiensä päähän ja ne luhistuisivat kenties piankin.

1960-luvun loppua lähestyessä vaikutti myös selkeästi siltä, että maailmankommunismi ei kyennyt säilyttämään ideologista yhtenäisyyttään Stalinin jälkeisellä vapautuneella aikakaudella. Jugoslavian, Kiinan ja Albanian irtautumiset Moskovan johdon alaisuudesta herättivät spekulatiot koko Kreml-johtoisen kommunistisen järjestelmän murenemisestä. Yhtenäisyyden rakoilusta alkoi näkyä merkkejä myös monoliittiselta vaikuttavan Itä-Euroopan

200 NYT, 27.11. 1966, Cogley, John – ”Religion: God and Marxism in Eastern Europe”, s. E10

201 Ibid.

sosialistisen leirin sisällä, kun Romanian niskurointi tuli julkisuuteen 1960-luvulla. Romania ja Neuvostoliitto olivat ajautuneet erimielisyyksiin jo destalinisaation jälkeisinä vuosina. Romanian kommunistisen puolueen pääsihteeri Gheorghiu Gheorghiu-Dej ei halunnut, että Romaniasta tulisi vain kehittyneemmille sosialistisille maille raaka-aineita toimittava ja takapajuiseksi jäävä tehdas. Hänen johdossaan Romania lähti varovaisesti irtautumaan Neuvostoliiton vaikutuspiiristä. Vuonna 1964 Romanian kommunistinen puolue antoi julistuksen suhteestaan maailman kommunistiseen liikkeeseen, jota on pidetty suoranaisena ”Romanian itsenäisyysjulistuksena”.²⁰²

Ymmärrettävästi Romanian merkillinen itsenäinen asema nousi esiin toistuvasti myös maailmankommunismien hajanaisuudesta merkkejä etsineen *New York Timesin* artikkeleissa. Harry Schwartz kommentoi Romanian kommunistisen puolueen ”itsenäisyysjulistusta” toukokuussa 1964, kun asiakirja päätyi lehtimiesten käsiin. Hänen mukaansa sitä oli pidettävä merkittävänä nationalistisen kommunismin julistuksena. Julistus vaati ensinnäkin Kiinaa ja Neuvostoliittoa sopimaan riitansa, mutta merkittävämpänä seikkana se vaati kaikkien kommunististen puolueiden itsenäisyyttä. Sen mukaan ei ollut olemassa ”isä-puolueita” ja ”poika-puolueita” vaan tasa-arvoisten kommunististen puolueiden perhe.²⁰³ Tämänkaltaiset lausunnot olivat jyrkässä ristiriidassa virallisen teorian kanssa, jonka mukaan Neuvostoliitto johti edistyksellisimpänä sosialistisena valtiona kommunistista maailmaa, ja näin vallankumouksellinen retoriikka havaittiin luonnollisesti myös kommunismin hajoamisesta merkkejä etsivässä länessä välittömästi.

Vuonna 1965 Romanian johtoon nousi Nicolae Ceaușescu, joka ryhtyi syventämään maan itsenäistä ulkopoliittista linjaa. Länsimaissa kiinnostuttiin yhä enemmän tästä niskuroivasta sosialistisesta maasta, ja myös yhä useammat länsimaat lähensivät sekä kauppa-, että diplomaattisia suhteitaan sen kanssa.²⁰⁴ *New York Timesin* Jugoslavian kirjeenvaihtaja David Binder tarjosi laajan katsauksen itsenäistä tietään etsivään Romaniaan kesäkuussa 1965, kun Ceaușescu oli juuri noussut valtaan. Binderille Romanian uudistuksissa oli kyse paljon

202 Crowther, William (1998) – *Romania*, s. 190-200

203 NYT, 3.5. 1964, Schwartz, Harry – ”Independent Line Asserted by Rumanian Regime”, s. 16 (”There does not and cannot exist a 'parent' party and a 'son party,' [...] but there exists the great family of Communist and Workers parties, which have equal rights.”)

204 Fowkes, Ben (1995) – *The Rise and Fall of Communism in Eastern Europe*, s. 113-115

fundamentaalisemmasta myllerryksestä kuin muissa liberalisoituissa Itä-Euroopan maissa. Toki muutkin Itä-Euroopan maat olivat vapauttaneet sekä sisä- että ulkopoliittikkaansa, mutta Binderin tulkinta oli, että ne tunsivat Moskovan autonomialle määrittämät rajat, ja toimivat niiden puitteissa. Romania oli sen sijaan kerta kaikkiaan ottanut ohjat omiin käsiinsä, koska se uskalsi asettua vastahankaan Kremlin kanssa myös ulkopoliittikkassaan. Binder näki kuitenkin voimakkaita merkkejä itsenäisyyden ulottumisesta myös Romanian sisäpolitiikkaan. Taiteet olivat vapautuneet sosialistisen realismin määrittämistä standardeista, ja akateemikot olivat irtautumassa dogmatismien kahleista. Kukaan ei enää pelännyt joutuvansa keskitysleireille ja lisäksi elintaso oli alkanut kehittyä kiihtyvällä vauhdilla.²⁰⁵ Binderin kuvaus oli jopa *New York Timesin* optimistisissa Itä-Euroopan kuvauksissa poikkeuksellisen valoisa. Hänelle Ceaușescun Romania edusti reformikommunismien edistyksellisintä kärkeä, ja vain taivas näytti olevan rajana nyt, kun Romania oli osoittanut seisovan itsenäisen linjansa takana.

Ceaușescu tuli pian todistamaan Binderin kaltaisten optimistien näkemykset toiveuniksi. Vaikka Romania alkoikin noudattaa itsenäistä ulkopoliittikkaa säilytti se sisäpolitiikkassaan vanhat ja tutut stalinistiset metodinsa. Talouden ja poliittisen ilmapiirin uudistukset jäivät vain tilapäisiksi suojasään kausiksi, ja despoottinen Ceaușescu ryhtyi pian rakentamaan ympärilleen henkilökulttia, joka etsi vertaistaan koko kommunistisessa maailmassa.²⁰⁶ Binderin näkemykset jakavat toimittajat uskoivat, että syy Itä-Euroopan maiden takapajuisuuteen oli ollut ainoastaan Neuvostoliiton ylivallassa, ja että ongelmat ratkeaisivat kunhan maat pääsisivät määräämään itse omista asioistaan. Mutta Ceaușescu näytti maailmalle, että kommunistinen valtio ei ollut välttämättä kiinnostunut demokraattisista ja liberaaleista uudistuksista, vaikka olisikin irtautunut Neuvostoliiton ohjauksesta.

Optimismi Romanian suhteen ei kuitenkaan karissut nopeasti ja lännessä suorastaan riemastuttiin kun Romania uhmasi Neuvostoliittoa asettumalla julkisesti vastustamaan Tšekkoslovakian miehitystä syksyllä 1968. Romaniassa vierailulla käynyt C.L. Sulzberger jakoi Binderin optimismin. Hänen artikkelinsa suorastaan ylisti Ceaușescua, joka oli Tšekkoslovakiaa puolustaessaan osoittanut seisovansa kansainvälisen lain ja valtioiden

205 NYT, 6.6. 1965, Binder, David – ”Romania Declares a Sort of Independence”, s. SM48

206 Berend, Ivan T. (1996) – *Central and Eastern Europe, 1944-1993*, s. 131-136 (Juuri Romanian stalinistinen puhdasoppisuus sisäpolitiikassa pelasti sen Unkarin ja Tšekkoslovakian kohtaloilta.)

itseääräämisen puolella vastoin Kremlin ”ideologista paavia”. Ceaușescu ei uskonut, että kukaan kommunistisessa maailmassa voisi määritellä marxilaisuuden omakseen. Sulzbergerille nuorekas 50-vuotias Ceaușescu, joka rentoutui perheensä kanssa kaikessa hiljaisuudessa lukien runoutta ja pelaten shakkia, antoi itsestään rehellisen kuvan. Sulzberger myönsi, että Romania oli sisäpolitiikassaan uskollinen ortodoksiselle kommunismille, mutta näki siltikin, että vanhaa poliisivaltiota oltiin vähä vähältä purkamassa, ja että maan elintaso kasvoi yhä hitaasti mutta varmasti.²⁰⁷ Kaiken kaikkiaan hänen kuvauksensa romanialaisesta kommunismista ja sen ”vaatimattomasta” johtohahmosta oli erittäin valoisa, ja myös Romanian tulevaisuus vaikutti lupaavalta. Rärkeimmillään Sulzbergerin kaltaiset optimistiset kirjoittajat ajattelivat Romanian tulevan peräti näyttelemään merkittävää roolia prosessissa, jossa Itä-Euroopan kommunistinen ryhmittymä hajoaisi

Länsi-Euroopan kommunismi menettää viehätysvoimaansa

Heti toisen maailmansodan päätyttyä kommunismin leviäminen Länsi-Eurooppaan vaikutti todelliselta uhalta. Sodan hävittämä ja köyhdyttämä Eurooppa kaipasi tuskaisesti apua, ja kommunistien ohjelma valtioiden pikaiseksi teollistamiseksi ja kehittämiseksi vaikutti ymmärrettävän houkuttelevalta. Kommunistit saivatkin näyttäviä vaalivoittoja kaikkialla Euroopassa ja hetken pelättiin Italian tai Ranskan lipuvan vapailla vaaleilla kommunistisiksi. 1960-luvulle tultaessa pahimmat pelot länsieurooppalaisten kommunistipuolueiden mahdista alkoivat kuitenkin olla jo takana päin. Euroopan talouskasvu oli 1950-1960-luvulla ennennäkemättömän nopeaa. Kun täystyöllisyys vallitsi, elintaso kasvoi huimaa vauhtia ja uudet mielenkiintoiset kulutustuotteet vyöryivät markkinoille keskittyivät suuret massat viettämään mukavaa elämää. Samalla länsieurooppalainen demokratia vahvistui ja radikaalit liikkeet kuten kommunismi alkoivat menettää hohtoaan. Myös Unkarin vuoden 1956 kansannousun väkivaltainen tukahduttaminen vaikutti kommunismin vetovoimaan, ja se söi esimerkiksi Länsi-Euroopan älymystön uskoa ortodoksiseen, Kreml-johtoiseen kommunismiin.²⁰⁸

207 NYT, 8.11. 1968, Sulzberger, C.L. – ”Foreign Affairs: No Marxist Pope”, s. 46

208 Loth, Wilfried (2010) – *The Cold War and social and economic history*, s. 512-513

Länsieurooppalaiset kommunistiset puolueet olivat pysyneet alusta asti uskollisina Moskovassa laaditulle viralliselle opille. Edes vuoden 1956 destalinisaatio ja Unkarin miehitys eivät näyttäneet vaikuttaneen Länsi-Euroopan kommunistisiin puolueisiin pinnan alla kytenyttä identiteettikriisiä vakavammin, sillä puolueet kannattivat Varsovan liiton toimia lähes varauksettomasti. Ilman stalinismin raudanlujaa ideologista kuria Kremlin ote tytärpuolueistaan kuitenkin heikkeni, ja esimerkiksi Italian kommunistinen puolue (*Partito Comunista Italiano* - PCI) lähti varovaisesti etsimään omaa, autonomista linjaansa.²⁰⁹ Kiinan ja Neuvostoliiton välirikko aiheutti myös hankaluuksia, sillä koko kommunistista maailmaa yhdistävä marxilainen teoria alkoi näyttää yhä utopistisemmalta myös Länsi-Euroopan kommunisteille: jos doktriini oli ongelmaton ja yhtenäinen miksi siitä kuitenkin kiisteltiin jatkuvasti? Ranskan kommunistinen (*Parti communiste français* - PCF) puolue pysyi aluksi Neuvostoliiton ortodoksisen linjan vakaana kannattajana, mutta sekin ajautui vähitellen yhä läheisempiin väleihin Kremltiin kriittisesti suhtautuvien puolueiden kanssa. 1960-luvun puolessa välissä Länsi-Euroopan kommunististen puolueiden välille alkoikin vähitellen rakentua ryhmä, joka myöhemmin 1970-luvulla kehittyi Kremlin linjasta täysin irtaantuneiksi eurokommunisteiksi.²¹⁰

New York Times tarkkaili alusta lähtien tiiviisti myös länsieurooppalaisen kommunismin kehitystä, mutta 1960-luvulla myös sen pahimmat pelot läntisten kommunistien demokraattisesti suoritetuista vallankumouksista alkoivat haihtua. Destalinisaation myötä *Times* alkoi etsiä yhä enemmän ja enemmän merkkejä kommunismin ongelmista ja mahdollisesta hajaannuksesta myös Länsi-Euroopan kommunistien keskuudesta. Helmikuussa 1966 italialainen toimittaja Luigi Barzini tarkasteli Italian kommunistisen puolueen tilaa osuvasti nimetyssä artikkelissaan *Communism, Italian Style, Has Nowhere to Go*. Puolueen pitkäaikainen johtaja Palmiro Togliatti oli kuollut vuonna 1964 jättäen puolueen vaikeaan tilanteeseen. Puolue oli toki edelleen erittäin vahva. Sillä oli yli 1.6 miljoonaa jäsentä ja sen äänitorvi *L'Unita* kannettiin ainakin 200.000 kotiin. Puolue oli myös äärimmäisen varakas, hallitsi tiedotusvälineitä, ja mikä tärkeintä, koko Italian älymystö vaikutti sitoutuneen sen linjaan. Puolueen suunta oli kuitenkin hukassa. Katolinen kirkko ja Yhdysvaltain vastustus estäisivät lopulta aina kommunistien pääsyn todelliseen valtaan. Lisäksi talousihme oli nostanut myös Italian ylös köyhyydestä ja uusi, vaurastunut ja keskiluokkainen nuoriso oli

209 Bracke, Maud (2007) – *Which Socialism, Whose Détente?*, s. 50-76

210 Ibid. s. 84-92

korvannut vanhanaikaisen proletariaatin. Tämä uusi työväenluokka etääntyi puolueen perinteisestä marxilaisesta retoriikasta, vaikka se vielä kenties äänestikin sitä vaaleissa.²¹¹

Barzinin mukaan kommunistinen puolue keräsi valtavasti kannattajia koska Italia oli edelleen köyhä maa, eivätkä sen palvelut olleet riittäviä köyhimmälle kansanosalle. He saattoivat kääntyä ainoastaan kommunistisen puolueen puoleen. Mutta loppujen lopuksi kommunistisen puolueen tehtävänä oli vain säilyttellä omalla olemassaolollaan hallitusta, työnantajia ja Yhdysvaltoja, ja pitää Italia irti ”imperialistisista sodista”.²¹² PCI näyttäytyi Barzinille vahvana ja elinvoimaisena liikkeenä, jonka todellinen kulta-aika oli kuitenkin jo takana päin, ja joka paini suurien vaikeuksien keskellä. Sen valta ei perustunut kommunismin ideologian vetovoimaisuuteen vaan kansan tyytymättömyyteen, joka oli kuitenkin vauhdilla kehittyvässä Italiassa vähenemään päin.

Myös kommunismin tila Ranskassa kiinnosti, sillä juuri Ranskassa oli aina toiminut toinen Euroopan vahvoista kommunistisista puolueista. Puolueen rinnalle oli kuitenkin alkanut Ranskan yliopistoissa kehittyä uusi ja radikaali kommunismin muoto, joka vaikutti sekoittavan perinteiset asetelmat. Poliitiikan toimittaja Keith Bostford kuvaili Ranskan uutta, elitististä kommunistista liikettä marraskuussa 1966 artikkelissaan, joka kysyi *Why Students in France Go Communist?* Uudessa opiskelijakommunistien liikkeessä oli erikoista juuri sen elitistisyys: liikkeen jäsenet tulivat yläluokkaisista perheistä ja opiskelivat korkeakouluissa. Ranskan varsinainen kommunistinen puolue oli puolestaan taustaltaan hyvin työväenluokkainen. Bostfordin mukaan puolue oli ollut läpi historiansa liian dogmaattinen ja uskollinen Kremlin linjalle, ja alkoi maksamaan siitä karua hintaa nyt.²¹³

Artikkeli esitteli uudenlaisen nuoren ranskalaisen kommunistin arkkityypin: yliopistossa oikeustiedettä opiskeleva Paul B. pukeutui likaisiin leviksiin ja kulutti vapaa-aikansa lukemalla marxilaista teoriaa. Hänen kaltaisilleen radikaaleille kommunisteille jopa Neuvostoliittokin oli liian porvarillinen; kommunistien oli palattava alkuperäisille juurille. Paul edusti liikettä, jonka jäsenet olivat eläneet koko ikänsä turvallisessa ympäristössä, ja joka ei ollut ollut todellisen

211 NYT, 13.2. 1966, Barzini, Luigi – ”Communism, Italian Style, Has Nowhere to Go”, s. 218

212 Ibid.

213 NYT, 13.11. 1966, Bostford, Keith – ”Why Students in France go Communist?”, s. 280

proletariaatin tai massojen kanssa juuri missään tekemisissä. Jos he joutuvatkin vallankumouksellisessa toiminnassaan putkaan tuli ”isä maksamaan takuut” ja pelastamaan heidät pinteestä. Tällainen porvarillinen kommunismi oli jotain täysin erikoista, ja kaukana Kremlin ohjailemasta virallisesta politiikasta. Bostford arvelikin, että liike tulisi varmasti aiheuttamaan suuria vaikeuksia Ranskan kommunistiselle puolueelle ja samalla myös viralliselle Kremlin politiikalle Ranskassa.²¹⁴ Bostfordin sävyltään hyväntahtoisen kyyninen kirjoitus osui aikaan juuri ennen kuin Ranskan opiskelijaradikalismi kasvoi suoranaiseksi mellakoiksi vuonna 1968. Ranskan kommunistinen älymystö oli alkanut etäännyä Neuvostoliiton virallisesta marxismista jo aikoja sitten, ja erityisesti nuoremman polven älyköt kuten Daniel Cohn-Bendit villitsivät opiskelijoita kampuksilla uusilla äärivasemmistolaisilla ajatuksillaan.²¹⁵ Ranska ei ollut radikaaliudessaan yksin: 1960-luvun lopulla kaikkialla länsimaissa vahvistui ”uusvasemmistolainen” liikehdintä, joka näki vakiintuneet sosialistiset maat – erityisesti Neuvostoliiton – liian porvarillisina ja laiskoina, ja etsi esimerkkiä ”Chen”, Maon ja Ho Tši Minhin kaltaisten vallankumousjohtajien suorasta toiminnasta ja ideologisesta puhtasoppisuudesta.²¹⁶

Sekä Barzinin, että Bostfordin artikkelit näkivät länsieurooppalaisen kommunismin olevan vaikeuksissa, mutta erilaisista syistä. Italialainen kommunismi törmäsi katolisen kirkon sitkeään vastustukseen ja hyvinvoinnin kasvaessa rauhoittuvaan työväkeen. Ranskalainen kommunismi oli puolestaan aivan erilaisten haasteiden edessä. Radikalismista ei ollut suinkaan pulaa, vaan päinvastoin opiskelijoiden radikaali kommunismi tulisi ravistelemaan ja kenties jopa hajottamaankin ranskalaisen kommunismin leiriä. Kumpikaan kirjoittaja ei siten nähnyt kommunistien valtaantulolle lähitulevaisuudessa enää kovinkaan realistisia mahdollisuuksia kummassakaan maassa.

214 Ibid.

215 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 371-373

216 Westad, Odd Arne (2005) – *Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, s. 190-194

Tšekkoslovakia yrittää sosialismin uudistamista

1960-luvulla Itä-Euroopan maissa vallinnut reformikommunismien kehitys kulminoitui Tšekkosloviassa. Tšekkosloviakan yritys uudistaa kommunistista järjestelmäänsä voidaan nähdä ikään kuin viimeisenä ja äärimmäisenä vaiheena Hruštšovin käynnistämässä destalinisaatiossa. Prahan keväänä tunnetun uudistusprojektin tukahduttaminen tukahdutti kuitenkin samalla kaikki muutkin optimistiset yritykset reformoida kommunismia ja aiheutti ”shokin” myös läntisten kommunistien keskuudessa.

Tšekkoslovakia tuli 1960-luvun uudistuksiin mukaan myöhemmin kuin muut Itä-Euroopan maat, mutta sitäkin suuremmalla tarmolla. Maan henkinen ilmapiiri alkoi vapautua jo vuonna 1963 alkaneessa kirjoittajien liikehdinnässä, jonka yhteydessä myös kommunismille aina ongelmallinen Franz Kafka rehabiloitiin. Vuonna 1966 Tšekkoslovakia aloitti myös talouden uudistamisen kunnianhimoisella ohjelmalla ja oli enää vain ajan kysymys milloin uudistukset suuntautuisivat maan poliittiseen järjestelmään.²¹⁷ Tammikuussa 1968 pidetyssä Tšekkosloviakan kommunistisen puolueen kokouksessa uudistuspolitiikkaa jarruttanut pääsihteeri Antonín Novotný joutui viimein jättämään paikkansa ja hänen tilalleen nostettiin slovakialainen Alexander Dubček. Dubčekin johdolla Prahan kevät lähti vähitellen käyntiin. Maaliskuussa 1968 lehdistön aktiivinen sensurointi lakkautettiin, ja pian tiedotusvälineiden lausuntoja hillitsi enää heikentyvä käsitys itsesensuurista.²¹⁸

The New York Times seurasi Tšekkosloviakan tapahtumia innostuneena. Se näki Prahan kevään osana yleistä Kremlin vastaista liikehdintää, joka oli käynnissä Itä-Euroopan maissa. Kirjoituksissa kevät 1968 rinnastettiin vuoden 1956 tapahtumiin ja nähtiin Kremlin linjan vastaisena ”kommunismien kriisinä”. Esimerkiksi 23.3. 1968 julkaistu pääkirjoitus ”Fractured East Europe” yhdisti Tšekkosloviakan tapahtumat Puolassa tapahtuneisiin yhteenottoihin poliisien ja opiskelijoiden välillä, sekä Romanian ajamaan itsenäiseen ulkopolitiikkaan. *Timesille* Itä-Eurooppa näytti siis olevan kokonaisvaltaisesti ”halkeilemassa” ja Prahan kevät oli vain yksi osa tätä laajempaa prosessia. Toisaalta analogia vuoden 1956 kanssa herätti myös pelon Neuvostoliiton voimakkaista vastatoimenpiteistä. Sama pääkirjoitus kysyi, voisiko näiden maiden sisäinen liikehdintä johtaa lopulta samanlaiseen verilöylyyn kuin Imre Nagyn

217 Swain, Geoffrey & Nigel (1998) – *Eastern Europe Since 1945*, s. 140-141

218 Fowkes, Ben (1995) – *The Rise and Fall of Communism in Eastern Europe*, s. 118-124

uudistukset Unkarissa olivat johtaneet 12 vuotta aiemmin.²¹⁹

Tšekkoslovakiasta juuri palannut Harry Schwartz esitteli Tšekkoslovakian reformien taustoja ja nykyistä kehitystä artikkelissaan ”Prague's Revolution Within Revolution”. Uudistukset olivat edenneet nopeasti ja jo maaliskuussa 1968 – artikkelin kirjoittamishetkellä – Schwartzin haastattelema radiotoimittaja saattoi ylistää maan saavuttamaa sananvapautta. Hänen mukaansa pian Dubčekin valinnan jälkeen sensorit olivat lakanneet soittamasta lehtien toimituksiin ilmoittamaan poliittisista virheistä, ja niinpä lehdistö oli vähitellen ryhtynyt kokeilemaan ilmaisunvapauden uusia rajoja. Schwartzin vierailun ajankohtana historiallinen ironia oli jo valloillaan: kaikki muut lehdet, paitsi kommunistisen puolueen oma *Rude Pravo*, olivat niin täynnä räikeitä paljastuksia kommunistien väärinkäytöksistä ja uutisia vallankumouksen etenemisestä, että ne revittiin käsistä, ja ylimääräisistä sanomalehdistä käytiin vilkasta kauppaa mustassa pörssissä!²²⁰

Artikkelin lopuksi Schwartz spekuloi liberaalien uudistusten tulevaisuudennäkymillä, eikä hän vanhan liiton kommunismin asiantuntijaan osannut olla täysin optimistinen. Tšekkoslovakian mahdollinen demokratisointi ja talouden liberaalit uudistukset tulisivat aiheuttamaan suuria ongelmia, sillä täydellinen demokratia tarkoitti, että esimerkiksi kapitalismin palauttaminen saattoi olla legitiimi poliittinen päämäärä. Kommunististen talousrakenteiden purkaminen taas tarkoitti Schwartzin mukaan tuhansia irtisanomisia, mikä aiheuttaisi täystyöllisyyteen tottuneessa maassa vakavia ongelmia. Suurin mysteeri oli kuitenkin Neuvostoliiton suhtautuminen Tšekkoslovakian uuteen linjaan, ja ainoastaan se ratkaisisi lopulta koko projektin kohtalon.²²¹

Prahan kevättä tarkasti seurannut Tad Szulc kutsui puolestaan Tšekkoslovakian tapahtumia ”sosiaalidemokraattiseksi vallankumoukseksi”, ja kyseenalaisti koko ”marxismien inhimillistämisen” projektin. Hän arveli, että Tšekkoslovakiassa oltiin paremminkin pyyhkimässä koko kommunismia historiaan.²²² Tämä näkyi hyvin esimerkiksi maan kulttuurielämässä, jota Szulc

219 NYT, 23.3. 1968, ”Fractured East Europe”, s. 30

220 NYT, 31.3. 1968, Schwartz, Harry – ”Prague's Revolution Within Revolution”, s. SM28

221 Ibid.

222 NYT 19.5. 1968, Szulc, Tad – ”A Heady Taste of Freedom”, s. E2

kuvasi tarkemmin 28. toukokuuta 1968. Yksi konkreettisesti näkyvimpiä ilmiöitä olivat pitkäkaulusiset villapaidat (*turtleneck sweater*), joihin älymystö ja jopa puolue-eliitti olivat ryhtyneet pukeutumaan. Niistä oli Szulcin mukaan muodostunut eräänlainen kulttuurisen vallankumouksen symboli. Kulttuurieliitti oli kääntynyt pois sosialistisesta realismista kohti länttä jo aiemmin, ja Szulc piti tämän päivän Prahaa suorastaan länsimielisenä kaupunkina. Myös nationalismin ilmentymät olivat kaikkialla nähtävissä. Konserttisaleissa soitettiin Bedrich Smetanan ”maamme -laulua” ja näytelmät käsittelivät hyvin arkaluontoisiakin aiheita, kuten esimerkiksi tšekkoslovakialaisten legioonalaisten taistelua Venäjän kommunisteja vastaan vuonna 1918.²²³

Vaikka toimittajien kuvaukset Tšekkoslovakiasta olivat täynnä rohkaisevia ja positiivisia esimerkkejä kaikkialle ulottuvasta liberalisoinnista, pysyivät heidän näkemyksensä varovaisina. Vuosi 1956 ja Itä-Euroopan maiden protestiliikkeiden väkivaltainen tukahduttaminen oli yhä *New York Timesin* toimituksen muistissa, ja pelko sen toisinnosta nousi esiin toistuvasti. Niinpä Tšekkoslovakian yritykseen rakentaa ihmiskasvoista sosialismia ei uskallettu suhtautua varauksettoman optimistisesti. Myös Neuvostoliitto ja muut Varsovan liiton maat tarkkailivat Tšekkoslovakian tapahtumia ymmärrettävän levottomina. Ne kokoontuivat heinäkuussa Varsovaan pohtimaan kuinka tilanteessa olisi edettävä. Tšekkoslovakia oli luonnollisesti kutsuttu paikalle, mutta Dubček kieltäytyi saapumasta. Varsovan kokous antoi 15. heinäkuuta uhkaavan julistuksen, jossa varoiteltiin Tšekkoslovakian olevan ajautumassa pois sosialismista. Ukaasia säikähtänyt Tšekkoslovakia aloitti pian kahdenväliset neuvottelut Neuvostoliiton kanssa Čierna nad Tisoussa. Osapuolet pääsivätkin vielä tässä vaiheessa jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen, ja neuvostojohto antoi uudistajien jatkaa Tšekkoslovakian johdossa. Reformit kuitenkin jatkuivat Tšekkoslovakiassa kuten ennenkin Kremlin käydessä yhä kärsimättömämmäksi.²²⁴

Vielä 18. elokuuta – kaksi päivää ennen Varsovan liiton hyökkäystä – Tšekkoslovakian selviämiseen jaksettiin uskoa. Esimerkiksi tunnettu Neuvostoliiton tuntija, historioitsija Robert Conquest pohti maailmankommunismien tulevaisuudennäkymiä Prahan kevään näkökulmasta lähes akateemisessa artikkelissaan ”Communism Has to Democratize or Perish”. Hänen

223 NYT, 28.5. 1968, Szulc, Tad – ”Cultural Life in Prague is Thriving Amid Change”, s. 6

224 Fowkes, Ben (1995) – *The Rise and Fall of Communism in Eastern Europe*, s. 129-132

ydinajatuksensa oli, että demokratia ei ollut totalitarismia parempi järjestelmä eettisistä syistä, vaan koska sen avulla yhteiskunta yksinkertaisesti voitiin organisoida paremmin. Autoritaariset hallinnot ajautuivat väkisinkin ”älylliseen kuolemaan” (*mental deadness*), ja niinpä kommunismin oli pitkässä juoksussa joko uudistuttava tai tuhouduttava. Ongelma oli, että oikeasti demokraattinen monipuoluevaltio lakkaisi käytännössä olemasta kommunistinen, sillä itse Lenin oli tarkoin määritellyt, että kommunistisia valtioita voi hallita vain ja ainoastaan kommunistinen puolue. Tšekkoslovakiaa oli siten tarkasteltava eräänlaisena ennakkotapauksena, jossa kommunismin uudistumiskyky pantiin koetukselle. Mikäli se ei selviäsi uudistuksista, se tulisi pitkässä juoksussa katoamaan.²²⁵

Neuvostoliitto ei ollut halukas kokeilemaan. Myöhään elokuun 20. päivän iltana Varsovan liiton panssarit viimein vyöryivät Tšekkoslovakiaan ja Dubček ja muut uudistusmieliset johtajat pidätettiin ja kuljetettiin Moskovaan.²²⁶ Moskovassa käytyjen ”neuvottelujen” jälkeen Dubček palasi maahan edelleen muodollisesti kommunistisen puolueen ja siten koko maan johtajana, mutta muutoin murrettuna miehenä. Tämä oli osa ”normalisointiprosessia”, jossa maa palautettiin vanhaan järjestykseen, ja uudistusmielinen johto korvattiin vähitellen Kremlin myötäilevillä kovan linjan kommunisteilla. Normalisointi täydellistyi huhtikuussa 1969, kun Dubček joutui viimein eroamaan, ja hänet korvasi Gustáv Husák.²²⁷

Tšekkoslovakian miehitys ja normalisointi tulivat järkytyksenä kaikkialla maailmassa, ja jopa länsimaiset kommunistit, jotka olivat aiemmin suhtautuneet Unkarin miehitykseen hyväksyvästi tuomitsivat sen jyrkästi. Myös *New York Timesin* linja oli luonnollisesti hyvin kriittinen. Harrison Salisbury tulkitsi pian vallankaappauksen jälkeen 25. elokuuta tapahtumat niin, että Tšekkoslovakian miehitys oli ainoastaan syventänyt jo pitkälle kehittyntä hajaannusta kommunistisessa maailmassa. Kiina, Jugoslavia ja Romania olivat tuominneet miehityksen, ja jopa Ranskan ja Italian suuret kommunistipuolueet olivat liittyneet Kremlin linjaa vastustavien joukkoon. Salisburyille Neuvostoliitto näytti nyt hyvin yksinäiseltä ja eristäytyneeltä kommunistisessa maailmassa, ja sen yritys pitää kommunistista maailma väkisin yhtenäisenä oli ainoastaan nopeuttanut liittouman hajoamista.²²⁸ Miehityksen

225 NYT, 18.8. 1968, Conquest, Robert – ”Communism Has To Democratize or Perish”, s. SM22

226 Fowkes, Ben (1995) – *The Rise and Fall of Communism in Eastern Europe*, s. 129-132

227 Ibid. s. 395-397

228 NYT, 25.8. 1968, Salisbury, Harrison E. – ”Russia Splits the Communist World”, s. E1

vaikutukset eivät olleet siten ainoastaan negatiiviset, vaan sillä saattoi olla syvällisempi merkitys koko maailmankommunismien tulevaisuudelle. Kenties Neuvostoliitto oli invaasiollaan vain nopeuttanut Conquestin uumoilemaa kommunismin tuhoutumista?

Neuvostoliiton asiantuntija Albert Parry arveli samaan tapaan kuin Robert Conquest, että miehityksen syynä oli ollut juuri Tšekkoslovakian lipuminen kohti monipuoluedemokratiaa, joka oli vastoin Leninin perimmäisiä opetuksia. Tšekkoslovakia, joka ei ollut enää kommunistisen puolueen täydessä hallinnassa olisi saattanut alkaa etäännyä sosialismista – keskusteluahan oli jo avattu esimerkiksi yksityisomaisuuden laillistamisesta – mikä oli estettävä. Parry arveli Kremlin pelkäävän, että pahimmassa tapauksessa Prahan kevään vaikutus saattaisi levitä dominopalikoiden tavoin myös muihin sosialistisen leirin maihin, missä Parry näki jonkinlaisen analogian Yhdysvaltain oman Vietnamin sodan kanssa.²²⁹ Miehitystä pidettiin siten yhdistelmänä sekä reaali politiikkaa, että puhtasoppista marxismileninististä kommunismin teoriaa. Sen välitön seuraus oli ollut demokraattisen kommunismin ja kommunismin uudistamisen tukahduttaminen. Neuvostoliitto oli hankkinut itselleen lisää aikaa, mutta pitkässä juoksussa sen nähtiin yhä useammin jo syksyllä 1968 kaivavan omaa hautaansa.

229 NYT 1.9. 1968, Parry, Albert – ”Why Moscow Couldn't Stand Prague's Deviation”, s. SM5

4. 1968 - 1985: Suuri, mahtava ja pysähtynyt kommunismi

Prahan kevään tukahduttaminen oli merkittävä käännöskohta kommunismin historiassa. Se lopetti Hruštšovin aikakaudelta lähtien vallinneen reformikommunismin kauden, sillä Neuvostoliitto oli antanut nyt Itä-Euroopan maille selkeän viestin, ettei kommunismin demokratisointiin ollut syytä ryhtyä. Opetus institutionalisoitui niin kutsutussa Brežnevin opissa, jonka mukaan sosialististen maiden tuli auttaa toinen toisiaan säilyttämään sosialismi – tarpeen vaatiessa jopa asevoimin. Kun Brežnevin opista tuli virallinen osa Neuvostoliiton politiikkaa katosi Itä-Euroopan mailta sekä kiinnostus, mutta myös loputkin mahdollisuudet kommunismin uudistamiseen sisältä päin. Ne siirtyivät pysähtyneisyyden aikaan, jolloin ideologinen innostus ja suuret tulevaisuudenvisiot alkoivat muuttua teennäisiksi ja hautautua reaali politiikan alle.

1960-luvun lopulta 1980-luvun alkuun *New York Timesin* suhtautumisesta kommunismiin on löydettävissä kaksi päällekkäistä kehityskulkua. Ensinnäkin *New York Timesin* kylmän sodan alkupuolen rooli valtion tukena menetti viimeisetkin piirteensä, ja myös vanha vastuullisuus valtiovaltaa kohtaan haudattiin lopullisesti. Vietnamin sodan ja erityisesti Watergate-skandaalin myötä *Times* menetti uskonsa moraalisesti selkärankaisiin ja luotettaviin johtajiin, ja lehti alkoi paremminkin profiloitua kriittiseksi tarkkailijaksi, joka etsi hallituksen väärinkäytöksiä ja nousi sen politiikkaa vastaan kaikkialla, missä näki sen aiheelliseksi.²³⁰ Samaan aikaan ideologiat alkoivat menettää merkitystään *Timesin* kylmää sotaa käsittelevissä artikkeleissa. Lehden kirjoitukset tarkastelivat maailmaa yhä enemmän maailmanpolitiikan realististen teorioiden tarjoaman viitekehyksen valossa, jonka mukaan valtiot tavoittelivat ensisijaisesti vain omia etujaan ja oman vaikutusvaltansa lisäämistä. Ideologiat tarjosivat sen sijaan vain eettiset perustelut, joilla suurvaltapolitiikka voitiin tehdä suuren yleisön silmissä legitiimiksi. *New York Times* alkoi siten taipua esimerkiksi näkemyksen taakse, että kommunismin levittäminen ei ole enää Neuvostoliiton tärkeimpänä agendana vaan maan ulkopoliittiset liikkeet oli tulkittava geo- ja suurvaltapolitiittisiksi toimiksi, joilla se pyrki pönkittämään omaa valta-asemaansa.

230 Walker, Martin (1982) – *Powers of the Press*, s. 227-229

Merkkejä kommunistisen maailman ideologisesta kuihtumisesta löydettiin jo kriittisenä keväänä 1969, jolloin maailma pidätti henkeään kun Neuvostoliiton ja Kiinan välisen rajaselkkauksien pelättiin laajenevan sosialististen maiden sisäiseksi ydinsodaksi. *New York Timesille* usein kolumneja kirjoittava jugoslavalainen toisinajattelijakommunisti Milovan Djilas arvioi maailmankommunismia tilaa artikkelissaan *There'll Be Many Different Communism's in 1984*. Hän pyrki katsomaan tulevaisuuteen vertailukohtanaan George Orwellin visio maailmasta kolmen totalitaarisen valtion käsissä vuonna 1984. Djilasin mukaan maailmankommunismi oli nyt Tšekkoslovakian miehityksen ja Kiinan ja Neuvostoliiton rajasodan myötä täydellisessä hajaannuksen tilassa. Itä-Euroopassa toteutuvaan kommunistiseen utopiaan uskovat kommunistijohtajat voitiin nykyään ”laskea yhden käden sormilla”, mutta myös itse Neuvostoliitto oli ideologisesti täysin pysähdyksissä. Siitä oli Tšekkoslovakian miehityksen myötä tullut ”imperialistinen valta” ideologisen vallan sijaan, eikä esimerkiksi uusia luovia marxilaisia ajattelijoita ollut näköpiirissä lainkaan. Koska ideologia oli alkanut kuihtumaan, tulisi valta luisumaan vähitellen armeijan käsiin, ja Orwellin kirjan povaamana vuonna 1984 armeija pitäisi jo heikentyneitä puoluevaltioita käsissään kaikkialla kommunistisessa maailmassa, samalla kun hallinnon vastainen vastarinta kasvaisi hiljalleen.²³¹ Djilas näki siis kommunismin tulevaisuuden kovin synkässä valossa. Hänen mukaansa kommunistien usko ideologiaan ja sen utopiaan oli alkanut kuolla jo 1960-luvun lopulla, ja vuonna 1984 siitä olisi jäljellä vain kalpea aavistus. Juuri Djilasin artikkelin kaltaiset spekulatiot kommunismin ideologisesta kuihtumisesta muodostuivat pian hallitsevaksi teemaksi lehden kommunismia koskevassa kirjoittelussa.

Saman päivän lehdessä myös Harry Schwartz ennusti, että tulevaisuuden historioitsijat näkisivät todennäköisesti vuoden 1969 käänntekekeväänä kommunismin historiassa. Rajasota oli ollut vain kriittisin jäävuorenhuippu kaikista kommunistisen maailman sisäisistä kiistoista, sillä maailman kommunistit olivat riidelleet tapaamisissaan näyttävästi koko kevään. Schwartzin mukaan kommunistiselta leiriltä puuttui nyt tyystin Stalinin aikojen kaltainen yhteinen ideologia ja luottamus Kremlin päätöksiin. Se oli hajonnut lukemattomiin erilaisiin lahkoihin, joita yhdisti lähinnä ainoastaan Yhdysvaltojen ja kapitalismin vastustaminen.²³²

231 NYT, 23.3. 1969, Djilas, Milovan – ”There'll Be Many Different Communism's in 1984”, s. SM28

232 NYT, 23.3. 1969, Schwartz, Harry – ”Crossroads for World Communism”, s. E4

Huolimatta vuoden 1969 ”kommunismien kriisistä” ja Djilasin kaltaisten kirjoittajien apokalyptisista ennustuksista maailmankommunismi ja erityisesti Neuvostoliitto näyttivät 1970-luvulla vyöryvän eteenpäin – jopa vahvempana kuin koskaan aiemmin. Vuoden 1973 öljykriisi nosti raakaöljyn hintoja jopa 400 %, minkä seurauksena länsimaat ajautuivat taloudellisen taantumun ja suurtyöttömyyden syövereihin. Neuvostoliitto, josta oli vain muutama vuotta aiemmin kehittynyt yksi maailman suurimmista öljynviejistä näytti öljykriisin edessä puolestaan yhtä vankkumattomalta kuin 1930-luvun laman aikaan. Öljykriisin aiheuttaman taloudellisen kaaoksen lisäksi länsimaita, ja erityisesti Yhdysvaltoja vaivasi myös syvenevä moraalinen kriisi. Yhdysvaltojen vuosia jatkunut ja epäonnistuneeksi tuomittu Vietnamin sota päättyi lopulta kyseenalaiseen rauhaan vuonna 1973, mikä tulkittiin helposti niin, että vapaan maailman puolustaja ei ollut onnistunut kukistamaan alkeellisen kehitysmaan talonpoikaisarmeijaa. Pian rauhan jälkeen Richard Nixon joutui eroamaan Watergate-skandaalin vuoksi virastaan, mikä oli vakava isku myös mielikuvalle oikeudenmukaisesta ja hyvästä vapaasta maailmasta: sen johtajatkin näyttivät epäluotettavilta ja moraalittomilta. Öljyvoittoja takova Neuvostoliitto siirtyi puolestaan ripeän kasvun kauteen.²³³ Se saavutti 1970-luvun alussa Yhdysvallat viimeinkin myös arsenaalinsa koossa.²³⁴

Juuri tätä taustaa vasten maailmasta oli 1970-luvulla tullut *New York Timesin* silmissä kylmän sodan kahtiajakoa monimutkaisempi paikka. Sitä ei voinut jakaa yksinkertaisesti ”hyvään” vapaaseen maailmaan ja ”pahoihin” kommunisteihin, koska lehti itsekin oli jo menettänyt uskonsa Yhdysvaltain hallitukseen. Mitä pidemmälle 1970-luku eteni, sitä pienemmän merkityksen ideologia sai lehden kirjoituksissa ja erityisesti sen maailmanpolitiikkaa käsittelevissä tulkinnoissa.

Kommunismi ja kapitalismi näyttivät 1970-luvun alkupuolella olevan ainakin ”kovan vallan” mittareilla lähes tasaväkisiä kilpakumppaneita. Vuonna 1969 virkaan astuneen presidentti Nixonin ja hänen neuvonantajansa Henry Kissingerin realistinen ulkopolitiikka nojasikin oletukseen, että Yhdysvaltain suhteellinen valta maailmassa oli heikentynyt merkittävästi. Perinteisen vastakkainasettelujen maailmankuvan sijaan Nixon lähti tavoittelemaan rauhanomaista ratkaisua kylmän sodan kiistoihin, ja 1970-lukua ja erityisesti sen alkupuoliskoa

233 Kotkin, Stephen (2008) – *Armageddon Averted: The Soviet Collapse 1970-2000*, s. 10-30

234 Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. s. 370-373

kutsutaan liennytyksen (*détente*) aikakaudeksi. Eräänlaisena liennytyksen kulminaatiopisteenä pidetään usein vuonna 1975 Helsingissä järjestettyä ETYK-kokousta (Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi), jossa kylmän sodan osapuolet löivät lukkoon kylmän sodan asetelmat ja rajalinjat loukkaamattomina, minkä Neuvostoliitto koki selkeänä voittonaan. ETYK tarkoitti, että länsimaat olivat joutuneet myöntämään kommunismin tulleen jäädäkseen. Neuvostoliitto ja sen kommunistiset satelliitit joutuivat kuitenkin allekirjoittamaan myös sopimuksen kohdan, ”kolmannen korin”, joka takasi kaikille kansalaisille ihmisoikeudet.²³⁵

ETYK -kokouksessa annettu Helsingin julistus tuli välittömästi *New York Timesin* analysoitavaksi heinäkuussa 1975. Pariisista Euroopan asioita kommentoivan Flora Lewisin mukaan Helsingin julistus ei tuonut mukanaan juurikaan mitään uutta kylmän sodan perusasetelmiin. Se lähinnä ratifioi rajat, joihin armeijat pysähtyivät vuonna 1945, mutta ei tulisi lopettamaan kylmää sotaa, eikä vähentämään jännitteitä Euroopassa.²³⁶ Kaikki eivät suhtautuneet julistukseen yhtä rauhallisen vähättelevästi. Läntisen liittouman alennustila ja Neuvostoliiton kasvava vaikutusvalta korostuivat esimerkiksi Sulzbergerin artikkelissa, joka kommentoi Etykin tuloksia hyvin kriittiseen sävyyn. Helsingin sopimus oli hänestä selkeä voitto Neuvostoliitolle, ja jo sopimuksen laatiminen ”suomettuneen Suomen” maaperällä kuvasi kylmän sodan vallitsevia voimasuhteita. Karl Marxin Kommunistiseen manifestiin viitaten Sulzberger näki Eurooppaa uhkaavan kommunismin sijaan suomettumisen: ”A spectre is haunting Europe – the spectre of Finlandization”.²³⁷

Helsingin sopimuksen myötä länsimaat olivat luvanneet olla puuttumatta kommunistisen leirin asioihin, mutta ne eivät kyenneet vastaamaan kommunistien haasteisiin enää edes Länsi-Euroopassa, kuten esimerkiksi Portugaliin noussut marxilainen hallitus oli osoittanut. Sopimuksen kolmatta koria ja sen vaatimuksia vapaasta liikkuvuudesta ja ihmisoikeuksista Sulzberger piti täysin merkityksettömänä, eikä jaksanut kommentoida koko aihetta sen enempää.²³⁸ Sulzbergerille koko Helsingin sopimus oli siten lähinnä kruununjalokivi Neuvostoliiton voittoisassa ulkopoliitikassa. Yhdysvallat ja sen läntiset liittolaiset olivat menettämässä otettaan kommunismin patoamisessa, ja vapaan maailman tulevaisuus näytti

235 Schulzinger, Robert D. (2010) – *Détente in the Nixon-Ford years, 1969-1976*. s. 373-394

236 NYT, 27.7. 1975, Lewis, Flora – ”Not a Treaty, but a Declaration of Intentions in Europe”, s. E1

237 NYT, 30.7. 1975, Sulzberger, C.L. – ”What's Yours Is Negotiable”, s. 33

238 Ibid.

epävarmalta jos liennytyksen mekaniikan annettaisiin jatkua, ja jos länsi jatkaisi alati vahvistuvan Neuvostoliiton mielistelyä. Puhtaan kommunismin uhan oli siten korvannut suomettumisen, lisääntyvän neuvostomyönteisyyden levittäytyminen sekä Eurooppaan että laajemmin koko maailmaan.

Kaikesta huolimatta kolmannen korin mukaisia muutoksia alettiin välittömästi etsiä Neuvostoliitosta ja muista kommunistisista maista, mutta ainakin *New York Timesin* Moskovan kirjeenvaihtaja Christopher Wren suhtautui koko asiaan hyvin pessimistisesti. Vaikka suuret neuvostoliittolaiset lehdet olivatkin yllättävästi julkaisseet koko Helsingin sopimuksen ei suurempia muutoksia ollut odotettavissa. Wren arveli, että Neuvostoliitto ottaisi lähinnä kaiken irti sopimuksen epämääräisistä sanamuodoista, mutta ei tekisi mitään todellisia uudistuksia.²³⁹ Wren tarkasteli aihetta uudelleen puoli vuotta myöhemmin helmikuussa 1976, mutta edistystä oli tapahtunut hyvin vähän, jos sitäkään. Hänen mukaansa ongelmana oli, että Neuvostoliitto näki sopimuksen lujittaneen Euroopassa vallitsevan status quon, kun taas lännen mukaan sopimuksen oli tarkoituksena alkaa murtaa vallitsevia olosuhteita.²⁴⁰

Vuonna 1975 Neuvostoliitto vaikutti olevan valtansa huipulla ja ETYK:in saavutukset nähtiin usein Yhdysvaltain arvovaltatappiona, joka alkoi syömään liennytyspolitiikan uskottavuutta. Myös *New York Times* suhtautui Helsingin sopimukseen kriittisesti ja näki sen vaarallisena Neuvostoliiton mielistelynä. Ihmisoikeuksia painottavan sopimuksen kolmannen korin merkitystä ei heti kokouksen jälkimainingeissa vielä ymmärretty. Julistus alkoi kuitenkin heti vaikuttaa rautaesiripun takana, ja nykytutkimus näkee sen jopa merkittävänä osana kehitystä, joka lopulta syöksi kommunistiset hallitukset vallasta.²⁴¹

4.1. Maailmanvallankumouksen verkkainen tahti

Vaikka Neuvostoliitto vaikutti vahvalta oli toisen maailmansodan innoittama kommunististen vallankumousten vyöry kuluttanut viimeisetkin energiansa loppuun 1970-luvulle tultaessa. Kuuba oli liittynyt viimeisenä jäsenenä sosialistiseen leiriin vuonna 1959, minkä jälkeen

239 NYT, 20.8. 1975, Wren, Christopher – ”Rights in Soviet – A Fading Hope”, s. 14

240 NYT, 22.2. 1976, Wren, Christopher – ”So Far, the Helsinki Accords Have Not Opened Soviet Doors”, s. E3

241 Schulzinger, Robert D. (2010) – *Détente in the Nixon-Ford years, 1969-1976*. s. 373-394

maailmanvallankumous näytti miltei pysähtyneen paikalleen. 1960-luvulla voimistunut dekolonisaatio oli vaikuttanut aluksi siunaukselliselta kommunisteille, jotka näkivät siinä oivan valtatyhjiön, jonka suuntaan laajentaa vaikutusvaltaansa. Kolmannen maailman valtiot eivät kuitenkaan innostuneet kommunismista ja useat Neuvostoliitolta apua saavat maat kuten Egypti jopa kielsivät kommunististen puolueiden toiminnan.²⁴²

Hidasta kehitystä kuitenkin tapahtui: syyskuussa 1970 kommunistien ehdokas Salvador Allende voitti presidentinvaalit Chilessä ja hänen johtamansa kansanrintamahallitus (*Unidad popular*) nousi maan johtoon ryhtyen toteuttamaan marxilaista ohjelmaansa.²⁴³ *New York Timesin* pääkirjoitus kommentoi Allenden voittoa vakavaan, mutta rauhalliseen sävyyn. Sen mukaan tapahtunut oli ennennäkemätöntä sekä Etelä-Amerikassa, että koko maailmassa: marxilainen liittouma oli voittanut vaalit selvästi huolimatta siitä, että se ei ollut piilotellut vaaliohjelmassa vallankumouksellisia tavoitteitaan! Kirjoitus toivoi Yhdysvaltojen pitävän ”näppinsä erossa” (*hands off*) maan tapahtumista ja seuraavan niitä maltillisesti sivusta, sillä marxilaisuudestaan huolimatta Allenden hallitus oli Chilen kansan valitsema.²⁴⁴

Times siis kunnioitti Chilen vaalien tulosta ja jatkoi maan tapahtumien seuraamista kiinnostuneena. Olihan kyseessä historian ensimmäinen demokraattisten vaalien kautta syntynyt marxilainen hallinto, ja siten eräänlainen uusi koe kommunismin ja demokratian yhdistämisestä. Suhtautumisessaan Allenden Chileen *Times* pyrki pysymään neutraalina ja vältteli kommunismiin liittyvien kauhukuvien maalailua. Esimerkiksi Joseph Novitski analysoi Chilen yksivuotisia saavutuksia lokakuussa 1971 sävyllään varsin objektiivisessa kirjoituksessa, joka kuvasi maan siirtymävaihetta sosialismiin demokraattisia keinoja käyttäen. Novitskille Chile näyttäytyi erikoisena yhdistelmänä sosialistista politiikkaa ja kapitalistista taloutta, sillä talouden uudistukset eivät olleet päässeet vielä täyteen vauhtiinsa. Ne kuitenkin etenivät tasaisen varmasti ja amerikkalaisten yhtiöiden olot Chilessä olivat tulleet yhä tukalammaksi, erityisesti kun Allenden hallitus oli siirtynyt kansallistamaan maan kuparikaivoksia.²⁴⁵ Kriittisyyden ja uhkakuvien luomisen sijaan sijaan Novitskin kirjoitusta luonnehti paremminkin skeptisyys: kykenisikö Allenden hallinto todella tarttumaan latinalaista

242 Latham, Michael E. (2010) – *The Cold War and the Third World, 1963-1975*, s. 260-267

243 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 407

244 NYT, 6.9. 1970, ”Marxist Victory in Chile”, s. 110

245 NYT, 10.10. 1971, Novitski, Joseph – ”Marxist Chile After One Year”, s. F1

Amerikkaa vaivaaviin rakenteellisiin ongelmiin ja kääntämään marxilaisin keinoin Chilen nousuun?

Toiset kirjoitukset suhtautuivat jopa suopeasti Chilen ”äänestettyyn vallankumoukseen”, kuten Sara Davidsonin artikkeli ”Living Through Allende Revolution”, joka tarkasteli Chilen tapahtumia samoihin aikoihin chileläisen perheen näkökulmasta. Davidson esitti Allenden Chilen historiallisena kokeiluna, jossa otettiin selvää voisiko kommunismi toimia monipuoluevaalien, vapaan lehdistön ja muiden liberaalin länsimaisen valtion keskeisten elementtien kontekstissa. Artikkelin sävy oli ymmärtäväinen. Se ei suinkaan hyökännyt talouden heikentymistä ja talousuudistusten epäonnistumisia vastaan, vaan korosti oikeaa ja rehellistä keskustelua Chilen sosialistisesta tulevaisuudesta. Davidson halusi esimerkiksi painottaa, että mitä värikkäimpiä poliittisia näkökulmia kannattavat sosialistit toimivat Chilessä täysin demokraattisen järjestelmän sisällä, ja esimerkiksi vallankumouksellista sosialismia kannattavan M.I.R:n kaltaiset liikkeet eivät saaneet juurikaan kannatusta.²⁴⁶

Timesin näkemyksissä Allenden Chile esitettiin selkeästi eri kontekstissa kuin muut kommunistiset maat. Se ei ollut Kremlin määräilemän maailmankommunismien alaisuudessa, eikä pyrkinyt eristäytymään kapitalistisesta maailmantaloudesta samaan tapaan kuin muu sosialistinen leiri. Allenden kokeilun jatkuessa Chilen talouden ongelmat alkoivat kuitenkin kasaantua. Hallituksen vastainen liikehdintä ja protestointi kasvoivat syksyllä 1973 lopulta sisällissodan partaalle, jolloin Allenden itsensä nimittämä kenraali Augusto Pinochet teki sotilasvallankaappauksen. Syyskuun 13. 1973, tasan kolme vuotta sosialistien vaalivoitosta Allende teki itsemurhan Fidel Castrolta lahjaksi saamallaan kiväärillä. Epäilyt Yhdysvaltojen ja CIA:n roolista Chilen vallankumoukseen heräsivät välittömästi.²⁴⁷

Pian Allenden kaatumisen jälkeen Chilen tilannetta kommentoinut pääkirjoitus *The Chilean Tragedy* arvioi, että tapahtumien taustalla ei ollut niinkään Yhdysvaltojen tai CIA:n painostus, vaan yksinkertaisesti se, että demokratia ja kommunismi eivät olleet yhteensopivia keskenään. Kirjoitus näki myös paljon hyvää Allenden saavutuksissa, ja toivoi sotilasjuntan kykenevän

246 NYT, 17.10. 1971, Davidson, Sara – ”Living Through The Allende Revolution”, s. SM33

247 Service, Robert (2007) – *Comrades - Communism: A World History*, s. 408-409

pitämään saavutetuista eduista kiinni.²⁴⁸ Vuoden 1974 lopulla tietoja CIA:n todellisesta roolista Allenden hallituksen kukistamisesta alkoi kuitenkin tulla julkisuuteen. *Timesin* reaktio esiintulleisiin väitteisiin oli varsin jyrkkä, ja lehti nousi paikoin peräti puolustamaan pientä Chileä Yhdysvaltain epärehellisiä toimia vastaan. Esimerkiksi Laurence Birns kritisoi Yhdysvaltain hallitusta kovin sanoin artikkelissaan ”Allende's Fall, Washington's Push”, syksyllä 1974. Birns ihmetteli miksi Kissinger oli kaatanut demokraattisen Chilen, vaikka hänen strategianaan oli ollut paremminkin lähestyä muita kommunistisia maita – kuten Kiinaa, Neuvostoliittoa ja Itä-Saksaa – liennytyksen hengessä. Poleemisen kirjoituksensa lopuksi Birns toivoi jopa Kissingerin viimeinkin eroavan.²⁴⁹ *New York Timesin* politiikan toimittajiin lukeutuva Tom Wicker oli vähintään yhtä kriittinen kutsuen CIA:n toimintaa ”kansainväliseksi gangsterismiksi” (*international gangsterism*). Wicker kysyi kuka oli antanut Yhdysvalloille oikeuden kaataa vapaiden ja rehellisten vaalien lopputuloksen tällaisin epärehellisin keinoin. Allenden sosialistinen hallinto oli säilynyt koko olemassaolonsa ajan demokraattisena, eikä esimerkiksi lehdistön ja ilmaisunvapauteen oltu puututtu mitenkään.²⁵⁰

Yleisesti ottaen *New York Timesin* suhtautuminen Allenden lyhyeen marxilaiseen projektiin oli maltillista, ellei peräti suopeaa. Lehti toivoi koko ajan myös Yhdysvaltain hallituksen kunnioittavan Chilen kansan mielipidettä, ja kun CIA:n rooli maan tapahtumiin alkoi paljastua oli lehti hyvin kriittinen. Moraaliton ja kepulikonsteihin perustuva patoamispolitiikka oli selkeästi menettänyt *Timesin* siunauksen, eikä lehti enää seissyt varauksettomasti ideologisen kamppailun takana. Muutos vielä kylmän sodan alkupuoliskolla vallinneeseen universaaliin kommunisminvastaisuuteen, puhumattakaan *Timesin* ja valtiovallan välisestä yhteistyöstä taistelussa kommunismia vastaan oli tullut hyvin selkeäksi: liberaalin maailman kärkilehti oli nyt asettunut kritisoimaan kovin sanoin omaa hallitustaan kommunistisen hallituksen kaatamisesta!

248 NYT, 16.9. 1973, ”The Chilean Tragedy”, s. 218

249 NYT, 15.9. 1974, Birns, Laurence R. – ”Allende's Fall, Washington's Push”, s. 215

250 NYT, 20.9. 1974, Wicker, Tom – ”Was Ford Conned On Chile?”, s. 39

Kehitystä Afrikassa

Kommunismi oli osoittanut 1970-luvulle tultaessa menestyvänsä köyhissä ja epävakaisissa olosuhteissa. Afrikka, joka oli vapautumassa kolonialismin ikeen alta ei kuitenkaan ollut osoittautunut otolliseksi kommunismin leviämislle. Afrikkaan ei myöskään koskaan kehittynyt varsinaisia sosialistisia maita ja Neuvostoliitto kutsui esimerkiksi Angolaa ja Mosambikia varovaisesti ainoastaan ”sosialistisesti suuntautuneiksi” maiksi. 1970-luvulla Afrikassa kuitenkin tapahtui useampia kommunistisia vallankumouksia. Etiopia otti askeleen vasemmalle vuonna 1974, kun kuningas Haile Selassie syrjäytettiin ja maan johtoon nousi Mengistu Haile Mariamin johtama sotilasjunta, joka julistautui marxisti-leninistiseksi.²⁵¹ Samaan aikaan muinaisena siirtomaavaltana tunnettu Portugali luhistui, kun vuonna 1974 syttynyt ”neilikkavallankumous” syöksi maata hallinneen sotilasjuntan vallasta, minkä jälkeen siirtomaaimperiumia ryhdyttiin hajottamaan uuden, kommunismille myönteisemmän hallituksen johdolla. Portugalin entiset alusmaat Mosambik ja Angola julistautuivat itsenäisiksi kommunististen puolueiden alaisuudessa vuonna 1975. Neuvostoliitto saattoi ainakin tilapäisesti juhlistaa kahden uuden kommunistisen valtion syntyä.²⁵²

New York Times piti silmällä kommunismin tilannetta Afrikassa, ja sen aihetta käsittelevät artikkelit lisääntyivät huomattavasti 1970-luvun puolivälissä. *The Economistista* vapaata viettävä Afrikan toimittaja John Grimond analysoi keväällä 1975 *New York Timesille* uusien afrikkalaisten kommunistivaltioiden tulevaisuudennäkymiä nyt kun koko ”Afrikan ideologinen painopiste oli siirtynyt terävästi vasemmalle”. Hänen mukaansa ”tuontitavarana” (*imported kind*) tuotu kommunismi ei ollut juurtunut Afrikkaan, eikä sillä näyttänyt olevan suuria mahdollisuuksia nytkään. Kommunismin oli vaikea asettua Afrikkaan, koska Afrikan maissa ei ollut yleensä vallitsevaa ideologiaa, jonka se olisi korvannut. Toisaalta uusia marxilaisia hallituksia ei tulisi säikähtää senkään vuoksi, että suurin osa Afrikan valtioista oli jo teollisuuttaan kansallistaneita yksipuoluevaltioita, mikä teki erottelun sosialistisiin ja ei-sosialistisiin valtioihin hankalaksi.²⁵³ Kommunismin eteneminen Afrikassa ei siten herättänyt suurta huolta ideologisessa merkityksessä, mutta lähinnä epävakauden ja ihmisoikeusloukkauksien aiheuttajana.

251 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 364-367

252 Crozier, Brian (1999) – *The Rise and Fall of the Soviet Empire*, s. 233-236

253 NYT, 9.3. 1975, Grimond, John – ”So Far, the Imported Kind Has Not Worked Well”, s. E3 (”Africa's center of ideological gravity moved sharply to the left”)

Eteläisen Afrikan uusista ”sosialistisesti suuntautuneista maista” *New York Times* kiinnosti selkeästi eniten Angolan tilanne, joka kehittyi pian hyvin sekavaksi. Yhdysvallat oli ryhtynyt tukemaan heti Angolan vuoden 1975 itsenäistymisen jälkeen alkaneessa sisällissodassa FNLA:ta (*Frente Nacional de Libertação de Angola*) ja Unitaa, jotka taistelivat Neuvostoliiton ja Kuuban tukemaa, marxilaista MPLA:ta (*Movimento Popular de Libertação de Angola*) vastaan. Myös Kiina ja Etelä-Afrikka tukivat molempia neuvostovastaisia liikkeitä, joten Yhdysvallat vaikutti taistelevan hyvin kyseenalaisessa liittoumassa maolaisten ja apartheidpolitiikan nimeen vannovan Etelä-Afrikan rinnalla kriisissä, jota alettiin pian kutsua ”mini-Vietnamiksi”.²⁵⁴

Afrikan kommunistien tilanne yhdistyi amerikkalaisessa keskustelussa luontevasti maan sisällä jatkuvaan kansalaisvapaustaisteluun; ei vähiten siksi, että Yhdysvaltain oma kommunistipuolue sai merkittävän osan kannatuksestaan maan afroamerikkalaiselta vähemmistöltä. *Timesille* kirjoittanut Amerikan Afrikan komitean (*American Committee for Africa*) johtajana ja kansalaisoikeusaktivistina tunnettu George Houser yritti tuoda monipuolisempia näkemyksiä Angolasta käytävään keskusteluun, ja valottaa miksi Angolan kommunismin uhkaa oli suuresti liioiteltu. Hän oli yhtä mieltä Grimondin kanssa siitä, että jonkinlainen sosialistinen valtiomisteisuus oli Afrikassa hyvin tavanomaista, eikä Angola ollut tässä yksin. Kommunistinen Angola ei myöskään tulisi Houserin mukaan ajautumaan Neuvostoliiton etupiiriin, sillä maa ei varmasti halunnut vuosia Portugalin siirtomaahallintoa vastaan kestäneen kamppailunsa jälkeen asettua uudelleen vieraan valtion alaisuuteen. Houser pelkäsi puolestaan Yhdysvaltojen tuen ajavan Angolan Etelä-Afrikan syliin, jota Houser piti ”Afrikan taantumuksellisimpana voimana”, ja joka esiintyi kommunismin vastustajana vain omista rasisista ja reaalioliittisista syistä.²⁵⁵ Houserin kirjoitus hyökkäsi suoraan Yhdysvaltojen mustavalkoista Angolan politiikkaa kohtaan, mutta oli myös varsin suojeleva afrikkalaiselle kommunismille, jonka hän uskoi tarjoavan toimivia keinoja Angolan kehittämiseksi. Samaa aihetta samalla sivulla kommentoiva Sulzberger, jonka näkemys kuvastaa *New York Timesin* linjaa vierailevaa Houseria paremmin, oli ymmärtäväisempi Yhdysvaltain politiikkaa kohtaan. Hän ei pitänyt ideologioita merkittävänä koko kriisin kannalta, vaan yksinkertaisesti sen tosiasian, että kommunistinen Angola voisi tarjota Neuvostoliitolle tukikohtia ja siten pääsyn

254 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 237

255 NYT, 14.12. 1975, Houser, George M. – ”Communism and the Way in Angola”, s. E15

eteläiselle Atlantille.²⁵⁶

Pelot Neuvostoliiton uudesta eteläafrikkalaisesta satelliitista ilmenivät kuitenkin pian aiheettomiksi. Vuonna 1976 *Timesin* toimittaja Marvine Howe raportoi valtansa vakiinnuttaneen MPLA:n johtamasta Angolasta, joka oli ryhtynyt pystyttämään sosialistista järjestelmää. Vaikka Neuvostoliitto ja muut kommunistiset maat olivat alkaneet tukea Angolaa sosialismin rakentamisessa pyrki maan johto selvästi pitäytymään itsenäisenä muiden valtioiden ylivallasta. Lisäksi Presidentti Agostinho Neto halusi pitää ovet auki myös länteen ja useat läntiset yhtiötkin operoivat maassa edelleen.²⁵⁷ Howen kuvauksen valossa Angolan uusi järjestelmä ei siten vaikuttanut sosialismistaan huolimatta erityisen uhkaavalta, koska se yritti selvästi säilyttää neutraaliutensa kylmän sodan leirien välillä. Toisaalta Angolan hallinto vaikutti myös hyvin epävakaa ja heikolta, ja lehti suhtautui hyvin skeptisesti sen tulevaisuuteen.

Mosambik jäi *New York Timesin* kirjoittelussa selvästi suurvaltojen konfliktin keskiöön joutuneen Angolan varjoon, mutta suhtautuminen myös Mosambikin vallankumoukseen oli rauhallista. Charles Mohr raportoi Mosambikista pian kommunistien vallankumouksen jälkeen kesällä 1975, jolloin uusi marxilainen hallitus ilmoitti ryhtyneensä tarmokkaaseen ”ideologiseen offensiiviin” kapitalismia, mutta myös Afrikan ”tribaalisia” elementtejä vastaan.²⁵⁸ Ideologinen kamppailu ei kuitenkaan sujunut ongelmitta, ja kun John F. Burns kuvasi ”dynaamisen sosialismin” rakentamisen edistymistä Mosambikin kansantasavallassa kesällä 1976 oli Mosambik useimpien sosialismiin siirtyvien maiden tavoin joutunut suuriin vaikeuksiin. Kommunistinen ideologia oli jouduttu Mosambikissakin jättämään taka-alalle, mikä tuli erityisen räikeästi esiin Mosambikin ja Etelä-Afrikan välisessä kaupassa: mustan väestönosan hallitsema marxilainen valtio kävi siis kauppaa kapitalistisen ja rasistisen apartheid-hallinnon kanssa!²⁵⁹ Vähäiset Mosambikin sosialistista kokeilua kommentoivat kirjoitukset suhtautuivat maan sosialistiseen projektiin rauhallisesti ja neutraalisti. Mosambik näytti taistelevan modernin maailman taloudellisia realiteetteja vastaan, eikä kommunismin kykyyn maan monimuotoisien ongelmien ratkaisijana ja ylittäjänä jaksettu uskoa.

256 NYT, 14.12. 1975, Sulzberger, C.L. – ”The Mini-Vietnam in Angola”, s. E15

257 NYT, 27.6. 1976, Howe, Marvine – ”Angola Forging a Socialist State, but Leaving Door Open to West”, s. 3

258 NYT, 7.7. 1975, Mohr, Charles – ”Mozambique to Fight 'Feudalism'”, s. 2

259 NYT, 25.7. 1976, Burns, John F. – ”Mozambique's Marxism has Allowances for Capitalism”, s. 114

Ylipäätään 1970-luvun puolivälin kommunistiset vallankumoukset Afrikassa eivät herättäneet suurta huolta *New York Timesissa*. Ne tulkittiin pääsääntöisesti suurvaltojen välisten valtakamppailujen kontekstissa, jossa ideologiat näyttelivät selkeää sivuroolia. Vallankumoukset olivat yksittäisiä tapahtumia ja niiden seurauksina syntyneet valtiot hyvin heikkoja. Vallankumouksia ei siten nähty kommunistisen ideologian läpimurtona, joka oli alkanut Afrikassa eikä lehti varsinkaan nähnyt tarvetta patoamistoimien vahvistamiselle Afrikassa.

Aasian dominot kaatuvat

Aasiassa Yhdysvaltain murheenkryyni, Vietnamin sota rauhoittui, kun kriisin lopettamiseksi saatiin aikaiseksi Pariisin rauhansopimus vuonna 1973, minkä jälkeen Yhdysvallat aloitti vetäytymisensä. Rauhansopimus jäi kuitenkin paperiseksi sillä Pohjois-Vietnam jatkoi välittömästi hyökkäystään etelään. Vuonna 1975 pohjoisvietnamilaiset valtasivat viimein Saigonin ja koko Vietnam tuli näin yhdistetyksi kommunismin alle. Vuosi 1975 oli kaakkoisaasialaisille kommunisteille muutenkin menestykseäs, sillä kommunistit pääsivät valtaan myös Vietnamin naapurimaissa Laosissa ja Kambodžassa, jossa Pol Potin johtamat ja raakuuksistaan legendaariset punaiset khmerit ottivat maan komentoonsa.²⁶⁰ Yhdysvaltojen vetäytymisellä näytti siten jossain määrin olleen dominopalikoiden kaatumisen kaltainen vaikutus.

Sulzberger arvioi ”dominoteorian” uskottavuutta toukokuussa 1975 kun Punaiset Khmerit olivat ottaneet vallan Kambodžassa ja vallankumouksellinen liikehdintä oli vahvistunut Kaakkois-Aasian alueella. Hänen rauhallinen suhtautumisensa kuvasti hyvin uutta maailmankuvaa, jossa maailmankommunismia ei enää pidetty yhtenäisenä ja organisoituneena liberaalin maailman uhkaajana. Sulzbergerin mukaan maailmankommunismi oli tosiasiaassa menettänyt yhtenäisyytensä jo vuonna 1948 Titon Jugoslavian irtauduttua Stalinin johtamasta leiristä, ja ajatus, että kaikki maailman kommunistit olisivat Kremlin talutusnuorassa oli jo aikoja sitten muuttunut ”absurdiksi”. Yhdysvallat oli kyllä menettänyt vaikutusvaltaansa Kaakkois-Aasiassa, mutta ei ollut lainkaan selvää, että Neuvostoliitto, Kiina tai edes

260 Logevall, Frederik (2010) – *The Indochina wars and the Cold War, 1945-1975*, s. 298-302

kommunismien ideologia olivat hyötyneet alueen vallankaappauksista.²⁶¹ Kaakkois-Aasian vallankumoukset näyttäytyivät Sulzbergerille siten paremminkin yksittäisinä ja uniikkeina tapahtumina. Alueen kommunististen maiden tilkkutäkki muodosti paljon monimutkaisemman kuvan, kuin 1950-luvun paranoidimpina hetkinä oli kuviteltu, eikä kyse ei ollut enää maailmankommunismista, joka vyöryi rajojensa yli kolmanteen maailmaan. Kaakkois-Aasian maat eivät siten olleet dominoita, jotka kaatuivat toistensa seurauksina vaan yksilöllisiä liikkeitä, joilla oli omat ja erilliset tavoitteensa.

Kommunistinen maailma sai kuitenkin vielä yhden uuden tulokkaan huhtikuussa 1978, kun Afganistanissa tehtiin kommunistinen vallankumous ja maan johtoon nousi Nur Mohammed Tarakin johtama Afganistanin kansademokraattinen puolue.²⁶² Sekä Yhdysvaltain hallituksen, että myös *New York Timesin* reaktio vallankumoukseen oli hillitty, ja lehden vallankumousta kommentoinut pääkirjoitus ”A Communist Coup in Afghanistan” suhtautui uutiseen viileästi. Kirjoituksen mukaan kommunistista vallankumousta ei ollut enää syytä pitää yhtä vakavana takaiskuna, kuin se olisi ollut vielä kymmenen vuotta sitten. Vaikka Kabulien aiemmin neutraali hallitus olikin nyt ajautunut Moskovan vaikutuspiiriin, oli maailmasta tullut monimutkaisempi, eikä asiaan tullut suhtautua samankaltaisella hysterialla kuin aiemmin. Kirjoitus argumentoi myös, ettei Afganistanista jo pelkästään historiallisten syidensä vuoksi tulisi Neuvostoliiton ylintä ystävää, vaan vallankumous aiheuttaisi lähinnä epävakautta ympäröivissä valtioissa kuten Iranissa ja Pakistanissa, puhumattakaan tietysti tulevista ihmisoikeusloukkauksista.²⁶³

Timesin suhtautuminen vallankumoukseen Afganistanissa ei siten ollut missään määrin positiivinen; Tarakin hallitus aiheuttaisi varmasti ongelmia ja epävakautta alueella. Vallankumouksen kommunistinen luonne ei kuitenkaan herättänyt suurta huomiota, eikä Afganistanin pelätty ajautuvan Moskovan uudeksi satelliitiksi. Kylmän sodan rajalinjat ja asetelmat olivat vakiintuneet, eikä yhden uuden kommunistisen hallinnon ilmaantumisen maailmankartalle enää tulkittu olevan suuressa kuvassa merkittävää. Kaikki näkemykset eivät kuitenkaan suinkaan olleet yhtä rauhallisia, ja esimerkiksi vieraileva kolumnisti Norman Podhoretz näki lännen tulleen liian pehmeäksi kommunismin uhalle. Hän kysyi kylmän sodan

261 NYT, 14.5. 1975, Sulzberger, C.L. – ”What Kind of Dominoes?”, s. 39

262 Crozier, Brian (1999) – *The Rise and Fall of the Soviet Empire*, s. 301-302

263 NYT, 5.5. 1978, ”A Communist Coup in Afghanistan”, s. A28

hengessä otsikoidussa artikkelissaan *The Red Menace*, voisiko hillitty suhtautuminen kommunismin leviämiseen johtua paremminkin siitä, että länsimaat olivat menettäneet uskonsa taistelussa kommunismia vastaan. Oliko Neuvostoliiton kasvava sotilaallinen voima ja kommunismin eteneminen sekä Afrikassa, Kaakkois-Aasiassa että nyt myös Afganistanissa siis saanut lännen kauhun valtaan ja peräti luovuttamaan kamppailun?²⁶⁴ Podhoretzin artikkelin kaltaiset kirjoitukset, jotka lämmittelivät uudelleen jo hälvenneitä kommunismin uhkakuvia olivat selvästi vähemmistössä, mutta niiden määrä alkoi Afganistanin kriisin myötä kasvaa. Afganistanin sota oli viimeinen naula 1970-luvun lopulla kouristelevan liennytyksen arkkuun, ja se johti pian niin sanotun ”uuden kylmän sodan” ilmapiiriin, jossa vanhat 1950-luvun kauhukuvat nostettiin uudelleen esiin.

Tarakin otteet olivat alusta lähtien varsin kovat. Hän kollektivoi nopeassa tahdissa maatalouden ja hyökkäsi islaminuskoa vastaan rajuihin otteihin vastoin neuvostoliittolaisten neuvonantajien neuvoja.²⁶⁵ Kuvauksissaan Tarakin uudesta Afganistanin ”demokraatisesta tasavallasta” *New York Times* keskittyi kommentoimaan lähinnä hallinnon paranoidia luonnetta, eikä kommunismi noussut oleellisena teemana esiin tarkastelussa. Esimerkiksi William Borders kuvaili uutta Afganistania maana, jossa sotilaat ja valonheittimet valvoivat jokaïsen ulkonaliikkumiskiellon toteutumista, ja jossa jopa vierasmaalaisen kanssa ruokailusta saattoi seurata rangaistus.²⁶⁶ Afganistanilaisen kommunismin erityispiirteitä analysoineen Michael T. Kaufmanin mukaan Afganistanin johto oli heti alun alkaen pyrkinyt ottamaan ideologista etäisyyttä Neuvostoliittoon. Se kutsui maan virallista ideologiaa kommunismin, sosialismin tai marxilaisuuden sijaan yksinkertaisesti ”työväen ideologiaksi”, mikä oli omituista hyvin maatalousvaltaiselle maalle. Toisinaan hallinto saattoi kutsua itseään jopa ”islamistiseksi”.²⁶⁷

Syyskuussa 1979 Hafizullah Amin syrjäytti Tarakin maan johdosta ajautuen lähes saman tien huonoihin väleihin Neuvostoliiton kanssa. Hän alkoi suunnitella lähentymistä länsimaiden kanssa Neuvostoliiton kustannuksella, sekä neuvostoliittolaisten asiantuntijoiden häätämistä maasta.²⁶⁸ Joulukuun lopulla 1979 Neuvostoliitto suoritti nopean ja tehokkaan invaasion

264 NYT, 14.5. 1978, Podhoretz, Norman – ”The Red Menace”, s. E19

265 Crozier, Brian (1999) – *The Rise and Fall of the Soviet Empire*, s. 303-306

266 NYT, 21.11. 1978, Borders, William – ”Searchlights in Kabul: Symbol of Repression”, s. A2

267 NYT, 9.9. 1979, Kaufman, Michael T. – ”Afghanistan Regime Keeps Control With Core of Loyalists”, s. 3

268 Crozier, Brian (1999) – *The Rise and Fall of the Soviet Empire*, s. 307-311

syösten Aminin vallasta, ja nostaen maan johtoon alkuperäisen suosikkinsa, Babrak Karmalin. Muodollisesti se väitti noudattavansa edelleen Brežnevin oppia, ja virallisen selityksen mukaan Neuvostoliiton panssarit olivat saapuneet maahan YYA -sopimuksensa nojalla. Kabulin hallituksen vaihtaminen ei kuitenkaan jäänyt kirurgiseksi operaatioksi, vaan laajeni pian täysimittaiseksi sodaksi kun Iranin samaisen vuoden islamilaisesta vallankumouksesta inspiraationsa ammentaneet *mujahideen* -sissit laajensivat vastarintaansa miehittäjiä vastaan. Neuvostoliitto huomasi pian olevansa laajenevassa ja monimutkaisessa konfliktissa, josta ei näyttänyt olevan kunniallista ulospääsyä.²⁶⁹

New York Timesin ensimmäiset arviot Neuvostoliiton invaasiosta olivat luonnollisesti hyvin kriittisiä, mutta tulkintansa puolesta realistisia, ja invaasio nähtiin ensisijaisesti geopoliittisena liikkeenä. Kommunismine ideologia ei noussut operaatiota käsittelevistä artikkeleista esiin juuri millään lailla, eikä Neuvostoliiton pelätty aloittaneen uutta rynnistystä kommunismin levittämiseksi Keski-Aasiaan. Sen sijaan Neuvostoliiton arveltiin siirtyneen ulkopoliitiikassaan uuteen, aggressiivisempaan vaiheeseen. Esimerkiksi Bernard Gwertzmanin mukaan Neuvostoliitto oli Afganistanissa ikaikaisten venäläisten tavoitteidensa perässä. Se oli läpi historiansa pyrkinyt laajentamaan vaikutuspiiriään (*sphere of influence*) Iranin ja Afganistanin suuntaan, ja nyt alkanut hyökkäys tuli nähdä yksinkertaisesti tämän politiikan jatkumossa.²⁷⁰ Pääkirjoitus *What Lies Broken in Afghanistan* näki hyökkäyksen syiksi Lähi-Idän öljyvarannot tai radikaalin islamismien kukistamisen. Invaasion syy ei kuitenkaan ollut kirjoituksen mukaan oleellista vaan se, että Neuvostoliitolle ei enää riittänyt taloudellis-poliittisen vaikutuspiirin – johon esimerkiksi Suomi kuului – ylläpitäminen, vaan se oli siirtynyt vahvempiin keinoihin. ”Aasian Suomesta” oli tullut ”Aasian Tšekkoslovakia”.²⁷¹ Myös tunnettu kommunismin ja Neuvostoliiton asiantuntija Richard Pipes esitti *Timesille* lähettämässään kirjeessä Neuvostoliiton aloittaneen uuden aggressiivisen vaiheen ulkopoliitiikassaan. Mikäli se onnistuisi Afganistanin kukistamisessa olisi ”varmaa”, että se jatkaisi etenemistään muihin maihin.²⁷²

269 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 350-356

270 NYT, 30.12. 1979, Gwertzman, Bernard – ”Bear Hug: In Kabul and Teheran, Soviets Pursue Old Ambitions”, s. E1

271 NYT, 9.1. 1980, ”What Lies Broken in Afghanistan”, s. A22

272 NYT, 10.1. 1980, Pipes, Richard – ””, s. A22

Neuvostoliiton intervention tulkittiin uuden kylmän sodan hengessä, joskin kommunismin ideologia jätettiin näissä tulkinnoissa voima- ja geopolitiikan varjoon. Neuvostoliiton epäiltiin aloittaneen uuden, aggressiivisen ulkopoliittisen linjan globaalin vaikutusvaltansa laajentamiseksi. Vaikka kommunismin ideologian ajateltiin näyttelevän tässä kehityksessä sivuroolia, etsivät jotkut *Timesin* analyytikot myös muutoksia Neuvostoliiton ideologisessa maailmankuvassa. David Binder arveli Neuvostoliiton ryhtyneen laajentamaan Brežnevin oppia. Hän analysoi *Novoe Vremyassa* ilmestynyttä nimetöntä artikkelia, joka oli esittänyt vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksen ja Afganistanin hyökkäyksen samankaltaisina ongelmina. Neuvostoliiton tulisi voida tehdä interventioita sosialismin puolustamiseksi myös varsinaisen leirinsä ulkopuolella mikäli tilanne sitä vaati. Binder pohti oliko Neuvostoliitossa todella otettu käyttöön uusi doktriini, jonka mukaan Neuvostoliitto voisi tehdä interventioita minkä tahansa sosialistiseksi julistautuneen kehityksensä nimessä.²⁷³

Vaikka Afganistanin sota yhdistettiin joissain näkemyksissä Brežnevin opin kautta Neuvostoliiton aiempiin sotaretkiin ei *New York Times* nähnyt sitä ideologisessa valossa. Tulkinnat esittivät kuitenkin Neuvostoliiton synkemmässä ja aggressiivisemmässä valossa kuin se kenties todellisuudessa olikaan. Neuvostoliitto oli vältellyt interventiota viimeiseen asti, ja halusi Afganistanista vain itselleen suojelemaan ja vakaan naapurin. Sille olisi kelvannut myös neutraali, kapitalistinen Afganistan – aivan kuten sille oli kelvannut aiempi neutraali Afganistanin kuningaskuntakin.²⁷⁴

Kiina etsii tietään

Kiina oli eristäytynyt 1960-luvulla maailmanpoliittisista tapahtumista ja jopa maailman kommunistisesta liikkeestä. Se oli kääntynyt kulttuurivallankumouksensa myötä sisään päin, keskittyen omien kaoottisten sisäpoliittisten ongelmien ratkaisemiseen. Kiinan ja Neuvostoliiton ideologinen kriisi oli ajanut maat jopa ydinsodan partaalle vuonna 1969 ja Kiina oli ryhtynyt pitämään Neuvostoliittoa jo kapitalismia ja itseään Yhdysvaltojakin pelottavampana vihollisena. Sekä Kiinalla että Yhdysvalloilla oli nyt yhteinen vastustaja, mikä sopi Richard Nixonin realistiseen ulkopoliittikkaan erinomaisesti! Kylmän sodan ideologiset kiistakapulat asetettiin syrjään kun Nixon matkusti tapaamaan Mao Zedongia vuonna 1972.²⁷⁵

273 NYT, 10.2. 1980, Binder, David – ”BREZHNEV DOCTRINE SAID TO BE EXTENDED”, s. 10

274 Brown, Archie (2010) – *The Rise & Fall of Communism*, s. 350-356

275 Paltmaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*, s. 224-230

Nixonin matka Kiinaan oli yksi merkittävimmistä ja näkyvimmistä uutisaiheista *New York Timesin* uutisoinnissa 1970-luvun alussa. Aiheen käsittely alkoi jo heinäkuussa 1971, kun Nixon kaikkien suureksi yllätykseksi ilmoitti julkisesti suunnitelmistaan matkustaa seuraavana helmikuuna Kiinaan. Harry Schwartz kommentoi Nixonin ilmoitusta varsin positiiviseen sävyyn. Hän piti presidentin liikettä tavanomaisena reaalipolitiikkana ja pyrki selittämään paremminkin sen, miksi kulttuurivallankumouksen ideologisesta hurmoksellisuudestaan tunnetut kiinalaiset olivat kääntäneet kelkkansa täysin ja lähestyneet arkkivihollistaan Yhdysvaltoja. Schwartz vertasi uutta asetelmaa vuoteen 1939, jolloin Hitler ja Stalin solmivat varsin epäpyhän liiton fasismien ja kommunismin välille.²⁷⁶ Reaalipolitiikka ja valtion edut olivat siis jälleen ylittäneet ideologian myös Kiinassa, mikä sopi hyvin vahvistuviin käsityksiin, joiden mukaan ideologiat ja aatteet olivat loppujen lopuksi toissijaisia talouteen ja poliittiseen valtaan nähden.

New York Timesin suhtautuminen varsinaiseen tapaamiseen oli myönteistä eivätkä kylmän sodan hengen mukaiset ideologiset vastakkainasettelut nousseet tapahtumien käsittelyssä esiin juurikaan. Juuri ennen Nixonin matkaanlähtöä Schwartz arvioi, että petetyiksi kokivat tullee lähinnä ”ideologit ja tosiuskovaiset” (*true believers*) kylmän sodan rintamalinjan molemmiin puoliin, mutta muiden kannalta uudenlainen pragmatismi tulisi nähdä lähinnä rohkaisevana. Schwartzin mukaan tapahtuneen uuden käänteiden myötä oli alettava enemmän ja enemmän puhumaan kylmän sodan jälkeisestä maailmasta (*post-cold war world*).²⁷⁷ Samassa yhteydessä *Timesin* kolumnisti James Reston kutsui Kiinan matkaa peräti Nixonin hienoimmaksi saavutukseksi (*finest hour*) ja arveli tulevaisuuden historioitsijoiden muistavan Nixonin henkilönä, joka ainakin yritti lopettaa kylmän sodan.²⁷⁸ Artikkeleista käy ilmi, kuinka *New York Times* koki orastavassa liennytyksen ilmapiirissä kommunistisen Kiinan ja Yhdysvaltain välisen yhteistyön ja lähentymisen paremminkin siunaukselliseksi. Asetelman ideologinen ristiriita ja koko kommunismin käsite eivät näkyneet matkan käsittelyssä juuri lainkaan, eikä Nixonin peliliikettä käsitelty ”takinkääntämisen” kontekstissa.

276 NYT, 19.7. 1971, Schwartz, Harry – ”The Chinese Strategy”, s. 25

277 NYT, 10.1. 1972, Schwartz, Harry – ”The New Pragmatism”, s. 33

278 NYT, 1.3. 1972, Reston, James – ”Mr. Nixon's Finest Hour”, s. 39

Tapaamisen yhteydessä heiveröisenä ja sairaalloisena esiintynyt Mao Zedong kuoli syyskuussa 1976. Pohdiskelu siitä, mitä tapahtuisi ”Suuren ruorimiehen” poismenon jälkeen oli alkanut *Timesissa* jo aiemmin. Esimerkiksi Tai Sung An arvioi jo heti Nixonin vierailun jälkimainingeissa, maaliskuussa 1972 julkaistussa artikkelissaan, ettei maolaisuus ideologiana tulisi selviämään Maon kuoleman jälkeen. Maolaisuus ja sen ”jatkuva vallankumous” oli rakentunut vastaamaan Kiinan sisällissodan aikaisiin ongelmiin, eikä se siten soveltunut modernin teollisuusvaltion pyörittämiseen ja Mao veisi ideologiansa mukanaan hautaansa.²⁷⁹ Tämänkaltaiset spekulatiot alkoivat saada uskottavuutta, kun maan johtoon nousi loppuvuodesta 1978, kaksi vuotta kestäneen valtakamppailun jälkeen pragmaattiseksi luonnehdittu Deng Xiaoping. Deng ryhtyi vähä vähältä kääntämään Kiinan kurssia Maon ajan äärimmäisyyksistä kohti markkinapainotteisia uudistuksia. Ilmapiirin vapautuminen näkyi heti vuodenvaihteessa 1978-1979, jolloin Pekingissä alettiin järjestää pieniä mutta huomattavia demokratiamielenosoituksia kiinnittämällä iskulauseita sisältäviä julisteita niin kutsuttuun ”demokratiamuuriin”.²⁸⁰

Kiinan muutoksesta raportoi 1970- ja 1980-lukujen taitteessa enimmäkseen *Timesin* Pekingin kirjeenvaihtaja Fox Butterfield, joka oli lehden vuonna 1979 uudelleen avatun Pekingin toimiston johtaja. Hän raportoi 14. tammikuuta 1979 demokratiamuurin tapahtumista ja uudesta vapaammasta ilmapiiristä, joka oli saanut Kiinan nopeasti valtaansa. Esimerkiksi erään Butterfieldin haastatteleman opiskelijan mukaan marxilaisuudesta oli tullut vain yksi uskonto monien maailmankatsomusten joukossa – lausunto, joka olisi vielä muutamaa kuukautta sitten viennyt varmaan vankeuteen. Butterfieldin mukaan Kiina oli selvästi muuttumassa, mutta sen suunta oli vielä hämärän peitossa. Pientä osviittaa antoivat kiinalaisten asiantuntijoiden tekemät matkat Jugoslaviaan ja Butterfield spekuloi, olisiko Kiina ryhtymässä reformoimaan järjestelmäänsä Jugoslavian mallin mukaisesti.²⁸¹

Reformien suunta ei ollut täysin selvää Kiinan uudistusmieliselle johdollekaan. Se alkoi yksityistämään maataloutta ”kansankollektiiveja” purkaen, ja siirtyi varovaisesti myös teollisuuden uudelleenjärjestelyyn. Puolueen uudesta linjasta puhui omaa kieltään Dengin

279 NYT, 18.3. 1972, Tai Sung An – ”Will Maoism Survive Mao?”, s. 31

280 MacFarquhar, Roderick (2011) – *Succession to Mao and the End of Maoism*, s. 319-325

281 NYT, 14.1. 1979, Butterfield, Fox – ”Freer Expression Typifies A New Dynamism in China”, s. 1

itsensä käyttämä iskulause: ”rikkaaksi tuleminen on kunniallista!”.²⁸² Joulukuussa 1980 Butterfield raportoi ”apatian korvanneen ideologian” uudistuvassa Kiinassa. Maassa kasvoi nuori sukupolvi, jolle marxilaisuus ja kommunistinen ideologia merkitsivät yhä vähemmän, ja joka etsi materiaalisista iloista täytettä syntyneelle ideologiselle tyhjiölle. Apatia näkyi myös valtiojohdon tasolla: markkinauudistuksiaan toteuttava Kiina oli nimittäin kaikessa hiljaisuudessa luopunut ideologisesti latautuneesta ulkopoliitikastaan, ja esimerkiksi lakannut syyttämästä Neuvostoliittoa ”revisionistiksi” tai ”kuluttajakommunistiksi” (*consumer communism*). Sen sijaan kapitalistisen teorian älykköjä, kuten Milton Friedman, oli kutsuttu Pekingiin luennoimaan, mikä kertoi merkittävistä muutoksista vain hetki sitten kapitalismin tuhoa uhonneessa maassa.²⁸³ 1970-luvulla vallinnut yleinen linja, joka koski kaikkea *New York Timesin* kommunismia käsittelevää kirjoittelua ulottui siis myös Kiinaan: kommunistinen ideologia oli menettämässä täysin merkityksensä. Kiina oli kuitenkin poikkeuksellinen ja mielenkiintoinen tapaus, koska siellä kyse ei ollut ruohonjuuritason vastarinnasta ja piittaamattomuudesta. Kiina oli päinvastoin ryhtynyt ideologian karsimiseen johtajiensa toimesta.

Juuri tämän ideologisen kriisin vuoksi *Timesiä* kiinnosti erityisesti myös modernisoituvan Kiinan suhde edesmenneeseen johtajaansa puhemies Maoon, joka oli tunnetusti ollut koko kommunistisen maailman vasemmistolaisimpia hahmoja. Miten siis Mao ja hänen äärimmäinen ideologiansa voitiin yhdistää Kiinan selkeästi markkinavetoisiin ja oikeistolaisiin uudistuksiin? Kiinan johto paini tämän kysymyksen parissa omassa ”20. puoluekokouksessaan” kesällä 1981, jolloin Maon asema ja historiallinen rooli määriteltiin osaksi Kiinan kommunistisen puolueen virallista oppia.²⁸⁴ Historian professori Maurice Meisner arvioi Maon roolia *Timesille* kun Kiinan kommunistisen puolueen laatima virallinen arvio ruorimiehen roolista oli tullut julkistetuksi. Se kritisoi Maoa ylilyönneistä, mutta päätyi kaikesta huolimatta johtopäätökseen, jonka mukaan Mao oli ”respected and beloved great leader and teacher”, ja että hänen ajattelunsa säilyisi edelleen puolueen johtavana ideologiana. Maolaisuuden ja uudistusten välinen ristiriita oli Meisnerin mukaan hyvin tiedostettu myös Kiinan kommunistisen puolueen johdossa, jolla oli vaikeuksia löytää kaikkia osapuolia tyydyttävä ratkaisu. Mao oli sekä kiinalaisen kommunismin Lenin että Stalin ja hänen tyrmäämisensä tarkoittaisi käytännössä koko kommunistisen puolueen legitimitetin

282 MacFarquhar, Roderick (2011) – *Succession to Mao and the End of Maoism*, s. 332-336

283 NYT, 30.12. 1980, Butterfield, Fox – ”Apathy Replaces Marxist Idealism Among Chinese”, s. A1

284 MacFarquhar, Roderick (2011) – *Succession to Mao and the End of Maoism*, s. 325-329

hajottamista. Vaikka Maoa oli kohdeltu huomattavasti kevyemmin kuin Stalinia vuoden 1956 destalinisaatiossa näki Meisner kuitenkin maolaisten ajatusten väistyneen tyystin puolueen virallisesta politiikasta.²⁸⁵

New York Timesin Pekingin kirjeenvaihtajaksi vuonna 1981 astunut Christopher S. Wren arvioi 1982 että viimeisiäkin maolaisen ideologian rippeitä siivottiin nyt käytännöllisemmän politiikan alta. Tästä oli monenlaisia merkkejä: esimerkiksi maanviljelijät olivat yhä enemmän itsenäisesti vastuussa tuotannostaan, teollisuustyöläisiä ohjailtiin elinikäisistä työpaikoista kohti yksityisiä yrityksiä ja länsimaiset yhtiöt operoivat jo Kiinassa. Toisin sanoen Deng näytti lähteneen kulkemaan sitä ”kapitalistista tietä”, jonka kulkemisesta Maon vastustajia aikoinaan kovasanaisesti syytettiin.* Maolaisuuden väistymisen myötä Kiinan johto etsi täytettä ideologiseen tyhjiöön esimerkiksi nationalismista tai ”sosialistisen henkisen sivilisaation” (*socialist spiritual civilization*) rakentamisesta, jota Wren ei osannut määritellä tarkemmin. Kaikesta huolimatta Maon henkilö säilyi yhä arvovaltaisena, ja Wrenin mukaan Deng käytti Maon vallankumoussankarin auraa symbolina, jonka ajatukset jätettiin yhä lisääntyvästi huomiotta.²⁸⁶

Maon henkilö säilyi keskeisenä teemana *Timesin* kirjoittelussa pitkälle 1980-luvulle samalla kun maolaisuuden elementtejä karsittiin. Deng julisti vuonna 1982 Kiinan ryhtyvän rakentamaan ”sosialismia kiinalaisin erityispiirtein”, mikä oli peittelevä kielikuva politiikalle, jossa markkinavoimien roolia vahvistettiin, ja esimerkiksi valtionyrityksiä alettiin varovaisesti organisoida kohti yksityistämistä.²⁸⁷ Vuoden 1984 joulukuussa *Timesille* usein kirjoittava, konservatiivisista ajatuksistaan tunnettu William Safire julistikin jo voitonriemuiseen sävyyn vuoden 1984 merkittävimpiin maailmanhistoriallisiin tapahtumiin sen, että miljardin asukkaan Kiina oli käytännössä luopunut marxilaisuudesta kapitalismin vuoksi. Itse Kiinan kommunistisen puolueen pää-äänenkannattaja *Kansan päivälehti* oli näet julistanut, että olisi naiivia soveltaa 101 vuotta sitten kuolleen Marxin ohjeita sellaisenaan nykypäivän ongelmiin – lausunto, joka Safiren mukaan veisi lausujansa Neuvostoliitossa suoraan gulagille. Safiren mukaan ”dengistien” tavoitteena vuodeksi 2000 oli – Hongkongin ja Taiwanin liittämisen jälkeen – yhdistynyt Kiina, jonka talous ei ollut kommunistinen, ja joka teollisen

285 NYT, 5.7. 1981, Meisner, Maurice – ”Most of Mao's Gone, But Mao's Shadow Isn't”, s. E15

* Maon valtakaudella Maon vastustajia syytettiin usein ”kapitalistisen tien kulkijoiksi” (走资派, *zouzipai*)

286 NYT, 17.1. 1982, Wren, Christopher S. – ”Peking Needs Mao but It Wants Him Less and Less”, s. E2

287 Paltmaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*, s. 287-298

vallankumouksensa jälkeen nousisi maailman kolmanneksi supervallaksi. Safire epäili Neuvostoliiton tarkastelevan Kiinan avautumista kauhulla. Hän piti myös täysin mahdollisena, että onnistuessaan Kiinan taloudelliset uudistukset leviäisivät lopulta Neuvostoliittoon itseensä.²⁸⁸ On merkillepantavaa, että Safire tulkitsi jo vuonna 1984 Kiinan jättäneen marxilaisuuden taakseen. Maan uudistukset olivat vielä hyvin alkuvaiheissaan, ja toisaalta viittaukset marxilaisuuteen ja Mao Zedong -ajatteluun kuuluvat Kiinan kommunistisen puolueen liturgiaan vielä tänäkin päivänä.²⁸⁹ Tarkkaavaiset havainnoitsijat osasivat siten nähdä karkeasti jo Dengin kauden varhaisessa vaiheessa mihin suuntaan Kiina oli kallellaan.

Timesin Kiinan ”uudistusten ja avautumisen kautta” kuvaavat artikkelit suhtautuivat ilmiöön varovaisen optimistisesti. Lehden toimituksessa havaittiin selkeästi, että suuret pyörät pyörivät Kiinassa, mutta Kiinan kääntymiseen demokraattiseksi ja kapitalistiseksi valtioksi ei vielä sentään uskottu. Tärkeimpänä kehityksenä Kiinassa ajateltiin olevan maolaisuuden ideologian karsiminen sekä eräänlaisen valtiokapitalismin pystyttäminen. *Times* ei myöskään vielä uudistusten alkuvaiheessa yleensä esittänyt Kiinan uudistuksia osana yleisempää kommunistisen maailman murrosta. Tällaiset spekulatiot tulivat mukaan keskusteluun myöhemmin 1980-luvulla.

4.2. Hyvinvoiva Itäblokki ja ”eurokommunismi”

New York Times piti jatkuvasti silmällä myös Itä-Euroopan sosialistisia maita. Itä-Euroopan taloudellinen kehitys oli alkanut yskiä jo 1960-luvulla. Tuolloin aloitetut reformit eivät olleet tuoneet apua uhkaavalta vaikuttavaan taloudelliseen stagnaatioon ja Tšekkoslovakian miehityksen jälkeisessä painostavassa ilmapiirissä suunnitelmat syvällisistä uudistuksista haudattiin kertakaikkiaan. Kasvu, joka oli perustunut äärettömältä vaikuttavaan työvoimareserviin ja tuotannon laajentamiseen alkoi saavuttaa rajansa 1970-luvun puolivälissä, eikä tehokkuuden kasvattaminen ollut ominaista sosialistisille talouksille.²⁹⁰

288 NYT, 10.12. 1984, Safire, William – ”Greatest Leap Forward, China's Capitalism”, s. A23

289 Yleiskatsauksen puolueen viralliseen oppiin tarjoaa esimerkiksi Kiinan kommunistisen puolueen perustuslaki: http://www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/2012-11/16/content_27138030.htm, viitattu 10.5. 2014

290 White, Stephen (2000) – *Communism and It's Collapse*, s. 42-47

Tämä kaikki ei kuitenkaan näkynyt selvästi länteen, ja *New York Timesin* analyyseissä kommunistinen Itä-Eurooppa vaikutti siirtyneen kohisten kasvavan elintason ja materialismin aikakauteen. Myös itse itäeurooppalaiset vaikuttivat suhteellisen tyytyväisiltä elinoloihinsa. Kommunistinen ideologia oli sen sijaan alkanut kuihtumaan, eikä se näytellyt itäeurooppalaisten elämässä juuri minkäänlaista virkaa. Se ei ollut enää voima, joka voisi repiä Itä-Euroopan maita irti eurooppalaisista juuristaan ja yhdistää ne Moskovan vallan alle. Myös Neuvostoliitto oli pitkin hampain hyväksynyt ajatuksen, mistä alkoi ilmaantua selkeitä merkkejä myös länteen. Esimerkiksi *Timesin* David Shipler arvioi vuonna 1975 Neuvostoliiton jo täysin hyljänneen ajatuksen ideologisesti yhtenäisestä Itä-Euroopasta.²⁹¹

Euroopan kommunistien hajanaisuus lyötiin lähes virallisesti lukkoon kesällä 1976 Itä-Berliinissä järjestetyssä eurooppalaisten kommunististen puolueiden konferenssissa, jossa annettu julkilausuma painotti Euroopan kommunististen puolueiden itsenäisyyttä ja tasa-arvoisuutta. Euroopan puolueet eivät kokouksessa enää kumartaneet symbolisesti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen ylivallalle, ”proletaariselle internationalismille”. Itä-Berliinistä *Timesille* raportoineen Flora Lewisin mukaan kokousta tuli pitää selkeänä rajapyykkinä kommunismin historiassa; ideologinen hajanaisuus ja monimuotoisuus oli tullut vastentahtoisesti hyväksytyksi myös itsensä Neuvostoliiton taholta.²⁹² Lewis ei kuitenkaan vetänyt sen suurempia johtopäätöksiä kokouksen lopputuloksista. Vaikka monoliittinen ideologia olikin lakannut olemasta oli Neuvostoliiton reaalipoliittinen ote satelliiteistaan yhä vahva, eikä tässä valtopoliittisessa asetelmassa ollut havaittavissa muutoksia.

Samankaltaisiin lopputuloksiin päätyi arvioissaan myös *New York Timesin* Moskovan toimituspäällikkö Christopher Wren, joka julkaisi laajan neliosaisen artikkelisarjan Itä-Euroopan tilasta ja erityisesti Itä-Euroopan ja Neuvostoliiton välisistä suhteista joulukuun lopussa vuonna 1976. Wrenin mukaan itäblokki pysyi kasassa ainoastaan Neuvostoliiton taloudellisten tuen ja erityisesti sen tarjoamien raaka-aineiden ja energian vuoksi.²⁹³ Ideologia ja usko kommunistiseen tulevaisuuteen oli menettänyt lähes merkityksensä Itä-Euroopan maissa.²⁹⁴ Se oli muuttunut ikään kuin päälle liimatuksi liturgiaksi, jota kyllä juhlittiin ja

291 NYT, 9.11. 1975, Shipler, David K. – ”Communism is Full of Surprises”, s. E2

292 NYT, 1.7. 1976, Lewis, Flora – ”A Communist Milestone”, s. 13

293 NYT, 30.12. 1976, Wren, Christopher – ”Ties That Bind Soviet Bloc More Economic Than Political”, s. 4

294 NYT, 27.12. 1976, Wren, Christopher – ”East Europeans Slowly Gain Self Esteem Despite Curbs”, s. 1

julistettiin näyttävästi, mutta johon kukaan ei jaksanut enää uskoa. Tästä huolimatta kommunististen puolueiden valta-asema oli edelleen kiistämätön, eikä Helsingin sopimus ollut Wrenin mukaan tuonut mukanaan juurikaan muutoksia ihmisoikeus- tai sananvapaustilanteeseen. Puola ja Unkari olivat edelleen Itä-Euroopan liberaaleimmat valtiot kun taas Itä-Saksassa ja Tšekkoslovakiassa kuri oli ankarampi.²⁹⁵ Tämä näkyi esimerkiksi järjestelmien suhtautumisessa rock-musiikkiin: sitä esitettiin Budapestin ja Varsovan yökerhoissa täysin vapaasti, vaikka se oli Neuvostoliitossa lähes täysin kiellettyä.²⁹⁶ Wrenille Itä-Eurooppa näyttäytyi yleisesti ottaen monimuotoisena ja hyvinvoivana. Se oli ideologiaaltaan staattinen, mutta kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti hyvin dynaaminen alue, jossa länsieurooppalaisen kulttuurin hedelmiä ihailtiin peittelemättä, ja jossa Kremlin ylivaltaan suhtauduttiin yhtä vihamielisesti kuin ennenkin.

Timesin Itä-Euroopan kommunistisia maita tarkemmin analysoivat kirjoitukset keskittyivät kuvailemaan elintason nousua, joka vaikutti tapahtuvan ideologisen kuihtumisen kustannuksella. Tästä oivan esimerkin tarjoaa Charles Fenyvesin laaja kuvaus Unkarista, 20 vuotta vuoden 1956 kansannousun jälkeen. Sekä talousjärjestelmältään että vapauksiltaan liberaaleimpaan joukkoon lukeutuva Unkari oli myös Itä-Euroopan edistyneimpiä kommunistisia maita. Fenyvesille juuri tämä edistyksellisyys ja suoranainen porvarillisuus kuvastivat kommunistisen ideologian kuihtumista. Fenyvesin mukaan epäideologisuus korostui räikeästi nimenomaan Unkarissa, joka oli vuonna 1956 saanut kokea kovan käden kautta, ettei uudistamiseen kannattanut ryhtyä. Ideologinen innostus niin vuoden 1956 kaltaisiin uudistuksiin, mutta myös kommunismin rakentamiseen oli siten täysin kuihtunut maassa, joka tavoitteli korkeampaa elintasoja ja parempia materiaalisia etuuksia. Unkarilaiset olivat saaneet paremman elintason ja suhteellisen sananvapauden, mutta heitä vaivasi täydellinen aatteellinen tyhjiö, sekä epäusko ja ylpeyden puute omaa maataan kohtaan.²⁹⁷

Toinen maa, joka kiinnosti erityisesti *Timesiä* oli Itä-Saksa. Eric Honeckerin valtaannousu vuonna 1971 tarkoitti pragmaattista käännettä myös Itä-Saksan ulkopolitiikassa: saksat tunnustivat toisensa vuonna 1973, ja heti seuraavana vuonna Itä-Saksa loi diplomaattiset

295 NYT, 28.12. 1976, Wren, Christopher – ”Travel in Soviet Bloc Is a Journey to Linked but Disparate Worlds”, s. 1

296 NYT, 29.12. 1976, Wren, Christopher – ”Rock Music, Loud and Public, Is Barometer of Relaxation in Parts of Eastern Europe”, s. 6

297 NYT, 17.10. 1976, Fenyvesi, Charles – ”Hungary 20 Years Later”, s. 199

suhteet myös Yhdysvaltojen kanssa. Honeckerin kaudella Itä-Saksa siirtyi talouspolitiikassaan ”kuluttajasosialismin” kauteen, minkä seurauksena maan elintaso kasvoi itäblokin korkeammaksi.²⁹⁸ *Timesinkin* silmissä DDR alkoi muistuttaa yhä enemmän ”tavallista valtiota”, ja vuonna 1973 David Binderin laatima kuva Itä-Saksasta olikin yllättävän positiivinen. Binder esitteli Itä-Saksan kommunistista järjestelmää raportoiden Berliinin lähellä sijaitsevasta Cottbusin kaupungista, jossa hän muun muassa haastatteli itäsaksalaista miljonääriä! Hän kuului kommunistiseen puolueeseen ja kutsui edelleen itseään proletaariksi, vaikka liikkuikin länsimaisella urheiluautolla esimerkiksi hoitamaan puuviljelmiään. Samaan aikaan Binder kuvaili kuinka kaupungin uuden luksushotellin aulassa nautittiin cocktaileja, ja läheisessä ravintolassa asiakkaat tilasivat pöytiin kalliita viinejä ja neuvostoliittolaista samppanjaa.²⁹⁹ Myös Graig Whitney kuvaili artikkelissaan Itä-Saksaa edistykselliseksi ja vauraaksi kommunistiseksi maaksi, jonka elintaso hipoi jo länsimaiden elintasoa. Hän näki kuitenkin paradoksin kasvavassa elintasossa ja siinä tosiasiassa, että DDR oli Neuvostoliiton uskollisin liittolainen myös ideologisesti.³⁰⁰ Binderin ja Whitneyyn kuvaama DDR vaikutti siis hyvinvoivalta ellei peräti porvarilliselta valtiolta. Analyysit nostivat esiin näkyvän ristiriidan sosialistisen ideologian ja porvarillisten, yläluokkaisten elämäntapojen välillä. Sen valossa kommunismi näytti myös ideologisesti ortodoksisimmassa Itä-Saksassa olevan näyttävistä julistuksista huolimatta hautautumassa materialismin alle.

New York Timesin rakentamassa kuvassa kommunistinen Itä-Eurooppa esitettiin ideologisesti laiskistuneena mutta modernina alueena, jossa tavoiteltiin korkeampaa elintasoa kommunististen utopioiden sijaan. Elintaso näyttikin kasvavan vauhdilla, ja lehden artikkeleista saadun kuvan perusteella kommunistiset järjestelmät vaikuttivat toimivilta ja pysyviltä. Hyvinvointi sosialistisessa leirissä ei kuitenkaan ollut kestäväällä pohjalla ja tosiasiassa Itä-Euroopan olivat alkaneet korvata taloudellisten järjestelmiensä ongelmia länsimaisilla lainoilla jo 1960-luvulta alkaen. Lainoja ei kuitenkaan osattu sijoittaa taloutta vahvistaviin ja uudistaviin hankkeisiin, vaan ne laitettiin materiaalista elintasoa ja kansan tyytyväisyyttä nopeasti paikkaaviin kohteisiin, kuten puutteen alaisiin kulutustuotteisiin ja palkankorotuksiin. 1970-luvun lopulla Itä-Eurooppa ajautui yhä syvemmälle velkakierteeseen

298 Swain, Geoffrey & Nigel (1998) – *Eastern Europe Since 1945*, s. 158-162

299 NYT, 25.5. 1973, Binder, David – ”East German Prosperity Is a Social Issue”, s. 10

300 NYT, 21.5. 1976, Whitney, Graig – ”East Germans, Living Well, Hope for Further Gains”, s. 4

samaan aikaan kun talouskasvu ja talouden tuottavuus jatkoivat hidastumistaan.³⁰¹

Eurokommunismi

Samaan aikaan kun Neuvostoliiton ja sen itäeurooppalaisten satelliittien ideologia vaikutti seisovan paikallaan, ellei peräti menettävän vaikutusvaltaansa, alkoivat Länsi-Euroopan kommunistit etsiä omaa tietään. Länsi-Euroopan kommunististen puolueiden varovainen irtautuminen Neuvostoliiton täydestä kontrollista oli alkanut jo vuoden 1956 tapahtumien ja destalinisaation yhteydessä, mutta vasta Tšekkoslovakian ”normalisointi” aiheutti todellisen pesäeron Neuvostoliittoon kun sekä Italian, että Ranskan suuret kommunistiset puolueet nousivat julkisesti vastustamaan Brežnevin oppia. Länsieurooppalaisten kommunistien uusia linjauksia alettiin 1970-luvun lopulla kutsua yleisesti ”eurokommunismiksi”. Eurokommunismi pyrki esiintymään uutena, kolmantena vaihtoehtona ortodoksisen kommunismin ja sosiaalidemokratian rinnalla. Italian kommunistisen puolueen puheenjohtajan Enrico Berlinguerin visioissa oli Eurooppa, joka ei ollut antiamerikkalainen sen enempää kuin se olisi antineuvostoliittolainen. Sen sijaan se olisi oikeasti autonominen ja demokraattinen. Vaikka liike ei puolueiden välisten ristiriitaisuuksien vuoksi kehittyneekään vahvaksi ja yhtenäiseksi voimaksi vaikutti se omalla tavallaan kylmän sodan asetelmiin: eurokommunistit eivät ainoastaan kiistäneet Neuvostoliiton asemaa omana ideologisena johtajanaan vaan toimivat samalla myös vaarallisena esimerkkinä Itä-Euroopan maille.³⁰²

New York Times oli erittäin kiinnostunut eurokommunismista ja kommunismin hajanaisesta tilasta Länsi-Euroopassa. Vaikka kommunistisen monoliitin hajoaminen alkoikin 1970-luvun puolivälissä olla jo vanha uutinen olivat Länsi-Euroopan kommunistit silti pysyneet suhteellisen uskollisina Kremlin linjalle. Tämäkin puhdasoppisuuden viimeinen linnake alkoi nyt natista liitoksissaan, mikä tuli viimeistään esiin jo edellä mainitussa, vuonna 1976 järjestetyssä Euroopan kommunististen puolueiden konferenssissa. *New York Timesin* toimituksessa eurokommunismia tarkasteli erityisesti Flora Lewis. Hän nosti kokouksesta esiin esimerkiksi Italian kommunistisen puolueen kärkihahmoihin lukeutuvan Giancarlo Pajettan vihjailevan heiton, jonka mukaan Itä-Euroopan maiden ja Neuvostoliiton välisessä suhteissa

301 Loth, Wilfried (2010) – *The Cold War and social and economic history*, s. 518- 522

302 Pons, Silvio (2010) – *The Rise and Fall of Eurocommunism*, s. 47-55

voisi tapahtua samankaltainen muutos kuin Britti-imperiumin muutoksessa Kansainyhteisöksi.³⁰³ Myös *Timesin* pian kokouksen jälkeen ilmestynyt pääkirjoitus kommentoi kokouksen antia, kutsuen sitä ”punaiseksi uskonpuhdistukseksi” (*red reformation*). Sanavalinta liittyi Espanjan kommunistisen puolueen johtajan, Santiago Carillon kokouksessa esittämään radikaaliin lausuntoon, jonka mukaan kommunistinen maailma oli aiemmin muistuttanut katolista kirkkoa paaveineen ja vatikaaneineen, mutta sen oli nyt siirryttävä uskonpuhdistuksen aikaan.³⁰⁴ Sekä Pajettan että Carillon lausunnot olivat suorastaan vallankumouksellisia ja asettuivat röyhkeästi Kremlin edustamaa ideologista yhtenäisyyttä vastaan. *Times* kiinnitti niihin huomiota, mutta ei enää revitellyt aiheella, koska länsieurooppalaisten kommunistien etääntyminen Kremlistä ei ollut kovinkaan uusi ilmiö. Vuoden 1976 kokous oli vain tehnyt sen miltei viralliseksi.

Vuoden 1976 kokouksen jälkeen eurokommunismi sekä ilmiönä että käsitteenä alkoi saada yhä enemmän tilaa *New York Timesin* uutisoinnissa. Lewis tarkasteli aihetta uudelleen kesällä 1977 kun vuosi oli vierähtänyt historiallisesta kokouksesta, ja kun Länsi-Euroopan suuria kommunistisia puolueita kutsuttiin jo yleisesti eurokommunisteiksi. Lewisin mukaan yhteinen nimitys oli osittain harhaanjohtava, sillä eurokommunismen tärkeimmät jäsenet, Ranskan, Italian ja Espanjan kommunistiset puolueet erosivat toisistaan ideologisesti merkittävässä määrin. Esimerkiksi liikkeen radikaaleimman edustajan, Espanjan kommunistisen puolueen mukaan demokraattinen kommunismi saattoi syntyä vain pitkälle kehittyneisiin teollisuusvaltioihin, minkä valossa edes Neuvostoliitto ei ollut sosialistinen saati kommunistinen maa! Italialaiset eivät menneet yhtä pitkälle, mutta eivät hekään enää uskoneet Neuvostoliiton järjestelmän soveltuvan Italian olosuhteisiin.³⁰⁵ Samaa mieltä oli myös *New York Timesille* kommunismin ja Neuvostoliiton mysteereitä usein analysoinut Edward Crankshaw, joka kommentoi eurokommunismien ilmiötä helmikuussa 1978 syvällisessä ja historiallisesti orientoituneessa artikkelissaan. Crankshaw halusi muistuttaa, että maailman kommunistit olivat – ja olivat aina olleet – erilaisia. Ylläpitämällä käsitystä ideologisesti yhtenäisestä maailmankommunismista – kuten erityisesti juuri kylmän sodan alkuvuosina – länsimaat ainoastaan helpottivat kommunisteja yhdistämään voimansa ja vahvistamaan

303 NYT, 1.7. 1976, Lewis, Flora – ”A Communist Milestone”, s. 13

304 NYT, 14.8. 1976, ”Red Reformation?”, s. 15

305 NYT, 3.7. 1977, Lewis, Flora – ”Parties Did Not Leave One Kremlin to Form Another: In Europe, Communism Takes Several Shapes”, s. 96

käsitystään monoliittisesta ideologiasta. Crankshawn mukaan Neuvostoliitto oli aina käyttänyt myös ulkomaisia puolueita ylläpitääkseen kommunismin pelkoa maailmassa, ja länsimaat olivat hölmösti pelanneet sen pussiin liioittelemalla kommunismin uhkaa.³⁰⁶

Sekä Lewis että Crankshaw pyrkivät purkamaan myyttiä eurokommunismista jonkinlaisena kommunismin uutena ideologisena tulemisena. He halusivat esittää eurokommunistit keskenään kiukuttelevina puolueina, jotka olivat eronneet Kremlin talutusnuorasta ja aiheuttaneet siten paremminkin vain lisää hajaannusta kommunistisessa maailmassa. Jyrkimmillään *Times* kiisti koko liikkeen olemassaolon. Esimerkiksi vuoden 1978 huhtikuussa Lewis oli kerrankin samoilla linjoilla Pravdan toimittajan ja NKP:n keskuskomitean jäsenen Viktor G. Afanasyevin kanssa, joka oli jyrähtänyt: ”Eurocommunism does not exist. Only scientific Marxism exists.” Myös Lewis uskalsi jo julistaa koko eurokommunistisen projektin ”haihtuneen pois” (*evaporated*) sen keskeisimpien edustajien erimielisyyksien vuoksi. Uusi kommunismin muoto oli ollut lopulta vain suuria puheita todellisten uudistusten sijaan.³⁰⁷

Suhtautumisessaan eurokommunismiin *New York Times* halusi selvästi alusta lähtien korostaa että eurokommunismi – jos sellaista ylipäätään oli edes olemassa – oli tosiasiasa hyvin monimuotoinen liittouma. Se ei tarjonnut lupailemaansa uutta ”kolmatta tietä” kapitalismin ja Neuvostoliiton edustaman sosialismin väliin, vaan oli keskenään hyvin erilaisten ja ristiriitaistenkin ideologioiden muodostama väljä liittouma. Erilaisten kommunististen ideologioiden niputtaminen yhteisen eurokommunismin käsitteen alle vääristi vaarallisesti eurooppalaisen vasemmiston tilannetta ja antoi suotta Länsi-Euroopan kommunisteille propaganda-aseen, jota ne eivät ansainneet.

4.3. Pysähtynyt jättiläinen

1970-luvulla ulkoapäin, ja myös *New York Timesin* näkökulmasta tarkasteltuna vaikutti hetken siltä, että Neuvostoliitto ja kommunismi rynnistivät kohti kylmän sodan voittoa. Tämä oli pohjimmiltaan silmän lumetta: Neuvostoliitto kyllä hyötyi 1970-luvulla maahan virranneista ”öljydollareista”, mutta sen talouskasvu oli alkanut hidastua jo Hruštšovin ajalla. Siten myös Neuvostoliiton ulkoinen mahti ja suurvalta-asema olivat todellisuudessa kestävämmällä

306 NYT, 12.2. 1978, Crankshaw, Edward – ”EUROPES REDS: TROUBLE FOR MOSCOW”, s. 19

307 NYT, 29.4. 1978, Lewis, Flora – ”For West European Communist Parties: Crises of Identity”, s. 7

pohjalla. Se oli onnistunut kirimään lännen kiinni asevarustelussa, mutta saavutuksen hinta oli kyseenalaisen suuri. Erilaisten arvioiden mukaan jopa 25% Neuvostoliiton kansantulosta käytettiin puolustusmenoihin, kun taas pääkilpailija Yhdysvallat käytti vain noin 5%.³⁰⁸

Globaali suurvalta-asema ei myöskään juurikaan vaikuttanut Neuvostoliiton sisäisiin olosuhteisiin, ja Leonid Brežnevin aikakautta Neuvostoliiton johdossa onkin kutsuttu yleisesti pysähtyneisyyden aikakaudeksi. Talous jatkoi taantumistaan ja aina tehotonta maataloussektoria pidettiin yllä massiivisilla tuilla. Suurin osa vientituotteista oli raaka-aineita tai mineraaleja, mikä kuvastaa talouden heikkoa kilpailukykyä. Pulaa oli kaikesta, ja jonottaminen ja harvinaisten tuotteiden metsästäminen oli neuvostokansalaisen arkipäivää. Silti monet venäläiset pitävät Brežnevin aikakautta parhaana Venäjän 1900-luvun historiassa.³⁰⁹

Kuihtuva vallankumous

Neuvostoliitto säilyi läpi 1970-luvun merkittävimpänä ja käsitellyimpänä kommunistisena maana *New York Timesin* artikkeleissa. Vaikka Neuvostoliitto olikin menettänyt asemansa maailmankommunismien keskipisteenä ei sen rinnalle ollut noussut toista valtiota, joka olisi voinut esiintyä yhtä arvovaltaisesti kommunistisen ideologian määrittelijänä. Kuvatessaan Neuvostoliiton omaa kommunistista järjestelmää *Times* pyrki purkamaan käsitystä ideologisesti puhdasoppisena maana, jossa marxismi-leninismi tunkeutui määräävästi elämän jokaiselle osalle. Se pyrki tuomaan esiin toisenlaisen Neuvostoliiton – toisinajattelevan ja kulttuurisesti monimuotoisen Neuvostoliiton, jossa esimerkiksi länsimainen musiikki ja muoti (erityisesti farkut) tulivat suosioon kommunistisen puolueen sitkeistä vastatoimenpiteistä huolimatta.³¹⁰ Yksi hyvin keskeinen tema *Timesin* Neuvostoliittoa koskevassa kirjoittelussa kuvasi Neuvostoliiton vallankumouksellisen innon hiipumista. Järjestelmä oli ikään kuin asettunut aloilleen, ja Neuvostoliitosta oli tullut itsetyytyväinen ja itseriittoinen maa, joka oli elintasonsa noustessa laiskistunut ja väsähtänyt, eikä jaksanut enää riskeerata saavuttamiaan etuja abstraktin maailmankommunismien vuoksi

308 Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. s. 370-378

309 Brown, Archie (2010) - *The Rise & Fall of Communism*, s. 464-468

310 Kotkin, Stephen (2008) – *Armageddon Averted: The Soviet Collapse 1970-2000*, s. 39-43

Timesin kirjoittelussa Neuvostoliiton uusi ulkopoliittinen pragmaattisuus korostui esimerkiksi sen suhteessa kapitalistiseen maailmaan: Neuvostoliitto oli tullut hyvin riippuvaiseksi kapitalistisesta talousalueesta, eikä enää odottanut, saati sitten toivonut sen pikaista romahtamista. Tämä näkyi *Timesin* Christopher Wrenin mukaan hyvin EU:ta edeltävän Euroopan talousyhteisön, EEC:n ja Comeconin välisissä kauppaneuvotteluissa, joita käytiin Moskovassa talvella 1975. Vaikka neuvottelut olivatkin seisonet paikallaan, soti jo pelkkä niiden olemassaolo kommunistisen ideologian perimmäisiä ajatuksia vastaan. Samaan aikaan kun Neuvostoliitto hieroi kauppaa kapitalistien kanssa se ei kannustanut talousahdingossa kouristelevien Länsi-Euroopan maiden kommunistipuolueita tarttumaan laman luomaan tilaisuuteen, vaikka se ylistikin kommunismin ylivoimaisuutta omassa propagandassaan. Wrenin mukaan Neuvostoliitto himoitsi länsimaista teknologiaa ja muita taloudellisia etuuksia, ja täysin päinvastoin kuin voisi kommunistien puheista ja marxilaisuuden keskeisimmistä teeseistä päätellä, se toivoi Länsi-Euroopan pysyvän jatkossakin vakaana ja kapitalistisena.³¹¹

Marraskuussa 1977 Neuvostoliitto juhli bolševikkivallankumouksen 60 -vuotispäivää näyttävästi kuten asiaan kuului. *New York Timesin* Moskovan kirjeenvaihtaja David Shipler loi syvällisen katsauksen Neuvostoliittoon artikkelisarjassaan, joka ilmestyi vallankumouksen vuosipäivän kunniaksi. Arvioidessaan kommunistisen ideologian merkitystä Neuvostoliiton maailmanpoliittiselle käyttäytymiselle Shipler seiso i Wrenin esittämien näkemysten takana: Neuvostoliitto oli menettänyt ideologisen ja vallankumouksellisen innostuksensa ulkopoliitikassaan. Siitä oli tullut globaali supervalta, jonka sotalaivat seilasivat ”Sahalinilta Mauritiukselle”, ja jonka taloudellinen tuki ulottui jokaiselle mantereelle, mutta samalla se oli myös rationaalinen ja pragmaattinen toimija, joka antoi ideologialle vain vähän merkitystä. Se vältteli yhteenottoja Yhdysvaltojen kanssa, mutta ei toivonut myöskään länsimaisen talousjärjestelmän oireilevan. Mikropiirien ja tietokoneiden orastavalla aikakaudella se tarvitsi välttämättä länsimaista teknologiaa, jota se ei itse pystynyt valmistamaan.³¹² Myös Shipler arvioi ettei Neuvostoliitto itsekään halunnut enää toimia maailmankommunismin ”vatikaanina”, joka levitteli vallankumouksellista ideologiaansa ja havitteli kapitalistisen maailman hävittämistä. Paremminkin koko ajatus maailmanvallankumouksesta oli pitkälti hylätty ja unohdettu, ja Neuvostoliitto näki maailman hyvin käytännönläheisissä väreissä.

311 NYT, 25.2. 1975, Wren, Christopher – ”Soviet Dilemma: Ideology and the Desire for Trade with West”, s. 8

312 NYT, 8.11. 1977, Shipler, David – ”Soviet, at Age 60, Displays More Prudence Than Revolutionary Zeal in it's World Role”, s. 3

Kaikki arviot eivät olleet kuitenkaan aivan yhtä synkkiä, ja esimerkiksi Princetonin yliopiston historian professori Cyril E. Black arvioi länsimaiden asiantuntijoiden tulkitsevan Neuvostoliiton ideologisen periaatteettomuuden liian helposti marxilaisuuden kuihtumiseksi. Hän esitti artikkelissaan *New Soviet Thinking*, että Neuvostoliitossa oltiin 1970-luvulla siirrytty stalinismin jälkeiseen ajatteluun, jossa marxismi-leninisin teesejä ei enää otettu kirjaimellisesti, vaan jossa hyvinvointia yritettiin rakentaa uusien teknologioiden ja tuotantomenetelmien kautta. Se tarkoitti usein oppimista lännestä ja erityisesti länsimaisen teknologian soveltamista. Neuvostoliiton pragmaattinen ote ja länsimaiden kanssa veljeily ei Blackin mielestä siten tarkoittanut että marxismi-leninismi olisi katoamassa Neuvostoliitosta. Se oli vain transformoitunut stalinismin jälkeiseen muotoonsa ja Neuvostoliitossa uhottiin uudenlaisen kommunismin kykenevän ottamaan jopa länsimaita paremmin käyttöönsä modernin teknologian hyödyt.³¹³ Näkemykset joita Black edusti kuuluivat kuitenkin vähemmistöön *New York Timesin* linjassa. Ne uskoivat vielä 1970-luvun lopullakin Neuvostoliiton pyrkivän uudistumaan ideologisesti ja sopeutuvan maailman talousrakenteen muuttuviin olosuhteisiin, vaikka maan käyttäytyminen näyttikin enenevässä määrin osoittavan paremminkin opportunistiseen ja vanhoja, puhki kuluneita mantroja toistelemaan Neuvostoliittoon.

313 NYT, 24.11. 1978, Black, Cyril E. – ”New Soviet Thinking”, s. A27

KUVA 3: Karl Marx herää henkiin patsaastaan Moskovassa ja kiertele epäuskoisena ja kyynelehtivänä tarkastelemassa ideologiansa hedelmiä. (*New York Times*, 6.11. 1977, s. E5)

Usko vallankumouksen ja kommunismin voittoon näytti jääneen realismin jalkoihin myös Neuvostoliiton sisällä. Shipler kuvasi Neuvostoliiton sisäistä tilaa tarkemmin bolševikkivallankumouksen 60-vuotisjuhlallisuuksiin liittyvässä artikkelissaan *In Russia the Revolutionary Dream Has Run its Course*. Artikkeeliin liittyi satiirinen kuvasarja, jossa Karl Marx herää henkiin ja kiertele Moskovassa epäuskoisena ideologiansa aikaansaannoksia

tarkastellen.* Shiplerin mukaan vallankumouksellinen unelma oli tullut tiensä päähän siksi, että kommunistiset utopiat olivat jääneet toteutumatta eikä Neuvostoliiton yhteiskunta osoittanut mitään merkkejä siirtymisestä seuraavaan, kommunismin vaiheeseen nykyisestä keskusjohdetusta sosialismista. Tästäkin huolimatta ideologian ote oli edelleen periaatteessa vahva ja vaikutti syvästi neuvostoliittolaisten maailmankuvaan. Se ei kuitenkaan ohjailut enää yhteiskunnan muutosta vaan siitä oli tullut lähinnä liturgiaa: iskulauseita ja symboleita, joilla peiteltiin sitä tosiasiaa, että Neuvostoliitto oli etäännyttänyt kauas marxilaisista ideaaleistaan. Shipler jakoi *Timesissakin* yleisesti vallitsevan käsityksen, ettei luovia marxilaisia ajattelijoita ollut ilmaantunut maassa enää vuosiin. Hänen haastattelemiensa neuvostoliittolaisten intellektuellien mukaan ainoat uudet ajatukset tulivat nykyään lännestä, esimerkiksi eurokommunistien keskuudesta, ja tämän ilmiön Neuvostoliitto tuomitsi jyrkästi.³¹⁴

Shiplerin kuvasi kuinka ideologia oli myös neuvostoliittolaisen ihmisen arjessa jäänyt kauas tavoitteistaan, mutta yhtä lailla myöskään Yhdysvaltain perustuslaki ei vastannut maan todellisuutta. Tässä suhteessa Shipler antoikin jonkin verran tunnustusta Neuvostoliiton saavutuksille: terveydenhuolto ja korkeakoulutus olivat ilmaisia ja tuloerot olivat tasoittuneet kautta maan. Toisaalta monet seikat osoittivat kommunismin edelleen ikään kuin sotivan realismia vastaan. Esimerkiksi talousjärjestelmän puutteita korvattiin kukoistavalla mustan pörssin kaupalla, jota käytiin kaikesta kulutustuotteista ja ammattitaitoisesta kirurgiasta (*skilled surgery*) lähtien. Yhteiskunnan kerroksellisuus ei ollut myöskään muuttunut luokattomuudeksi ja tulonjako oli edelleen hyvin epätasaista. Kaiken huipulla oli puolue-eliitti, joka lomaili datsoissaan ja sai käydä esimerkiksi tavalliselta kansalta suljetuissa kaupoissa, joissa oli tarjolla harvinaisia ja ulkomailta tuotuja tuotteita.³¹⁵ Shiplerin artikkelin kaltaisten kuvausten valossa vaikutti siltä, että Neuvostoliitto oli väsähtänyt myös sisäisesti. Sen yhteiskuntajärjestelmä oli vakiintunut epäortodoksisine elementteineen, eikä merkittäviä aloitteita enää tehty, jotta päästäisiin lähemmäs ideologian lupaillemaa kommunistista utopiaa. Shiplerinkin lainaamaa, Neuvostoliitossa kiertelevää anekdoottia mukaillen: kommunismi näytti aina vain siintävän

* Neuvostoliitossa ja itäblokin maissa kerrottiin myös yleistä vitsiä, jonka mukaan henkiin herätetylle Karl Marxille tarjottiin tilaisuus antaa lausunto kommunistiselle maailmalle. Marxin tuolloin pitämän puheen sisältö oli ytimekäs ja lakoninen: ”Kaikkien maiden proletaarit, antakaa anteeksi!” (ks. esim. NYT, 12.10. 1980, Whitney, Craig R. – ”Crisis in Ideology in Soviet Turns Rulers to Old Values”, s. 1)

314 NYT, 6.11. 1977, Shipler, David – ”The World/Continued: In Russia, the Revolutionary Dream Has Run It's Course”, s. E5

315 Ibid.

horisontissa kuin sateenkaaren pää, eivätkä mitkään toimet vaikuttaneet vievän maata lähemmäs tuota messiaanista päämäärää.

Ideologian ja utopistisen tulevaisuuden kuihtumiseen etsittiin monenlaista lääkettä ja *Times* korosti usein myös uskonnon merkitystä näennäisesti ateistisessa ja marxilaisessa Neuvostoliitossa. Shipler raportoi aiheesta artikkelissaan *Church in Soviet Finds Resilience as Millions Seek a "Sense of Life"* haastateltuaan monipuolisesti neuvostoliittolaisia uskonnon harjoittajia, kuten virallisia saarnamiehiä ja maanalaisten kirkkojen jäseniä tammikuussa 1977. Hänen laatimansa kuvan perusteella uskonnon arveltiin joko voivan elää hyvin marxilaisuuden rinnalla, sillä molemmista oli löydettävissä samankaltaiset ”humanitaariset määräykset” (*humanitarian precepts*). Vastakkaisten ja lukuisempien näkemysten mukaan kirkko edusti toisinajattelevaa voimaa, joka oli 1970-luvulla merkittävästi vahvistunut Neuvostoliiton ”ideologisen kriisin” myötä. Näiden näkemysten mukaan 1970-luvun lopulla oli alettu puhumaan jopa ”uskonnon renessanssista”, mikä antoi osuvan kuvan marxilaisen ideologian nykytilasta.³¹⁶ Tämän kaltaiset uskontoa käsittelevät kirjoitukset halusivat tuoda esiin, että uskonto voi edelleen hyvin 60-vuotiaassa, virallisesti ateistisessa maassa. Kun marxismileninismi muuttui yhä enemmän vain liturgiaksi ja tyhjiksi sanoiksi, ja kun kommunistinen utopia pysyi horisontissaan palasivat ihmiset takaisin perinteisten uskomusten äärelle löytääkseen elämälleen suuremman tarkoituksen.

Lopun alkua

Vuonna 1981 Yhdysvaltojen johtoon asettui purevasta kommunismin vastaisesta retoriikastaan tunnettu Ronald Reagan. Reagan piti kommunismia jumalattomana ja peräti luonnottomana ideologiana, joka hajoaisi ennemmin tai myöhemmin omaan mahdottomuuteensa. Hänen strategianaan oli pyrkiä ”neuvottelemaan voimalla” ja niinpä hän ryhtyi kasvattamaan Yhdysvaltojen puolustusmenoja valtavin summoin.³¹⁷ Neuvostoliitto vaikutti sen sijaan ”pysähtyvän” ja tulevan konservatiivisemmaksi myös siitä syystä, että sen johtoporras vanheni vauhdilla. Brežnevin kauden neuvostojohtoa on kutsuttu ivallisesti myös ”gerontokratiaksi”, vanhusten vallaksi, sillä politbyroon keski-ikä nousi 1980-luvulle tultaessa jo

316 NYT, 3.1. 1977, Shipler, David K. – ”Church in Soviet Finds Resilience as Millions Seek a 'Sense of Life'”, s. 45

317 Leffler, Melvyn P. (2007) – *For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War*, s. 338-355

seitsemääkymmeneen.³¹⁸ Pitkään sairastanut ja vanhuuttaan ”höperöitynyt” Brežnev menehtyi itse 10. marraskuuta vuonna 1982, 75 vuoden ikäisenä. *New York Timesin* laaja henkilökuva esitti Brežnevin neutraaliin sävyyn käytännön miehenä, joka jätti ideologioiden rakentamisen muille ja keskittyi käytäntöön. Hän oli liennytyksen rakentaja, jonka aikana talouden ongelmiin ei puututtu, ja jolloin ideologiset toisinajattelijat vaimennettiin surutta.³¹⁹

Brežnevin hautajaisista jouduttiin kuitenkin siirtymään suoraan iloisempiin juhliin, sillä Neuvostoliitto juhli joulukuussa 1982 myös omia 60-vuotispäivään.* Molemmat tapahtumat saivat *New York Timesin* spekuloidaan jälleen maailmankommunismien tilalla ja Neuvostoliiton asemalla liikkeen johdossa. Serge Schmemann arvioi artikkelissaan *World Communism's World of Differences* etteivät Brežnevin hautajaisiin saapuneet monilukuiset vieraat – ainoastaan Albanian edustaja jätti saapumatta – kyenneet vakuuttamaan enää ketään kommunistien välisestä solidaarisuudesta. Käsitteet kuten ”revisionisti” ja ”opportunisti”, jotka vielä aikoinaan Kremlistä lähtiessään olivat ”levittäneet puistatuksia läpi kommunistisen maailman” eivät tehneet enää mitään vaikutusta värikkääseen, 100-päiseen joukkoon kommunistisia puolueita, jotka haukkuiivat toinen toisiaan näillä käsitteillä minkä kerkesivät. Schmemannin arvion mukaan myöskään Brežnevin seuraaja Juri Andropov ei saisi monoliittia enää kasaan, sillä hänkin oli selvästi jättänyt ideologioiden laatimisen, puhumattakaan niiden uudistamisesta muille.³²⁰ Neuvostoliitto vaikutti siis itsepäiseltä, joka takertui väkisin kiinni vanhentuneisiin ajatuksiinsa Kremlistä johdetusta maailmankommunismista, vaikka maailma ympärillä muuttui, ja kommunistit kaikkialla hylkäsivät yksitellen sen ylivallan.

Vaikka Neuvostoliitto ei antanutkaan periksi näytti maailmankommunismien sirpaloituminen ja erityisesti myös uudistuminen syvenevän 1980-luvun edetessä. Tammikuussa 1985 *Timesin* Euroopan kirjeenvaihtaja Flora Lewis argumentoi, että ortodoksinen kommunistinen ideologia voidaan jakaa karkeasti marxilaiseen talousteoriaan, sekä leninistiseen poliittiseen järjestelmään. Lewisin mukaan vallitseva trendi kaikkien maailman kommunistien keskuudessa oli hyljätä marxilaisen talousteorian opit, jotka selvästikään eivät toimineet, mutta säilyttää leninistinen keskusjohdettu poliittinen koneisto. Marxismi ja leninismi oltiin siis erottamassa

318 Brown, Archie (2010) - *The Rise & Fall of Communism*, s. 402-405

319 NYT, 12.11. 1982, ”Brezhnev Tried to Advance Moscow's Goals Through Detente”, s. A10

* Bolševikkien vallankumous tapahtui 1917, mutta varsinainen Sosialististen neuvostotasavaltojen liitto perustettiin vasta vuonna 1922.

320 NYT, 19.12. 1982, Schmemann, Serge – ”World Communism's World of Differences”, s. E5

toisistaan. Rärkeimmin tämä kehitys näkyi uudistuvassa Kiinassa, mutta kyse oli paremminkin laajemmasta kehityssuunnasta, jonka merkkejä Lewis löysi myös Ranskan sosialistisesta hallinnosta sekä Syyrian ”arabisosialismista”.³²¹ 1980-luvun puolivälissä merkittävien muutosten arveltiin siis olevan etenemässä kommunistisessa maailmassa, vaikka mihinkään radikaaleihin ja nopeisiin murroksiin ei vielä uskottukaan. Lewisin enteilemä skenaario saapui lopulta myös ortodoksisesta kommunismistaan itsepintaisesti kiinnipitävään Neuvostoliittoon. Kaksi kuukautta hänen artikkelinsa julkaisemisen jälkeen valtaan nousi Mihail Gorbatšov, joka ryhtyi *perestroikallaan* ja *glasnostillaan* purkamaan sekä marxilaisia että leninistisiä rakenteita Neuvostoliitosta.

321 NYT, 25.1. 1985, Lewis, Flora – ”Marxism vs. Leninism”, s. A27

5. Päätäntö

New York Timesin rakentamaa kuvaa kommunismista kylmän sodan aikana on mahdotonta typistää yhteen selkeään linjaan. Yleisesti ottaen *Timesin* kuvaus oli läpi tarkastellun ajanjakson hyvin koherentisti kriittinen ja lehti painotti selkeästi kommunismin heikkouksia ja epäonnistumisia sen positiivisten saavutusten sijaan. Linjaa on kuitenkin hyvin vaikea luonnehtia äärimmäisen propagandistiseksi, sillä kylmän sodan katkerimpinakin hetkinä 1950-luvulla *Times* yritti tuoda mahdollisuuksiensa rajoissa esiin objektiivisen kuvan kommunistisen maailman tapahtumista. Lehden kirjoittelu oli tutkitulla ajanjaksolla erittäin monipuolista, pyrkien esittelemään hyvin laajasti erilaisia mielipiteitä ja näkökulmia. Lehden omien toimittajien rinnalla keskusteluun osallistui kirjavia ja monimuotoinen joukko eri alojen asiantuntijoita alkaen filosofiasta (mm. Bertrand Russell), taloustieteilijöistä (mm. Geoffrey Crowther) ja historioitsijoista (mm. Robert Conquest ja Richard Pipes) aina sosialismin omiin teoreetikoihin ja asiantuntijoihin (mm. Milovan Djilas ja Harold Laski). Värikkäiden asiantuntijalausuntojen ohella myös kommunististen hallintojen ja puolueiden omat ohjelmat, valtionpäämiesten puheet ja viralliset julistukset julkaistiin lehdessä usein kokonaisuudessaan.

Aika toisen maailmansodan lyhyestä liittolaisuuden ja ystävyyyden kaudesta Stalinin kuolemaan saakka (1939-1953) muodostaa kylmän sodan ”kylmimmät” ja vastakkainasettelujen sävyttävimmät vuodet. *New York Timesin* kommunismin kuvauksia sävytti tuolloin ”totalitaristinen” näkökulma, jonka mukaan ideologia tunkeutui kommunististen yhteiskuntien jokaiselle alueelle. Kommunismi esitettiin vahvana ja vetoimaisena ideologiana, joka kykeni hautaamaan alleen valloittamiensa alueiden vanhat kulttuurit ja ajattelutavat. Erityisesti Stalinin käynnistämä Itä-Euroopan ”stalinisaatio” nähtiin *Timesissa* oikeasti uhkaavana ja pimentävänä kehityksenä, joka muovaisi Itä-Euroopan maista Kremlille myötämielisiä ja kuuliaisimpia kommunisteja. Stalinisointia seuraavan sukupolven pelättiin tulevan jo täysin indoktrinoiduksi marxismi-leninismen teeseihin.

Stalinismin aikakaudella kommunismia pidettiin *Timesin* kirjoituksissa ikään kuin uskontona, joka tarjosi lopullisia vastauksia ihmiskunnan ikuisiin ongelmiin, ja sai sitä kautta käännyttäviä myös Yhdysvalloissa. Erityisesti Schwartzin, Salisburyn ja Sulzbergerin kirjoituksissa kommunismia tarkasteltiin usein uskonnollisten analogioiden ja metaforien

kautta. Stalinin johtama maailmankommunismi esitettiin ikään kuin suurena kirkkona, jota johdettiin Moskovan ”vatikaanista” käsin, ja johon alkoi pian ilmestyä myös skismoja kun ”kerettiläinen” Tito nousi vastustamaan Neuvostoliiton ylivaltaa.

Uudistusten ja reformikommunismien ajalla (1953-1968) kommunismi muutti muotoaan. Stalinin kuoleman jälkeen valtaan noussut Hruštšov ryhtyi uudistamaan tarmokkaasti Neuvostoliittoa ja vapauttamaan myös sen henkistä ilmapiiriä. Samalla muuttuivat pian myös *New York Timesin* näkemykset, joskaan eivät välttämättä lainkaan positiivisemmiksi. Esimerkiksi Harrison Salisbury arvioi stalinismin olevan Hruštšovin uudistusten myötä korvautumassa uudella ”dynaamisella kommunismilla”, joka olisi itsevarmempi, monimuotoisempi ja houkuttelevampi, ja joka tarjoaisi siten myös uudenlaisen haasteen Yhdysvalloille. 1960-luvun taitteessa kommunismi vaikutti hetken edustavan ihmiskunnan tulevaisuutta: Juri Gagarinin avaruuslento, Itä-Euroopan maiden kiihtyvä talouskasvu ja Hruštšovin puheet kapitalistien hautaamisesta ja kommunismiin siirtymisestä vuonna 1980 otettiin myös *Timesin* kommentoissa hyvin vakavasti.

Toisaalta totalitaristisen koulukunnan uskomuksiin ideologiansa hallitsemasta ja perustavalla tavalla erilaisesta kommunismista ei enää varauksettomasti uskottu 1950-luvun lopulta lähtien. Hruštšovin ”suojasään” myötä *Timesin* kirjoitukset alkoivat paremminkin purkaa myyttejä ihmisen perusluontoa muovaavasta kommunismista. Lehden artikkelit kuvasivat, kuinka naiset olivat Neuvostoliitossa edelleen hyvin naisellisia, eikä pyyteetöntä ja epäitsekästä *homo sovieticusta* ollut kehittynyt minnekään kommunistiseen maailmaan. Itä-Euroopasta raportoivat *Timesin* toimittajat eivät myöskään enää uskoneet, että itäblokin satelliittien ”kommunisointi” onnistuisi Kremlin haluamalla tavalla. Itä-Euroopan maiden arveltiin säilyttävän perinteensä, eikä kommunismi vaikuttanut kykenevän irrottamaan niitä eurooppalaisista kulttuurijuuristaan.

Läpi vuosien 1953-1968 hallitsevana teemana *Timesin* artikkeleissa olikin kommunistisen maailman hajoaminen ja sillä spekulointi. Kiinan ja Neuvostoliiton välirikko 1960-luvun alussa vei nopeasti uskottavuuden monoliittiselta maailmankommunismilta, joka tunkeutui vapaaseen maailmaan jokaisesta patoamattomasta aukosta. Välirikko paljasti, että kommunistinen monoliitti oli ollut alusta lähtien paljon heikompi kuin pelättiin, ja yhtä lailla altis inhimillisille erimielisyyksille kuin muutkin valtioliittoumat. Vuosien 1956 ja 1968 vallankumoukselliset

liikehännät Unkarissa ja Tšekkoslovakiassa saivat *Timesin* hetkeksi jopa spekuloidaan koko sosialistisen leirin hajoamisella. Vaikka ajatuksesta Neuvostoliiton johtaman itäblokin hajoamisesta luovuttiinkin pian molempien vallankumousten kukistamisen jälkeen, jatkoi lehti maailmankommunistisen liikkeen hajanaisuuden merkkien korostamista aina 1980-luvulle asti.

Tutkimuksen viimeiselle tarkasteltavalle vaiheelle (1968-1985) keskeistä oli kylmän sodan asetelmien vakiintuminen ja ideologisten maailmankuvien kuihtuminen rautaesiripun molemmin puolin. *New York Timesin* kirjoituksissa tämä näkyi erityisesti siten, että kommunistinen ideologia ei noussut enää erityisen keskeiseksi teemaksi lehden artikkeleissa. Kommunismista tuli ikään kuin arkipäivää. Se oli kiistämätön ja vakiintunut osa maailmaa, eikä sen erikoisista ja eksoottisista piirteistä enää jaksettu kiinnostua entiseen tapaan. Kommunistisen maailmanvallankumouksen muodostama uhka liberaalille maailmalle oli 1970-luvulla myös kuihtunut olemattomiin, ja uusia vallankumouksia tapahtui vain harvoin; silloinkin kylmän sodan tasapainon kannalta epäolennaisissa ja vähäpätöisissä valtioissa kuten Angolassa, Etiopiassa tai Afganistanissa.

Timesin kommunismia käsittelevät kirjoitukset keskittyivät 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa kuvaamaan kommunistisen maailman ideologista kuihtumista. Lehden kirjoitusten valossa kommunistiset valtiot kautta maailman olivat väsähtäneet kommunistisen utopian tavoittelemiseen ja keskittyivät yksinkertaisesti kohentamaan elintasoaan. Kommunismi ideologiana näyttäytyi siis pysähtyneenä ja staattisena, eikä sen kyvystä uudistua ollut nähtävissä oikeastaan minkäänlaisia merkkejä. *Times* esitti myös itse kommunistisen maailman vatikaanin, Neuvostoliiton pragmatisoituneena ja asemaansa tyytyväisenä suurvaltana, vaikka sen retoriikka säilyttikin uhmakkaat sävynsä. Kommunististen vallankumousten idättämisen sijaan Neuvostoliitto toivoi kapitalistisen maailman paremminkin pysyvän vakaana, jotta se voisi käydä sen kanssa kauppaa ja hankkia kehittynyttä teknologiaa, jota se ei itse kyennyt valmistamaan.

Tutkimus sijoittuu osaksi laajempaa kartoitusta, jossa selvitetään Yhdysvalloissa vallitsevia mielikuvia kommunismista. Sitä olisi helppo lähteä laajentamaan lukemattomin erilaisin tavoin. Yksi vaihtoehto olisi venyttää tutkimuksen aikajännettä molempiin suuntiin: sekä

bolševikkivallankumouksen vuoteen 1917 – tai sitä edeltävään aikakauteen – että vuoteen 1991, jolloin Neuvostoliitto lakkasi olemasta. Varhaisempi vaihe kattaisi esimerkiksi maailmansotien väliset vuodet 1917-1939, jolloin kommunismi oli uusi ja eksoottinen ilmiö, ja jolloin erityisesti talouskurimukseen ajautuneessa lännessä stalinismin aikaansaannokset vaikuttivat huomattavilta. Vuodet 1985-1991 tarjoaisivat puolestaan katsauksen *New York Timesin* esittämiin arvioihin sosialismin romahduksen syistä, mutta toisivat tarkastelun alle myös lehden erittäin mielenkiintoiset spekulatiot kylmän sodan jälkeisestä tulevaisuudesta ja uudenlaisesta maailmanjärjestyksestä.

Toisaalta tämän tutkimustyön tekeminen on antanut minulle suhteellisen vankan kuvan sekä kommunismin historiasta että myös kommunismiin liittyvistä mielikuvista Yhdysvalloissa eri aikakausina. Yhtenä vaihtoehtona tutkimuksen laajentamiselle voisi olla aikajänteen venyttämisen sijaan syventyä tarkemmin johonkin jo karkeasti käsitellyistä historiallisista vaiheista. Esimerkiksi stalinismin aikakaudella aiheesta kirjoittaminen oli vilkkaimmillaan, mutta toinen hyvin mielenkiintoinen periodi olisi myös 1970-luku, jolloin kommunismista ei näennäisesti oltu erityisen kiinnostuneita. Onkin aiheellista kysyä mitä se tosiasia, että kommunismia ei 1970-luvulla juuri käsitelty teemana kertoo kommunismiin liittyvistä mielikuvista jo sinänsä?

Toinen vaihtoehto aikarajauksen venyttämisen sijaan olisi laajentaa tutkimuksen lähdepohjaa. Tämä pro gradu -työ käytti lähteenään ainoastaan yhtä sanomalehteä, mutta sen rinnalle voisi ottaa useampia keskeisiä amerikkalaisia lehtiä, kuten esimerkiksi pääkaupungista raportoivan *Washington Postin*. Myös monet aikakauslehdet, kuten *Time* ja *Newsweek* tarjoaisivat varmasti hyvin mielenkiintoisia ja valaisevia ”kurkistusaukkoja” kommunismiin liittyviin mielikuviiin. Toisaalta kylmän sodan aika oli joukkoviestimien monimuotoistumisen ja hajoamisen aikakautta. Jotta median luomia mielikuvia kommunismista voitaisiin ymmärtää kokonaisuudessaan tulisi sanomalehtien lisäksi tarkasteluun ottaa myös muita, aikoinaan uusia ja vallankumouksellisia massamedioita kuten esimerkiksi televisio-ohjelmia ja elokuvia. Esimerkiksi propagandistiset ja kasvatukselliset elokuvat, kuten vuonna 1962 ilmestynyt *Red Nightmare*, jossa Yhdysvallat on muuttunut yhdessä yössä kommunistiseksi tarjoaisivat hyvin kiinnostavia näkemyksiä sanomalehtiaineiston rinnalle.

Lähteet

Alkuperäislähteet:

- *The New York Times*, 1939 - 1985

Kirjallisuus:

- Ambrose, Stephen E. & Brinkley, Douglas G. (1997) – *Rise to Globalism: American Foreign Policy Since 1938*. New York : Penguin Books
- Arendt, Hannah ([1951], 1994) – *The Origins of Totalitarianism*. New York : Harcourt Brace Jovanovich
- Benson, Leslie (2004) – *Yugoslavia : A Concise history*. New York : Palgrave Macmillan
- Berend, Ivan T. (1996) – *Central and Eastern Europe, 1944-1993*. Cambridge : Cambridge University Press
- Bracke, Maud (2007) – *Which Socialism, Whose Détente?* New York : Central European University Press
- Brown, Archie (2010) – *The Rise and Fall of Communism*. London : Bodley Head
- Busky, Donald F. (2002) – *Communism in History and Theory : From Utopian Socialism to the Fall of the Soviet Union*. London : Praeger
- Crawford, Neta C. (2002) – *Argument and Change in World Politics : Ethics, Decolonization and Humanitarian Intervention*. Cambridge : Cambridge University Press
- Crowther, William (1998) – ”Romania” teoksessa: Ramet, Sabrina P. (toim.) – *Eastern Europe*, Bloomington : Indiana University Press s. 190-200
- Crozier, Brian (1999) – *The Rise and Fall of the Soviet Empire*. Rocklin : Prima Publishing
- Davis, Richard (1992) – *The Press and American Politics: The New Mediator*. New York & London : Longman
- Dikötter, Frank (2011) - *Mao : Kiinan suuri nälänhätä 1958-1962*. Helsinki : Siltala
- Eley, Geoff (2002) – *Forging Democracy: History of the Left in Europe 1850-2000*. Oxford : Oxford University Press

- Emery, Michael & Emery, Edwin & Roberts, Nancy L. (2000) – *The Press and America: An Interpretive History of the Mass Media*. Boston : Allyn & Bacon
- Fairbank, John; Goldman, Merle (2006) – *China: A New History*. Cambridge : Harvard University Press
- Fokusek, John (2000) – *To lead the free world: American nationalism and the cultural roots of the Cold War*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press
- Fowkes, Ben (1995) – *The Rise and Fall of Communism in Eastern Europe*. London : Macmillan Press
- Gaddis, John Lewis (1997) – *We Now Know: Remaking Cold War History*. Oxford : Oxford University Press
- Gillon, Steven M. (2007) – *The American Paradox : A History of the United States Since 1945*. New York : Houghton Mifflin Company
- Grasso, June; Corrin, Jay; Kort, Michael (2004) – *Modernization and Revolution in China : From the Opium Wars to World Power*. New York : M.E Sharpe
- Hanhimäki, Jussi (2010) – ”Détente in Europe, 1962-1975”, teoksessa: Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) *The Cambridge History of Cold War. Volume II: Crises and Détente*. Cambridge : Cambridge University Press, s. 198-212.
- Hixson, Walter L. (1998) – *Parting the Curtain: Propaganda, Culture and the Cold War 1945-1961*. New York : St. Martin's Griffin
- Hobsbawm, Eric (2000) – *Äärimmäisyyksien aika*. Tampere : Vastapaino
- Jakobson, Max (2003) – *Tilinpäätös*. Keuruu: Otava
- Jervis, Robert (2010) – ”Identity and the Cold War”, teoksessa: Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) *The Cambridge History of Cold War. Volume II: Crises and Détente*. Cambridge : Cambridge University Press, s. 22-43.
- Kemp, Walter A. (1999) – *Nationalism and Communism in Eastern Europe and The Soviet Union: A Basic Contradiction?* London : Macmillan Press
- Kenez, Peter (1999) – *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge : Cambridge University Press
- Kotkin, Stephen (2008) – *Armageddon Averted: The Soviet Collapse 1970-2000*. New York : Oxford University Press
- Kunelius, Risto (2003) – *Viestinnän vallassa: Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin*. Helsinki : WSOY

- Latham, Michael E. (2010) – ”The Cold War and the Third World, 1963-1975”, teoksessa: Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) *The Cambridge History of Cold War. Volume II: Crises and Détente*. Cambridge : Cambridge University Press, s. 258-280.
- Leffler, Melvyn P. (2007) – *For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War*. New York : Hill and Wang
- Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) (2010) – *The Cambridge History of Cold War. Volume II: Crises and Détente*. Cambridge : Cambridge University Press
- Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) (2010) – *The Cambridge History of Cold War. Volume III: Endings*. Cambridge : Cambridge University Press
- Lewin, Moshe (2005) – *Neuvostoliiton vuosisata*, Helsinki : Like
- Logevall, Frederik (2010) – ”The Indochina wars and the Cold War, 1945-1975”, teoksessa: Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) *The Cambridge History of Cold War. Volume II: Crises and Détente*. Cambridge : Cambridge University Press, s. 258-304
- Loth, Wilfried (2010) – ”The Cold War and social and economic history”, teoksessa: Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) *The Cambridge History of Cold War. Volume II: Crises and Détente*. Cambridge : Cambridge University Press, s. 503-520
- Luukkanen, Arto (2004) – *Neuvostojen maa*. Helsinki : Edita
- Lüthi, Lorenz M. (2008) – *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. New Jersey : Princeton University Press
- Malia, Martin (1999) – *Russia Under Western Eyes*. Cambridge, London : The Belknap Press of Harvard University Press
- Malia, Martin (1994) – *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*. New York : The Free Press
- MacFarquhar, Roderick (toim.) (2011) – *The Politics of China*. Cambridge : Cambridge University Press
- MacFarquhar, Roderick (2011) – ”Succession to Mao and the End of Maoism”, teoksessa: MacFarquhar, Roderick (toim.) – *The Politics of China*. Cambridge : Cambridge University Press, s. 246-336
- Mikkonen, Simo (2011) – ”Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiaa?”. Teoksessa: *Historiallinen aikakauskirja*, 4/2011, s. 393-412

- Morgenthau, Hans J. (1973) – *Politics Among Nations : The Struggle for Power and Peace*. New York : Alfred A. Knopf
- Nevakivi, Jukka & Hentilä, Seppo & Haataja, Lauri (1993) – *Poliittinen historia: Johdatus tutkimukseen*. Helsinki : Finn Lectura
- Paltemaa, Lauri & Vuori, Juha (2012) – *Kiinan kansantasavallan historia*. Turku : Gaudeamus
- Paterson, Thomas, G. (1988) – *Meeting The Communist Threat*. Oxford : Oxford University Press
- Ramet, Sabrina P. (toim.) (1998) – *Eastern Europe: Politics, Culture and Society since 1939*. Bloomington : Indiana University Press
- Schulzinger, Robert D. (2010) – ”Détente in the Nixon-Ford years, 1969-1976”, teoksessa: Leffler, Melvyn & Westad, Odd (toim.) *The Cambridge History of Cold War. Volume II: Crises and Détente*. Cambridge : Cambridge University Press, s. 373-394.
- Service, Robert (2007) – *Comrades. Communism: A World History*. London : Pan Books
- Shlapentokh, Shiraev & Carroll (2008) – *The Soviet Union: Internal and External Perspectives on Soviet Society*. New York : Palgrave Macmillan
- Swain, Geoffrey & Nigel (1998) – *Eastern Europe Since 1945*. New York : St. Martin's Press
- Volkov, Solomon (2008) – *The Magical Chours : A History of Russian Culture from Tolstoy to Solzhenitsyn*. New York : Alfred A. Knopf
- Walker, Martin (1982) – *Powers of The Press*. London : Quartet Books
- White, Stephen (2000) – *Communism and It's Collapse*. London : Routledge
- Westad, Odd Arne (2005) – *Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge : Cambridge University Press